

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İK-DR-2005-0002**

**TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE GELİŞMELER VE
YOKSULLAŞTIRAN BÜYÜME (1993-2003)**

HAZIRLAYAN: İsmet ATEŞ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Aziz BOSTAN

AYDIN-2005

ÖZ

Bu çalışmada, 1983-2004 yılları arasında Türkiye dış ticaretinin gelişimi ele alınmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin öncelikle dış ticaret açıklarını iyileştirmesi ve sonra dış ticaret fazlası vermesini sağlamak üzere belirlenen ve uygulanan ekonomi politikalarının beklenen sonuçları verip vermediği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, dövizin ulusal para cinsinden değerinin politika değişkeni olarak ayarlanmasının, dış ticaret hadleri üzerinde iyileştirici bir etki yapmadığı saptanmıştır. Türkiye'de uygulanan ihracata dayalı büyüme politikalarının ticaret hadleri üzerindeki etkilerinin yoksullaştıran bir büyüme (immiserizing growth) yaratıp yaratmadığı çalışmada analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda kişi başına reel gayri safi yurtiçi hasıla ve ticaret hadleri arasında negatif yönlü en az bir eş bütünleşme tespit edilmiştir. Dış ticaret hadlerinin hesaplanan gelir etkisinin ise çalışılan dönem için toplamda negatif bir değer olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'nin dış ticareti, ticaret hadleri, yoksullaştıran büyüme, gelir etkisi, eş bütünleşme analizi.

ABSTRACT

In this study, the development of Turkey's foreign trade between 1983-2004 is considered. During this period it's searched if economical politics that's been determined and applied in order to provide Turkey firstly to promote its foreign trade gaps and then to gain foreign trade surplus have got the planned conclusions or not. As a result of this search, it's found that determining the value of the foreign exchange as a national money to be a politics variable doesn't have a positive effect on terms of trade. The effect of the gross national product per capita on terms of trade and whether this effect create "immiserizing growth" or not is also considered and ko integration analysed in this study. As a result of this analysis, it is determined at least one co integration between the terms of trade and gross national product per capita . The direction of the relation is negative. It's also understood that the accounted income effect of terms of trade is negative in value as a total for the current period.

Key Words: Turkey's foreign trade, terms of trade, immiserizing growth, income effect ko integration analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT.....	i
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi	3
2. MATERYAL VE METOT	5
2.1. Materyal	5
2.2. Metot.....	5
3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve TARTIŞMA	6
3.1. Uluslararası Ticaretle ve Yoksullaştıran Büyümeyle İlgili Teori ve Kuramlar	6
3.1.1. Uluslararası ticaretin tarihçesi	6
3.1.2. Uluslararası ticaret teorisinin ortaya çıkışı	7
3.1.3. Başlıca uluslararası ticaret teorileri.....	8
3.1.3.1. Merkantilizm.....	11
3.1.3.2. Fizyokratlar	13
3.1.3.3. Klasikler.....	14
3.1.3.4. Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teoremi.....	15
3.1.3.5. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	17
3.1.4. Arz ve talep modelleri.....	21

3.1.4.1. Mill'in "Karşılıklı Talep Yasası"	22
3.1.4.2. Teklif eğrileri	22
3.1.5. Faktör Donatımı Teorisi.....	24
3.1.6. Ekonomik büyüme ve dış ticaret	26
3.1.6.1. Ekonomik büyüme	26
3.1.6.2. Dış ticaret politikası	28
3.1.6.2.1. Dış ticaret endeksleri	29
3.1.6.2.2. Dış ticaret hadleri.....	30
3.1.6.2.3. Kur politikaları.....	33
3.1.6.3. Dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi	38
3.1.6.4. Yoksullaştıran Büyüme (Immiserizing Growth)	45
3.2. Uluslararası Ticareti İyileştirici Çabalar.....	50
3.2.1. Dış ticaretin önündeki engeller	50
3.2.2. Gümrükler ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT)	59
3.2.3 Bölgesel iktisadi birleşmeler.....	65
(entegrasyonlar/ bütünleşmeler)	65
3.3. Dış Ticaretteki Gelişmeler	71
3.3.1. Dünya ticaretinde gelişmeler	71
3.3.1.1. Dünya ticareti genel gelişmeleri	71
3.3.1.2. Azgelişmiş ülkelerin dış ticaretindeki gelişmeler	77
3.3.2. Türkiye dış ticareti	80
3.3.2.1. Cumhuriyet öncesi dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi ..	80
3.3.2.2. Cumhuriyet dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi	83

3.3.2.3. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan temel ekonomi politikalar	84
3.3.2.4. 1980-1982 Yılları arasında Türkiye ekonomisi:	87
3.3.2.5. 1982'den 2000'li yıllara doğru Türkiye dış ticareti ve ekonomisi	92
3.3.2.6. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan kur politikaları	99
3.3.2.6.1. Türkiye'nin ticaret hadleri	99
3.3.2.6.2. Ticaret hadlerinin iktisadi büyümeye etkisi	103
3.3.2.6.3. İthalat politikasının çerçevesi	104
3.3.2.6.4. Hukuki düzenlemeler	105
3.3.2.7. Kalemler bazında ihrac ve ithal bileşimi	108
3.3.2.8. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler	108
3.3.2.9. Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler	112
3.3.2.10. Türkiye'nin dış borçları	114
3.3.2.11. Açık ve örtülü devalüasyonlar	117
3.3.2.12. 1980'den günümüze Türkiye'de kur rejimlerindeki önemli değişiklikler	119
3.3.2.13. Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve dış ticaret	120
3.3.2.13.1. Avrupa Birliği Türkiye ve ortak dış ticaret politikası	124
3.3.2.13.2. Avrupa Birliği Türkiye dış ticareti	125
3.3.2.14. 1989-2004 döneminde Türkiye dış ticaretinin “yoksullaştırıcı büyüme” perspektifinde değerlendirilmesi ve analizi	130
SONUÇ	147
ÖNERİLER	150

ÖZET	151
SUMMARY.....	152
TEŞEKKÜR.....	154
KAYNAKLAR	155
EKLER LİSTESİ	163
ÖZGEÇMİŞ	201

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Gelişmiş Pazar Ekonomileri (31 Aralık 1999).....	35
Çizelge 2: Yükselen Pazar Ekonomileri (31 Aralık 1999).....	36
Çizelge 3: Yükselen Pazar Ekonomileri Döviz Kuruna Göre Ayarlamalar.....	36
Çizelge 4: Yükselmekte Olan Pazar Ülkeleri, Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1991).....	37
Çizelge 5: Diğer Ülkeler Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1999).....	37
Çizelge 6: Diğer Ülkeler Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1991).....	37
Çizelge 7: GATT Müzakere Turları.....	63
Çizelge 8: Çeşitli Ülkelerde Global Ekonomik Entegrasyon Endeks (GEE) Değerleri (1980-1995).....	64
Çizelge 9: Ekonomik Entegrasyon Biçimleri.....	67
Çizelge 10: Ticaret Yaratma ve Ticaret Saptırma Etkileri.....	68
Çizelge 11: Gelişmekte Olan Ülkelerarası Ekonomik Entegrasyonlar.....	70
Çizelge 12: Önde Gelen ihracatçı ve İthalatçı Ülkeler Sıralaması, 2003 (Milyar dolar ve %) ...	72
Çizelge 13: İhracatın Bölgelere Göre Dağılımı (%).....	75
Çizelge 14: 1830-1911 Osmanlı İmparatorluğu İhracat ve İthalatı ve Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı.....	81
Çizelge 15: 1923 ve 1924 Yıllarında Başlıca Maddeler İhracat ve İthalatı (Milyon Lira)*	85
Çizelge 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Veri ve Göstergeleri (1980-2001) (Milyon \$).....	90
Çizelge 17: Gayri Safi Milli Hasıla İçinde İhracatın Payı (1980-2001).....	91
Çizelge 18: Ödemeler Dengesi(Milyon \$)	93
Çizelge 19: 1923-2003 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)	94
Çizelge 19 (devamı): 1923-2003 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)	95
Çizelge 20: Dış Ticaret Büyüklükleri (Milyon Dolar).....	96
Kaynak: Çizelge 44'deki verilerden yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.	97
Çizelge 21: Dünya Ticaret Hacmi Ve Türkiye'nin Payı (Seçilmiş Yıllar)	97
Çizelge 22: Dünya Ticaret Hacmi Ve Türkiye'nin Payı.....	98
Çizelge 23 : Net Değişim Ticaret Hadleri.....	100
Çizelge 24 : Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (milyon \$) ve Net Değişim Ticaret Hadleri (%)	101
Çizelge 25 : Gelir Ticaret Hadleri (1987 = 100).....	102
Çizelge 26: STA'ların Yürürlük Tarihleri ve Geçiş Dönemlerinin Bitiş Tarihleri	107
Çizelge 27: STA Ülkelerine İhraç Edilen Önemli Malların Payları (%)	107

Çizelge 28: 1980, 1990, 1999 ve 2000 Yılı Dünya ve Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı (% Paylar)	108
Çizelge 29: Ülke Gruplarına Göre İhracat (Ocak-Ağustos; Milyon \$)	109
Çizelge 30: Ülkelere Göre İhracat (İlk 20 Ülke)* (Milyon \$)	109
Çizelge 31: AB'ye Aday Ülkelerin Performansları	111
Çizelge 32: Dış Ticaret Fiyat Endeksleri (1999= 100)	112
Çizelge 33: Türkiye'nin İthalatının Dünya Ticareti İçindeki Payı (Milyar Dolar).....	113
Çizelge 34: 1980, 1990, 1999 ve 2000 Yılı Dünya ve Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı..	114
Çizelge 35: Türkiye'nin Dış Borç Stoğunun Profili (yeni seri).....	116
Çizelge 36: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı.....	125
Çizelge 37: Türkiye'nin Dış Ticaretinin AB Ülkelerine Dağılımı	126
Çizelge 38: Türkiye'nin AB İle Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı	128
Çizelge 39: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı	129
Çizelge 40: Dickey-Fuller Testleri (1989:1-2004:3).....	134
Çizelge 41: Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller Testleri (1989:1-2004:3)	134
Çizelge 42: Johansen Eş Bütünleşme Testi (RDK, TT).....	135
Çizelge 43: Johansen Eş Bütünleşme Testi (BÜYÜME, TT).....	135
Çizelge 44: Grafiklerde Kullanılan Veri Seti.....	137
Çizelge 45: Türkiye Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi	143

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ticaretin Yarattığı Kazanç.....	9
Şekil 2: Uzmanlaşma ve Ticaretten Elde Edilen Kazançlar –Mutlak Üstünlük Durumu	16
Şekil 3: Uzmanlaşma ve Ticaretten Elde Edilen Kazançlar –Karşılaştırmalı Üstünlük Durumu	19
Şekil 4: Ricardo Modelinde Arz ve Talep.....	20
Şekil 5: Teklif eğrileri ve denge ticaret hadleri.....	23
Şekil 6: Ekonomik Büyüme	27
Şekil 7: Yoksullaştırıcı Büyüme.....	47
Şekil 8: Gümrük Tarifelerinin Üretime Etkisi.....	52
Şekil 9: Gümrük Tarifelerinin Talebe Etkisi.....	53
Şekil 10: Tarifelerin İthalat Üzerine Etkisi	54
Şekil 11: Yıllar İtibarı ile Tarife Oranları	61
Şekil12: 2003 Yılı İtibarı İle Bölgelere Göre Cari Ve Reel İhracat (Yıllık Değişim Yüzdeleriyle)	74
Şekil13: Dünya Ticaretine Konu Olan Mal Gruplarının 1995 Yılı 100 Kabul Edilerek Fiyatlarının Değişimi.....	76
Şekil 14: GSYH ve İhracat (1990 -2002 Yıllık Değişim %leri)	77
Şekil 15: Yıllar İtibarıyla Dış Ticaret (Milyar Dolar)	96
Şekil 16: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Türkiye)	97
Şekil 17: Yıllara Göre İhracat Fiyat Endeksleri (1982=100)	139
Şekil 18: Yıllar İtibarı İle İthalat ve İhracat Fiyatları Endeksi.....	140
Şekil 19: Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerinin Seyri.....	141
Şekil 20: Türkiye'de Enflasyon ve Ticaret Hadlerinin Birlikte Seyri.....	144
Şekil 21: Türkiye Dış Ticaretinin Yıllar İtibarı İle Seyri	145
Şekil 22: Türkiye İhracatının İthalatını Karşılama Oranının Yıllar İtibarı İle Seyri.....	146

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)
APQLI	: Fiziksel Yaşamin Artan Kalite Endeksi
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Association Of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ulusları Birliği)
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BT	: Bilgi Teknolojileri
CACM	: Central Amerika Common Market (Orta Amerika Ortak Pazarı)
CARICOM	: Karayip Topluluğu
CB	: Sürünen Bant İçindeki Kurlar
CBA	: Para Kurulu
CP	: Sürünen Parite
DİE	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
DTM	: Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülke
ECOWAS	: Batı Afrika Ekonomik Topluluğu
EFTA	: European Free Trade Area (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)
EVI	: Ekonomik Yararlanma Endeksi
FAO	: Food and Agriculture Organisation (Gıda ve Tarım Örgütü)
FP	: Diğer Sabit Kurlar
G-7	: Ekonomik Olarak En Çok Gelişmiş Yedi Ülke
GATT	: General Agreement on Tarriffs and Trade (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması)
GEE	: Global Ekonomik Entegrasyon Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GYÜ	: Gelişme Yolunda Ülkeler
GYÜ	: Gelişme Yolunda Ülkeler
HB	: Yatay Bantta Sabit Kurlar
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development (Dünya Bankası)
IF	: Bağımsız Dalgalanma
ILO	: International Labor Organisation (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ITO	: International Trade Organisation (Uluslararası Ticaret Örgütü)
KÜT	: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi
LAIA	: Latin American Free Trade Area (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
MERCOSUR	: Mercado Comun del Sur (Güney Ortak Pazarı (Common Market of the South))
MF	: Yönetimli Dalgalanma
NAFTA	: North American Free Trade Area (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
NS	: Ülkenin Kendi Milli Para Biriminin Olmaması (Dolarizasyon veya Para Birliği)
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
RDK	: Reel Döviz Kuru
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TFV	: Toplam Faktör Verimliliği
TL	: Türk Lirası
TT	: Terms of Trade (Dış Ticaret Haddi)
UDEAC	: Orta Amerika Gümrük Birliği
UEMOA	: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNIDO	: United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü)
WTO	: World Trade Organisation (Dünya Ticaret Örgütü)

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; Türkiye’de özellikle 1980’den itibaren uygulanan ihracata dayalı büyüme politikalarının etkinliğini ortaya koymak; “Bu politikalar, hazırlanma amaçlarına uygun sonuçlar vermiş midir?” sorusuna cevap aramak; dış ticaret hadlerinin 1983-2004 döneminde gelişim süreçlerini ve yoksullaştıran büyüme yaratıp yaratmadıklarını incelemek; ve etkili politikalar üretebilmek için alınması gereken önlemleri belirlemektir.

24 Ocak Kararları diye bilinen kararlar, Türkiye’nin kronikleşmiş dış borçlarını finanse edebilmek ve Türkiye’nin büyümesini ihracat artışı kanalıyla gerçekleştirmek amacıyla alınmıştı. İhracatı artırabilmek için en basit yol olarak bilinen ulusal paranın döviz cinsinden değerinin düşük tutulması ve yurtiçi tüketime yönelmiş üretim arzının yurt dışına kaydırılması yönteminin kullanılması gerçekten bu politika değişkenlerinden beklenen faydayı sağlamış mıdır?

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde en önemli değişimler dış ekonomik ilişkiler alanında gerçekleşmiştir. Dış ticaret işlemlerinde serbestleşme ve ekonominin dışa açılması bu değişimin en önemli öğeleri olmuştur.

Dış ticaretin serbestleşmesi iki açıdan önemlidir. Bunlardan birincisi, ekonominin belirli bir süreç içinde dış rekabete açılmasıdır. İthalatın liberalleşmesi, Yabancı ürünlerin iç pazara girmesini ve uluslararası rekabet baskısının bu pazarlara taşınmasını, ihracatın özendirilmesini ve yerli ürünlerin dış pazarda rakipleriyle rekabete girmesini sağlayacaktır. Dış ticarete liberalleşmenin ikinci yönü ise, gelenekselleşmiş sanayi stratejisinden uzaklaşmasıdır.

24 Ocak 1980 kararları ile “İhracata Yönelik Büyüme” modelini benimseyen Türkiye, bu politikanın uygulama bulmasıyla, hem ihracat hem de ithalat yapısında önemli değişimleri de yaşamaya başlamıştır.

2005 yılının yaşandığı günümüzde küreselleşmenin ulaştığı boyutlar elbette dışa kapalı bir ekonomik sistemi kabul edilebilir olmaktan çıkarmıştır. Neredeyse ulusal denilebilecek bir üretim biçimi kalmamıştır. Çünkü bir çok malın bir

çok bileşeni artık uluslararası uzmanlaşma nedeniyle dünyanın bir çok farklı bölgesinde üretilir hale gelmiştir. Bu anlamda politika olarak dışa kapalı bir ekonomik sistemin önerilmesi de söz konusu değildir. İhracatın Türkiye gibi teknoloji yoğun mallardan oluşmadığı ülkelerde nispeten dışa kapalı sayılabilecek bir dönemden, dışa açık bir döneme geçilmesi, uygulamada elbette bazı sorunları doğurmuştur. Yıllardır gümrük duvarları arkasında korunan ve eski teknolojilerle üretim yapan ekonominin küreselleşen dünyanın uluslararası sermayesi ile rekabet edebilmesi hemen mümkün değildir. Bazı sektörler uluslararası rekabetle altyapı olarak başa çıkabilecek durumda iken çoğu sektörün bu güçte olmadıkları açıktı.

Bir ülkenin uluslararası ticaretten beklenen yararı sağlayabilmesi için yurtdışına sattığı ve yurtdışından satın aldığı malların fiyatları ve miktarları arasında bir yakınlık olmalıdır. Aksi durumda sattıklarının nispeten değersiz satın aldıklarının sürekli olarak değerli olması, dış ticaret hadleri dediğimiz kavramın o ülke aleyhine gelişmesine neden olacaktır. Türkiye gibi dış ticaretini birden denilebilecek şekilde libere eden bir ülkede bazı sıkıntıların yaşanması bu anlamda doğaldır. Kalkınmışlık düzeyi, Batılı ülkeler düzeyinin oldukça gerisinde olan Türkiye 1980’li yılların başında tüketmeye çok istekli; fakat üretim yetenekleri sınırlı bir portre çizmekteydi. Bu durum, cazip ithal tüketim mallarına olan talebi beklenenin üzerinde artırmıştır. Oysa politika olarak beklenen şey ihracat için gerekli olan ara malı talebinin karşılanarak ihracatın ve kayıt dışı olarak satılmakta olan ithal “kaçak” malların kayıt altına alınarak ekonomik girdinin artırılması idi.

Elbette dış ticaret 1990’lı yıllara kadar bütün sektörler için ve tamamen libere edilmemiştir. Ancak Avrupa Birliği (AB) ile 1996 yılında yapılan “Gümrük Birliği Anlaşması” dış ticaret kısıtlamalarının bir çoğunun hemen, bazılarının da zaman içinde ortadan kalkmasını sağlayacaktı. Bu düzenleme elbette Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ticareti için geçerliydi ama Türkiye’nin dış ticaretinin % 50’den fazlasını Avrupa Birliği’ne dahil ülkelerle yapıyor olması konuya ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Bu tezin 3.1.bölümde uluslararası ticaretle ve yoksullaştırıcı büyümeyle ilgili teori ve kuramlar. 3.2. bölümde uluslararası ticaretin kısa tarihçesi, uluslararası ticareti iyileştirici çabalar anlatılmıştır.

3.3. bölümde ise dünya ticaretinde gelişmeler, Azgelişmiş ülkelerin dış ticaretindeki gelişmeler, ve azgelişmişlik konuları üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyet öncesi dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi, Türkiye dış ticareti başlığı altında Cumhuriyet dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi, Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan temel ekonomi politikaları, Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan kur politikaları, ticaret hadlerinin iktisadi büyümeye etkisi, kalemler bazında ihraç ve ithal bileşimi, Türkiye'nin dış borçları, açık ve örtülü devalüasyonlar, Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve dış ticaret, 1982-2004 döneminde Türkiye dış ticaretinin Bhagwati'nin "yoksullaştıran büyüme" perspektifinde değerlendirilmesi ve analizi ise 3.4. bölümde ele alınan konulardan bazılarıdır.

1980'li yılların başından beri ticaret hadlerinin Türkiye'de ne şekilde geliştiği bu tezde ele alınmıştır. Yıllar itibarı ile Türkiye'nin ihracatının ve ithalatının hangi ölçülerde değiştiği, bunda ne gibi etkenlerin rol oynadığı bu tezde ayrıca incelenmiştir. Dış ticaret hadleri ile kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) arasında nasıl ve ne yönde bir ilişki olduğu, yıllar itibarı ile Türkiye ihracatının ithalatını karşılama oranlarındaki değişimler ve dış ticaret açıkları bu tezde incelenen konular arasındadır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Bu tez, bugüne kadar literatürde yayınlanmış çeşitli makale ve kitaplar olmakla beraber Türkiye'de bu konuda yazılmış ilk doktora tezidir. Dış ticareti geliştirmek için uygulanan ihracata dayalı büyüme politikalarından beklenen sonuçların alınıp alınmadığını sorgulayan bir çalışma olması bu teze önem kazandırmaktadır. Politika uygulayıcılarına daha etkin politikalar belirlemede yardımcı olması umudu bu teze ayrı bir önem katabilir.

Bu tez ayrıca aşağıda yazılı olan sorulara da bulduğu cevaplar bakımından önemlidir;

- 1982-2003 döneminde uygulanan dış ticaret politikaları nelerdir?
- Aynı dönemde yapılan "örtülü devalüasyonlar" öncesi koşullar nelerdi, sürekli yükselen döviz kuru politikalarına nasıl gelindi?
- Uygulanan "sürekli yükselen döviz kuru politikalarının" neden olduğu sonuçlar nelerdir?
- "Örtülü devalüasyonlar" sonrasında oluşan yeni makro ekonomik dengenin analizi ve anlaşılması.

- Dönem sonları itibarı ile yapılan “örtülü devalüasyonlar” sonrası gelir dağılımı nasıl etkilenmiştir?
- Yoksullaştırıcı büyüme nedir? Hangi koşullarda oluşur ve etkileri nelerdir?
- Sürekli yükselen döviz kuru politikası gerçekten bir yoksullaştırıcı büyüme süreci yaratmış mıdır?
- Temel sektörler, dış ticaret hadlerinin değişiminden ve “örtülü devalüasyonlardan” nasıl etkilenmiştir?
- 1982-2004 döneminde ülke ekonomik anlamda reel olarak büyümüş müdür?
- Yoksullaştırmayan bir büyüme nasıl sağlanabilir?

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Materyal

Tezin teorik çerçevesini oluşturacak yerli ve yabancı kaynaklar oldukça çok ve çeşitlidir. Bu kaynaklar hem spesifik olarak yazılmış kitap ve makalelerden hem de Türkiye özelindeki çalışmalardan oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Hazine Müsteşarlığı, İhracatçı Birlikleri, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Devlet İstatistik Enstitüsü verileri, çalışma için ihtiyaç duyulan materyali sağlamada oldukça elverişli olmuştur. Kaynak yeterliliği bu çalışmanın yapılabilmesini olanaklı kılmıştır. Ayrıca internet ve çeşitli veri bankalarından da çalışmada yararlanılmıştır.

2.2. Metot

Bu tezde tümdengelim (dedüksiyon) yöntemi kullanılmıştır. Amaç, düşünce ekseninden hareket ederek belirli kurallara bağlı kalarak kavramdan kavrama geçmektir. Yani sonuçlamadır. Önce dış ticaretten yola çıkarak döviz kuru ve etkisi anlatılacak sonra Türkiye özelinde devalüasyonun dış ticarete etkileri incelenecektir.

Çalışmada araştırma tekniklerinden literatür çalışması, tarihsel neden-sonuç bağlantılarını kurabilmek amacıyla tarihsel analiz, “örtülü devalüasyonun” dış ticaret açıklarına etkisini ortaya koyabilmek amacıyla regresyon analizi ve benzeri araştırma teknikleri uygulanmıştır. “Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret açıklarını finanse etmekte kullanılan döviz kuru politikası etkin bir politika aracı değildir” ve “Özellikle 1980 sonrasında Türkiye’de gelir artışı dış ticaret hadlerini bozarak yoksullaştıran bir büyüme yaratmıştır” hipotezleri sınanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve TARTIŞMA

3.1. Uluslararası Ticaretle ve Yoksullaştıran Büyümeyle İlgili

Teori ve Kuramlar

Uluslararası ticaretle ve yoksullaştıran büyümeyle ilgili teori ve kuramlarla ilgili olarak öncelikle uluslararası ticaretin tarihçesi ve uluslararası ticaret teorisinin ortaya çıkışına değinilmiştir. Daha sonra uluslararası ticarete ilişkin teorilere ayrıntılarıyla yer verilmiştir.

3.1.1. Uluslararası ticaretin tarihçesi

Uluslararası iktisat, eğer ulus diye bir şey olmasaydı bugün var olamazdı. Batı dünyasında 16. ve 17. yüzyıllar modern ulus devletlerin yükseldiği yüzyıllardır. Bu nedenle uluslararası ticaretin ve uluslararası iktisat biliminin konusunun kaynağı olarak bu çağları alıyoruz (Ellsworth ve Leith, 1996:8). Uluslararası ticaretin ortaya çıkışı elbette gerçek anlamda bir ticaretin ortaya çıkışından sonra gerçekleşmiştir. Ticaretin yapılabilmesi için öncelikle ticarete konu malların üretiliyor olması gerekir. Bunun için ailenin sadece kendisi için değil, pazar için de üretmeye başlaması gerekmektedir.

15. yüzyılda Avrupa’da ticaret daha çok kentlerde ve kentlere yakın bölgelerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Uzak mesafelerden yapılan en önemli ticaret ise Doğu ve Güney Asya’dan gerçekleştirilen İpek Yolu ticareti idi. 15. yüzyılın sonlarında yaşanan toplumsal değişimle, entelektüel uyanış ve hızlı nüfus artışı ticarete yeni bir boyut katmaya başlamıştır.

Rönesans, büyük coğrafi keşifler, kolonizasyon süreçleri ve keşfedilen yerlerden elde edilen ganimetlerin transferi ilerleyen dönemlerde sermayenin birikimini ve ticaretin şeklini önemli ölçüde geliştirmiştir (Seyidoğlu, 1991: 9-10).

Zaman içinde üretimin yapısı ve kullandığı araçlar giderek çeşitlenirken ulusal ve uluslararası ticarete konu olan mallar özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren geçmiş binlerce yılla karşılaştırılmayacak ölçüde artmıştır. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde bir malın belirli bir ülkede üretilmesi övünç kaynağı iken küreselleşmenin en derin etkilerinin hissedildiği 2000’lerde uluslararası üretim ölçekleriyle üretilmiş herhangi bir malın artık tek bir ülkede üretilmesi neredeyse

olanaksız hale gelmiştir. Artık, uluslararası ticaret ve uluslararası uzmanlaşma çağı yaşanmaktadır.

En ilkel toplumlarda bile insanlar kıt kaynakları ihtiyaçlarını gidermek için ortaklaşa kullanmışlardır. Daha da önemlisi daha fazla mal ve hizmete sahip olabilmek için işbirliği içinde üretim yapmanın önemli ve gerekli olduğunu anlamışlardır. İşbirliği, ortaklaşa kullanma ve üretimde uzmanlaşmayı sağlamıştır. Üretimde uzmanlaşmanın gerçekleşmesi ile tüketim için daha fazla mal ve hizmet üretilir ve tüketilir. Tüketim ve üretimdeki bu artış yaşam standardını yükseltir. Uzmanlaşan üretici üretimin bir kısmını kendi tüketimi için kullanır. Tüketiminden geriye kalanını diğer mal ve hizmet üretiminde uzmanlaşan üreticilerin ürettikleri mal ve hizmetlerle takas eder (Tunç, 2004:2).

Aynı ülkede yaşayan insanlar arasında gerçekleşen mal ve hizmet değişimi ulusal ticaret olarak adlandırılır, farklı ülkelerde yaşayan insanlar arasında gerçekleşen mal ve hizmet değişimine de “uluslararası ticaret” adı verilir (Tunç, 2004:2).

3.1.2. Uluslararası ticaret teorisinin ortaya çıkışı

Teknolojide sağlanan büyük ilerlemeler; bilgi, mal ve hizmet transferinde ulaşılan büyük hızlar, üretim ve dağıtım ağlarının neredeyse dünya ölçeğine yayılması ile artık dünyamız küçük bir köy haline gelmiştir. Uluslararası ticaret adeta “dünya ülkesinin” ulusal ekonomisi haline dönüşmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde giderek artan düzenleme ve serbestleştirmelerle dünya ticareti çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Sayıları on binleri bulan milyarlarca dolar değerindeki mal ve hizmet hangi ülkede üretilmiş oldukları neredeyse pek de önemli olmaksızın büyük bir rahatlıkla uluslararası ticarete konu olabilmektedir. Ticaret yollarının(ipek ve baharat yolu, gemi ticareti v.b.) açılması ticaretin ulusal olmaktan çıkıp uluslararası olmasını sağladı. Bu değişim uluslararası ticaret teorilerinin oluşturulmaya başlanması için taban oluşturdu. Bundan sonraki kısımlarda uluslararası ticaret teorilerine teorik bir çerçeve vermek için genel olarak değinilecektir

3.1.3. Başlıca uluslararası ticaret teorileri

Başlıca uluslararası ticaret teorilerinin neler olduğu konusuna girmeden önce uluslararası mal ve hizmet değişimlerinin doğası hakkında biraz açıklamada bulunmakta yarar vardır. Aslında uluslararası ticaretin dokusunun çok fazla açıklanmaya gereksinimi yoktur. Çünkü bazı ticari ilişkileri açıklamak oldukça kolaydır.

Yaşadığınız ülkede üretilmeyen bir mala ihtiyaç duyuyorsanız o malı kullanabilmek için tek yol ya o malın üretildiği ülkeye gitmek ya da o malı üretildiği ülkeden ithal etmektir. Eğer Türkiye’de yaşıyorsanız ve kahve tiryakisi iseniz kahvenin sizi mutlu etmesi için birilerince ithal edilmesi gerekecektir. Kullandığınız aracın benzinin ya da diğer herhangi bir mal veya hizmetin sağlanması için ithalat kaçınılmaz olabilir. Elbette doğal kaynakların bir kısmı bazı ülkelerde olduğu, bazı ülkelerde olmadığı için her yıl milyarlarca dolar, çay, kahve, krom, bakır, petrol, şeker ve benzeri malın uluslararası ticaretine harcanmaktadır (Caves ve Jones,1981:15). Elbette uluslararası ticarete konu olan mallar sadece doğadan çıkarıldığı yada tarım ile üretildiği gibi satılan mallar değil; çok karışık üretim süreçlerinden geçerek üretilen mallardan da oluşmaktadır. Üstelik bu grup mallar için genellikle çok miktarda sermaye, teknoloji v.b. birikimler gerekmektedir. Örneğin işlenmiş gıda, otomobil , konfeksiyon gibi. Bu çeşit mallarda uluslararası ticaretin bu kadar büyük hacimlere ulaşmasının nedeni nedir peki? Bu soruya cevap ararken karşımıza çıkan en olası yanıt “maliyet”tir. Yün Avustralya’dan, walkman Japonya’dan, kahve Brezilya’dan, incir Türkiye’den bütün dünyaya ihraç edilmektedir. Bu örnekleri sayılamayacak kadar çoğaltmak mümkündür. Bütün bu malların ülkeler arasında ticarete konu olmasının temel nedeni, elbette göreceli üretim maliyetleri farkıdır. Elbette uluslararası iktisat dersleriyle ilgilenenler bilirler ki maliyet farklılıkları uluslararası ticareti tek başına açıklamak için yeterince rasyonel bir neden olmayabilir. Maliyet avantajının olmadığı durumlarda bile uluslararası ticarete konu olan malların ihracatı mümkün olabilmektedir.

Ekonomi kuramının, uluslararası ekonomik ilişkilere ve bunların en eski örnekleri olan mal ve hizmet ticaretine kısaca dış ticaret başlığı altında ele alması kuşkusuz daha başka ve eski nedenlere dayanmaktadır. Bunlar arasında, dış ticaretle ilgili veri ve istatistiklerin çok daha kolay derlenebilmesi, bu alanda karşılaşılan sorunların farklı olması gibi olgular başta gelmektedir. Ülke yasalarının, siyasal ve

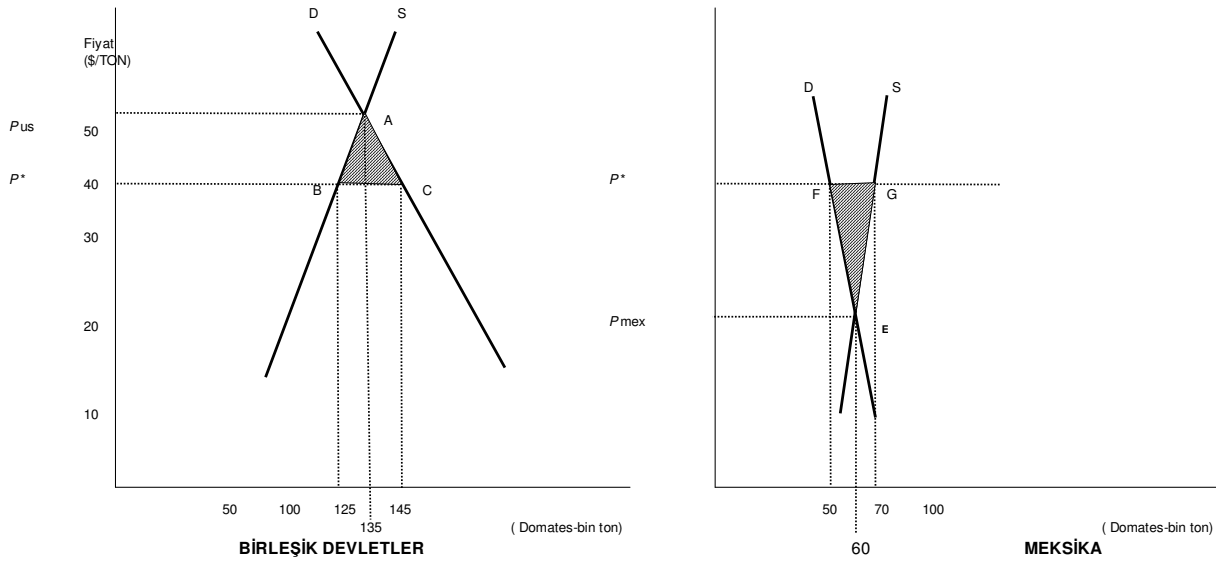
ekonomik sistem ve politikalarının, paralarının, dil ve geleneklerinin, piyasalarının farklı oluşundan kaynaklanan sorunlar ekonomistlere öteden beri çekici gelmiştir. Bu ilgiden 15. yüzyıldan itibaren sistematik düşünce olarak da adlandırabileceğimiz dış ticaret kuram ya da kuramları oluşturduğunu görmekteyiz (Töre,1996: 623).

Uluslararası ticaret teorisinin başlıca amacı, ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım satımlarının nedenlerini açıklamaktır. Başka bir deyişle, bu alanda yürütülen bilimsel çalışmalar asıl olarak söz konusu amaç doğrultusunda teoriler geliştirme çabasına yöneliktir (Seyidoğlu, 2003:12).

Uluslararası ticaret teorisinin cevaplamak zorunda olduğu üç ana soru şunlardan oluşur:

- i. Ülkeler neden dış ticaret yaparlar, yani dış ticaretin kapalı ekonomiye göre ülkelere sağladığı yararlar nelerdir?

Şekil 1: Ticaretin Yarattığı Kazanç

Kaynak:Lapan, E.H. International Economics Theory and Policy 1987:20, New Jersey

Şekil 1'de görüldüğü gibi iki ülke arasında ticaretin açılması ile Birleşik Devletler'deki domates fiyatları P_{us} 'den P^* düşmüştür. Bu sayede Birleşik Devletler'deki tüketicilerin fayda bölgesi $P_{us} AC P^*$ olur. Üreticilerin zarar bölgesi ise $P_{us} A B P^*$ olur. Birleşik Devletler'in ticareten sağladığı net fayda ise ABC üçgeni ile gösterilen bölgedir. Ticaretin başlaması Meksika'da ise fiyatların

yükselmeye neden olur. Meksikalı üreticilerin ticaretten elde ettikleri fazla ile Meksikalı tüketicilerin kayıplarından oluşan net ticaret kazancı EFG üçgenidir. Görüleceği gibi her iki ülke de ticaretten kazançlı çıkmaktadır (Lapan, 1987:20)

Burada dikkat edilmesi gereken ve analizde hiç sözü edilmeyen dış ticaretin her iki ülke için de kazançlı olmasını sağlayan bedelin faturasını kim ya da kimlerin ödediğidir. Görüleceği gibi bu fatura Birleşik Devletler'de yaşayan üreticiler ve Meksika'da yaşayan tüketiciler tarafından ödenmektedir. Kişi başına düşen gelir gibi ölçütlere bakıldığında bu durum açıktır ki, Meksikalı tüketici üzerinde yük oluşturmaktadır. Meksika'nın dış ticaret açığının biraz olsun kapanabilmesi için Meksika'da yaşayanlar domatesi artık daha pahalıya yemek zorunda kalmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yapılan ticaretin bileşimine bakıldığında genellikle sofistike olmayan ve arzı çok esnek olmayan mallardan oluştuğu görülür. Bu durum tablonun genelinde daha olumsuz sonuçlar doğururken dış ticaret teorisinin tahlilinde “kaybedenler”e pek yer olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında gerçekleşen “ihracat hamlesi”nin dış ticarete ne tür kazanç ya da zararlar yarattığına ileriki bölümlerde değinilecektir.

- ii. *Bir ülke dış ticaretinin bileşimi nasıl açıklanabilir; başka bir deyişle bir ülkenin hangi malları ihraç, hangilerini ithal edeceği neye göre belirlenir?*
- iii. *Bir ülkenin ihraç fiyatları ile ithal fiyatları oranı diğer bir deyişle, dış ticarete göreceli fiyatlar, ya da dış ticaret hadleri nasıl oluşmaktadır? (Seyidoğlu, 2003:13).*

Uluslararası ticaretin ilk kez bilimsel bir yöntemle incelenmesi Adam Smith'in 1776'da yayınlanan ünlü eseri “Ulusların Zenginliği” ile başlar. Bu çalışma aynı zamanda Klasik İktisat ekolünün de kurucusu olarak kabul edilir. Smith'in çalışması ile başlayan süreç, ilerleyen yıllarda bir çok bilim adamının katkılarıyla uluslararası iktisat biliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bilimsel gelişmeye katkıda bulunan belli başlı iktisatçılar şunlardır (Seyidoğlu, 2003:14): David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall, Eli Heckscher, Bertil Ohlin, John Maynard Keynes, Jacob Viner ve Poul Samuelson. Bu bilim adamlarının görüşlerine ilerleyen başlıklarda yer verilecektir. Bunlara değinmeden önce dünyada bu konuda geçerli olan düşünce akımları üzerinde durulmalıdır. Başka bir deyişle uluslararası iktisadın bir bilim olma yolunda geçirdiği evrelere bakalım.

3.1.3.1. Merkantilizm

Merkantilizm, sözcük olarak “ticaret, ticarete ait” anlamına gelen İtalyanca “mercantile” sözcüğünden gelmektedir. Amacı ticaret yolu ile değerli metal ve mallar sağlamaktır. Ticarete ilk kez büyük önem verdiği için bu düşünce ve uygulama, daha sonra doğacak olan kapitalizme yönelmiş ilk hareket olarak düşünülmüştür (Kuyucuklu, 1990:23). Merkantilist düşüncenin ortaya çıkmasındaki en önemli etmelerden biri de 12. yüzyılda ve başlayan ve özellikle etkisini 16. yüzyılda çok daha fazla hissettiren fiyat artışlarıdır (Sander, 1989: 56).

Uluslararası iktisadın tarihçesi merkantilizmle başlatılabilir. Çünkü merkantilist dönemden önce dünyada yaygın bir dış ticaret olayından söz etmek güçtür. Bunun belki tek istisnası Ortaçağ’da Uzak Doğu ile Avrupa arasında yaşanan ve Türkiye’yi bir köprü durumuna getiren İpek Yolu ticaretidir. Klasik teoriden önceki ekonomik ve siyasal doktrin merkantilizm idi. Bu düşünce akımı 16. yüzyıldan 17. yüzyıl sonlarına kadar dünyada etkili olmuştur. O dönemde dünya ekonomisinin merkezini Batı Avrupa ve özellikle İngiltere oluşturuyordu. Amerika ve Avustralya henüz Avrupa’dan gelen göçlerin yerleşim alanları durumundaydı. Afrika, Uzakdoğu ve dünyanın öteki yöreleri genellikle İngiltere, Hollanda, Fransa, İspanya, Portekiz ve Belçika gibi Batı Avrupa ülkelerinin sömürgelerini oluşturuyordu (Seyidoğlu, 2003:14).

Orta Çağ’ı takip eden bu dönemde ortaçağ özellikleri sürmektedir. Skolastisizm hala vardır. Feodal yapı ise henüz tam olarak çözülmemiştir. Bununla birlikte ekonomik, sosyal, kültürel ve dinsel alanda çok önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Merkantilistler de genel olarak ortaçağ düşüncesini reddedip bunun yerine rasyonel ilkeler ortaya koymaya çalışmışlardır (http://www.ceterisparibus.net/arsiv/g_acar3.pdf). Merkantilizm aslında feodalitenin yerine ulusal devletlerin kurulmakta olduğu bir dönemin görüşlerini yansıtır. Merkantilist düşünceyi gereği gibi anlayabilmek için 17. yüzyılın hem uluslararası alanda ve hem de ulusal boyutta yoğun bir rekabet ve çekişme dönemi olduğunu unutmamak gerekir (Savaş, 1997:145). Orta çağın son bulup yeni çağın başladığı 15. yüzyıl ve ardından gelen 16. yüzyıl, Avrupa’da düşünce tarihi bakımından siyasal, sosyal, dinsel ve iktisadi alanlarda değişmelerin ortaya çıktığı dönemi temsil etmektedir. Bu dönem, genel anlamda insan düşüncesinin

skolastik düşünce yerine, rasyonalist düşüncenin hakim olmaya başladığı çağdır. Rönesans'ın büyük kısmı, dinde reform hareketleri, Amerika kıtasının keşfi, deniz aşırı seferler, feodalizmin çöküşü ve ulusal devletlerin kuruluşu, barut, pusula ve matbaanın kullanımının yaygınlaşması, şehirleşme ve ticari faaliyetlerin çoğalması ve paralı ekonominin öneminin artması, yeni çağın belli başlı karakteristik olaylarındandır (Tekeoğlu, 1993:14). 1600 ile 1667 yılları arasında Avrupa'da savaş yapılmayan sadece bir tek yıl vardır. İngiltere, İspanya, Hollanda ve Fransa arasında sık sık savaş çıkmıştır. Bu savaşların galibi genellikle İngiltere olmuştur. Bu nedenle Merkantilist düşüncenin gelişimi ile İngiltere'nin ve İngiliz İmparatorluğunun gelişimi paralellik gösterir (Savaş, 1997:145).

Merkantilizmin yaşandığı dönemde ulusal düzeyde toplumun çeşitli kesimleri arasında şiddetli bir rekabet ve çekişme vardı. O dönemde sadece sahipleri tarafından yönetilen şirketler olduğu gibi, anonim şirketler de vardı. Her iki şirket grubu da faaliyette bulunabilmek için devletten imtiyaz (Charter) almak ve bunun için de, kral başta olmak üzere bütün üst düzey bürokrasi ve parlamento ile iyi ilişkiler kurmak gerekiyordu. Sahipleri tarafından yönetilen şirketler, daha 1356 yılında ortak çıkarlarını korumak için Tüccar Atılımcılar Derneği (The Society of Merchant Adventurers) adlı bir dernek kurmuşlardı. 1600 yılında imtiyaz alan ünlü Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) de en büyük şirket haline gelmişti. Bu iki grup arasında devamlı bir rekabet ve çekişme vardı. Ancak bu rakip şirketler bankalar ve diğer finans kurumlarına karşı birleşip ortak harekette bulunuyorlardı. Bankaların yüksek faizlerini ve döviz işlemlerini yönetme biçimleri şirketler tarafından eleştiriliyor, şikayet konusu yapılıyordu. Faiz artık ahlaki yönden tartışılan bir konu olmaktan çıkmış, tamamen ekonomik bir soruna dönüşmüş bulunuyordu (Savaş, 1997:145)

Merkantilist doktrine göre dünya serveti (altın ve değerli maden stoku) sabittir. O nedenle birbiriyle ticaret yapan ülkelerin çıkarları arasında daima bir çelişki vardır. Şöyle ki, ticaretten bir taraf kazançlı çıkarken diğer taraf aynı ölçüde bir zarara uğramaktadır. Başka bir deyişle ticaretten tüm taraflar aynı anda kazanç elde edemezler. Bir tarafın sağladığı kazanç öbür tarafın uğradığı kayıp pahasına olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 15).

Merkantilistler göre bir ülkenin zenginliği, elindeki altın ve gümüş stoklarıyla ölçülür. Bu stokların fazlalığı ölçüsünde ülkenin zenginliği artar. Durum böyle olunca devletin ülkedeki altın ve gümüş stoklarını artırma amacına yönelik politikalar izlemesi ve önlemler alması gerekir. Değerli madenlerin ülkeye girişini kolaylaştırıp çıkışını yasaklamak ekonominin dış ticaret fazlası vermesine çalışmak, ulusal ürünlerin ihracını artırmak için sanayileşmeye önem vermek, dış pazarlar ve ham madde kaynakları elde etmek amacıyla sömürgeler edinmek, nüfus artışını özendirmek bu önlemler arasındadır. Böylece Merkantilistler dış ticarete sistemli devlet müdahalesinin ilk kuramsal temellerini atmışlardır (Töre, 1996: 624).

Müdahaleci merkantilist düşünceye 18. yüzyıldan itibaren biri Fransa'dan öteki İngiltere'den iki liberal tepki gelmiştir. Daha çok fizyokratlar diye bilinen Fransız liberalleri safi hasıla ve doğal düzen görüşlerinden yola çıkarak serbest ticaret önerirler. Onlara göre, asıl zenginlik tarımdan elde edilen safi hasıladır. Safi hasılayı artırmak için tarım sektörüne fazla yatırım yapmak gerekir. Bunun için de tarım ürünlerinin yüksek fiyatla satışı sağlanmalıdır. Yüksek fiyatlı satış ise, buğday ticaretini içte ve dışta konulan kısıtlamaların kaldırılmasıyla, başka bir deyişle ticaretin serbest olmasıyla mümkündür (Töre, 1996: 624).

3.1.3.2. Fizyokratlar

Fizyokratlar serbest ticarete doğal düzen görüşleriyle varırlar. Onlara göre müdahale edilmediğinde ekonomide kendiliğinden bir düzen ve denge oluşur. Bu denge oluşunca ekonominin işleyişine müdahale etmemek insanları ekonomik uğraşlarında serbest bırakmak gerekir. Her bireyin istediği malı, istediği yerde satması doğal düzen gereğidir. Fizyokrasinin kurucusu olan Dr.François Qusnay'e göre ticaretin ülkeye yararlı olabilmesi serbesti ile mümkündür. Ticaret serbest olursa, fiyatlar uygun düzeylerde oluşur. Fizyokratların liberal ekonomi politikaları ünlü, "bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler" cümlesiyle özetlenir (Töre, 1996: 625).

3.1.3.3. Klasikler

Merkantilizme tepkiler 17. yüzyılın ortalarında başladı ve bu tarihten itibaren ekonomik düşünce bir geçiş dönemine girdi. Ekonomik konularla iş adamlarının yanında ve onlardan daha çok, bazı düşünürler ilgilenmeye başladı. Klasik teori adı verilen ve 18. yüzyılın son çeyreğinde kendini gösterecek teorinin, teorik ve metodolojik ilk adımları bu dönemde atıldı. Bu dönemin dikkat çeken ilk önemli özelliğini, kişi özgürlüğüne duyulan ilgi oluşturur. Toplumlar devlet tarafından getirilen kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini ve bu kısıtlamalar kaldırılırsa bunun hem fert hem de ekonomi yönünden yararlı olacağını düşünmeye başladılar. Bu düşünce çok geçmeden yeni ve daha önemli bir yön kazandı. Buna göre ekonomi kendi kendini yaratan otonom bir organizma olup dışarıdan müdahalelerle düzenlenmesine gerek yoktu. Aksine dıştan gelen müdahaleler ne kadar azaltılırsa ekonomi o ölçüde iyi çalışırdı. Öte yandan Orta Çağ'ın maddi tutkulardan arınmayı ve insan benliğini baskı altında tutmayı öğütleyen düşüncesine karşı da tepkiler yoğunlaşmaya başlamıştı (Savaş, 1997:165).

İngiliz ekonomistlerden Adam Smith, Robert Malthus, David Ricardo Fizyokratların düşüncelerinden yararlanarak bir çok yeni ilkeler koymuşlar ve Liberalizm'in temellerini atmışlardır. Kuramları ve sistemleri daha kesin ve üstün olduğu için bu ekonomistlerin oluşturduğu düşünce ekolüne Klasik Okul adı verilmiştir (Töre, 1996:625). Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabındaki görüşler aynı zamanda Klasik Liberalizm ya da klasik iktisat ekolünün de doğuşunu temsil etmektedir (Seyidoğlu, 2003:15).

Adam Smith ve David Ricardo, kendilerinden sonra gelen ekonomistleri çok uzun yıllar uğraştıran ve günümüzde bile tartışılan dış ticaret kuramlarını ortaya koymuşlardır. Bunların en önemlileri şu şekilde sıralanabilir (Töre, 1996:625):

- i. *Ekonomide para nötr bir role sahiptir. Ekonomik sistem paranın dışında ondan bağımsız olarak işlemektedir. Başka bir deyişle sistemdeki reel ve*

- parasal değişkenler birbirinden bağımsız olarak benimsenmektedir. Dolayısıyla, dış ticarete de para kullanılmaz ve mallar mallarla değiştirilir,*
- ii. Bu varsayımın bir sonucu olarak ekonomide mutlak değil görelı fiyatlar önem taşır. Başka bir deyişle bir malın fiyatı ya da diğer bir mal cinsinden ya da o malın üretiminde kullanılan faktörlerin miktarlarıyla ifade olunur,*
- iii. Gerek mal gerek faktör piyasalarında tam rekabet koşulları geçerlidir,*
- iv. Ekonomide devlet müdahalesi ve dolayısıyla gümrük vergileri, kotalar ve diğer kısıtlamalar yoktur,*
- v. İş gücü ülke içinde tam hareketli, uluslararasıdaysa tam hareketsizdir. Emek dışında diğer üretim faktörleri de uluslararası hareketliliğe sahip değildirler,*
- vi. Emek, malların değerinin hem nedeni hem de ölçüsüdür. Bu ünlü emek-deęerⁱ kuramıdır. Kurama göre, mallar görelı olarak içerdikleri emek miktarına göre değiştirilirle,*
- vii. Ekonomi tam istihdam durumunda dengededir,*
- viii. Üretim faktörlerinin miktarı, teknoloji ve gelir dağılımı veridir,*
- ix. Dünyada iki ülke ve iki mal vardır. Bu iki mal her iki ülkede de üretilir.*

Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teoremi" ve David Ricardo'nun "Karşılařtırılmalđ Üstünlükler Teoremi" uluslararası iktisat literatüründe en çok bilinen ve işlenen kuramlardandır. Bu tezin konusu bu kuramları ayrıntıları ile incelemek olmadığından bu konular genel hatlarıyla incelenecektir. Sadece kuramların özü kavranarak temel varsayımlarının neler olduğu ve eksiklikleri üzerinde durulacaktır.

3.1.3.4. Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teoremi

Bugün ekonomi biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith ülkeler arasındaki ticareti açıklamak için ünlü Mutlak Üstünlükler Teoremi'ni ortaya atmıştır. Smith'e göre rasyonel davranan bir aile reisi dışarıdan ucuza alabileceği malları evde üretmeye kalkışmaz. Ülkeler de doğal kaynaklara ve verimliliğe dayalı üretim

ⁱ Emek-Değer Teorisi: Bir malın fiyatının belirleyicisinin , o malın üretiminde harcanan emek miktarı olduğu varsayımına dayanan teordir.

üstünlüklerine sahip olduklarına göre, rasyonel bireyler gibi davranarak uzmanlaştıkları malları ihraç etmeli, diğer ekonomilerde daha ucuza üretilen malları ise ithal etmelidirler. İskoçyalı bilim adamı Adam Smith'in bu görüşü, dış ticarete Mutlak Üstünlükler Teoremi'ni (Theory of Absolute Advantages) oluşturmuştur. Kurama göre, bir ülke hangi malları diğerinden daha ucuza üretiyorsa o mallarda uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya ürettiklerini ise yurt dışından almalıdır. Böylelikle ortaya çıkacak olan uluslararası iş bölümünden diğer bir deyişle uluslararası uzmanlaşmadan bütün ülkeler yararlanır ve böylece toplam dünya refahı yükselir (Töre, 1996:626).

Şekil 2: Uzmanlaşma ve Ticaretten Elde Edilen Kazançlar –Mutlak Üstünlük Durumu

UZMANLAŞMA VE TİCARETTEN ELDE EDİLEN KAZANÇLAR- MUTLAK ÜSTÜNLÜK DURUMU		
ÇIKTIDAKİ DEĞİŞİM		
ÜLKE	BİLGİSAYAR	AYAKKABI
ABD	+3	-200
İtalya	-1	+300
Net Etki	+2	+100

Kaynak: Ragan,J.F.,Thomas, L.B., Principles Of Economics, 1993 980s.

Şekil 2'de görüldüğü gibi bir işçiyi, ayakkabı sanayinden bilgisayar sanayine transfer ederek Amerika Birleşik Devletleri, 200 çift daha az ayakkabı pahasına 3 adet daha fazla bilgisayar üretir İtalya, bir işçiyi bilgisayar sanayinden ayakkabı sanayine transfer ederken 1 adet daha az bilgisayar pahasına bunu yapar ama fazlada 300 çift ayakkabı üretir. Kaynakların yeniden dağıtımının net etkisi, iki fazladan bilgisayar ve 100 fazladan ayakkabı üretimidir (Ragan ve Thomas, 1993:980).

Smith'in varsayımları emek değer teorisine göre düzenlenmiştir. Daha açık bir deyişle maliyeti emeğin verimliliğinin tek unsuru olarak görmektedir. Adam Smith'in teoremi uluslararası ticaretin nedenlerini açıklama bakımından uluslararası iktisat

bilimine elbette çok değerli katkılar yapmıştır ama bununla birlikte bu teori gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret gibi, uluslararası ticaretin ancak sınırlı bir bölümünü açıklayabilir (Seyidoğlu, 2003:18). Çünkü bir ülkenin tüm malları diğerlerinden daha ucuza üretmesi durumunda Smith'e göre ticaret olmaması gerekir (Töre, 1996: 627). Gerçek böyle olmadığına göre, Smith'in teoremi gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticareti açıklamada büyük ölçüde yetersiz kalır. Bunun için Smith'in teoreminin eksik yanlarını gözeten ve uluslararası ticaretin gerçek temelini açıklayan David Ricardo olmuştur.

3.1.3.5. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Yukarıda da açıklandığı gibi mutlak üstünlükler teoremi, bir çok durumda uluslararası ticaretin gerçekleşmesini açıklayamamaktadır. Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni (Theory of Comparative Advantages) Smith'in teoreminin açıklayamadığı durumlara açıklık getirmek için ortaya atmıştır. Bu teori aynı zamanda 18. yüzyılda öne sürülen anti merkantilist görüşlerin önemli ölçüde ilerlemesini sağlamıştır. Çünkü bu görüşler serbest dış ticaretin, ancak bir ülke, kendi üretemediği veya başka ülkelere daha ucuza üretemediği malları ithal etmesi halinde yararlı olacağı tezine dayanıyordu. Smith bu görüşünü daha ileriye götürememişti. Ricardo mutlak üstünlük diye bilinen bu görüş yerine karşılaştırmalı üstünlük kavramını geliştirmiş ve ülkelerarası uzmanlaşma ve ticareti bu yönde açıklamıştır (Savaş, 1997:330).

Ricardo'ya göre mutlak üstünlükler, teoremin kapsamını daralttığı için gerekli değildir. Çünkü Ricardo'ya göre mutlak üstünlük, karşılaştırmalı üstünlüğün özel bir halinden başka bir şey değildir. Daha açık bir deyişle mutlak üstünlüğün olduğu her durumda karşılaştırmalı üstünlük de vardır ama karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu her durumda mutlak üstünlük yoktur. Ricardo mutlak üstünlükler üzerinde değil, üretimde üstünlüklere önem vermiştir. Eğer bir ülke bazı malların üretiminde diğer mallara göre daha yüksek oranlarda verimli ise bu alanda yoğunlaşarak daha az verimli olduğu üretim alanlarından çekilerek kaynaklarını daha verimli kullanmış olacaktır. Bunu sağlamak için de en etkin alanlar seçilerek bu alanlarda yoğunlaşarak üretilen malların

ihracatı yoluna gidilirken bu durumun sağlanamadığı alanlardaki mallar ithal edilmelidir (Seyidoğlu, 2003:18).

Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi emek değeri kuramına dayalıdır. Ricardo'ya göre bir malın değerini veya bu malın diğer bir malla değiştirilebilecek miktarını bu malların üretimi için gereken emeğin orantılı miktarına bağlı olarak tanımlar. Kullanım değeri olmak kaydıyla mallar değişim değerlerini iki kaynaktan alırlar. Birincisi, malın kıtlık derecesidir. İkincisi, malların üretimi için gereken emek miktarıdır. Fakat genel ve asıl olan ölçü ikincisidir. Birincisi istisnadır. Emek-değerle ilgili olarak Ricardo'nun bazı ön kabulleri vardır (Tekeoğlu,1993: 78-9):

- *Farklı emekler, kolayca aynı ölçüyle hesaplanabilirler. Aslında her toplumda yerleşmiş gelenekler bunu yapmaktadır,*
- *Sermaye ve sermaye malları, birikmiş eski emeklerdir. Dolayısı ile bu açıdan bir sorun yoktur,*
- *Toprağın mübadele değerinin oluşumunda payı ve yeri yoktur. Çünkü o, hiçbir bedel ödemedi insanın hazır olarak bulduğu - zahmetsizce ya da emek harcamadan bir doğa armağandır. Bu yüzden topraktan gelen değer sadece marjinal topraklarda kullanılan emeğin yarattığı değerdir. Başka bir deyişle değer, en az verimli topraklarda veya genel olarak en kötü şartlar altında yapılan üretimde kullanılan emeklerin miktarına göre oluşur. Dolayısıyla bu açıdan da bir sorun mevcut değildir.*

Ricardo bu teoriyi açıklamak için çokça bilinen iki ülkeli ve iki mallı bir model kullanmıştır.

Şekil 3: Uzmanlaşma ve Ticaretten Elde Edilen Kazançlar –Karşılaştırmalı Üstünlük Durumu

UZMANLAŞMA VE TİCARETTEN ELDE EDİLEN KAZANÇLAR-KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK DURUMU		
ÇIKTIDAKİ DEĞİŞİM		
ÜLKE	BİLGİSAYAR	AYAKKABI
ABD	+3	-300
İtalya	-2	+400
Net Etki	+1	+100

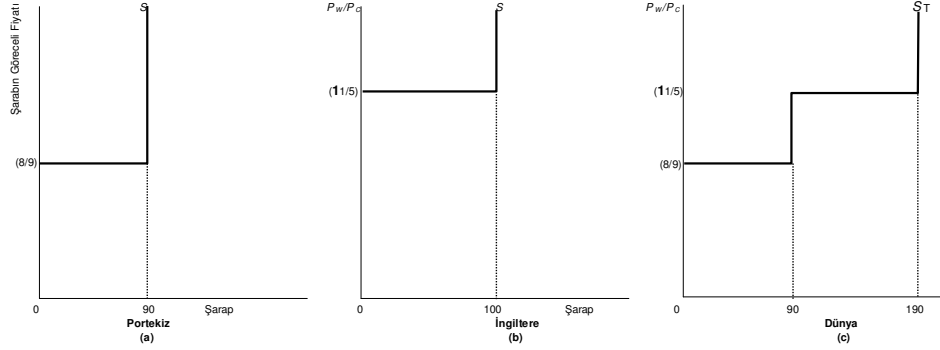
Kaynak: RAGAN,J.F.,THOMAS, L.B., Principles Of Economics, 1993 980 s.

Şekil 3’de görüldüğü gibi, Amerika Birleşik Devletleri, ayakkabı sanayindeki bir işçiyi bilgisayar sanayine transfer eder. İtalya ise bilgisayar sanayindeki iki işçiyi ayakkabı sanayine transfer eder. Bu yeniden dağıtım Amerika’da bilgisayar ve İtalya’da ayakkabı üretiminde büyük artışa öncülük eder (Ragan ve Thomas, 1993:980).

Ricardo, ülkelerden biri diğerine göre aslında her iki malda da mutlak üstün olmasına rağmen uluslararası ticaretin yapılabileceğini göstermiştir. Elbette her model gibi bu model de mükemmel değildi. Önemli sayılabilecek eksiklikleri vardı. Uluslararası ticaretin yapılabilmesi için rasyonel nedenlere dayanma arayışları o dönemler için oldukça makul kabul edilebilir. 2004 yılında teknoloji, teknik özellikler ve fiyat bakımından birbirinden farksız ürünleri üreten iki ülke için bile uluslararası ticaret mevcuttur. Örneğin klima. İki ülkede de aynı maliyetle üretilse ve aynı teknik özelliklere sahip olsalar bile A ülkesinde üretilmiş X marka klima, B ülkesine satılabilmekte ve aynı zamanda B ülkesinde üretilmiş Y marka klima A ülkesine satılabilmektedir. Ortada rasyonel olarak açıklanabilecek hiçbir neden olmamasına rağmen ticaret gerçekleşebilmektedir. Elbette bugün ulaşılan nokta bir sihirli değneğin dokunmasıyla ortaya çıkmadı. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve toplam dünya refahının artırılmasına yönelik olarak çok uzun yıllardan beri sürdürülen çabalar etkili

olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreği bu bakımdan çalışmaların en fazla yoğunlaştığı dönemdir. Bu çabaların neler olduğuna ve nasıl bir gelişme seyri izlediğine ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Şekil 4: Ricardo Modelinde Arz ve Talep

Kaynak:Lapan, E.H. International Economics Theory and Policy 1987: 37, New Jersey

Şekil 4'den görüleceği gibi dünya şarap arzı İngiltere ve Portekiz'in arz eğrilerinin toplamından oluşmaktadır. Her birim şarap başına görece kumaş fiyatının görece olarak $8/9$ olması durumunda şarap üretilmeyecektir. $8/9$ ve $1\ 1/5$ arasındaki fiyatlarda sadece Portekiz şarap üretecektir; dünya toplam arzı 90 dır. İngiltere ise $1/5$ görece fiyat seviyesinden 100 birime kadar üretmeyi istemektedir. $1\ 1/5$ kumaş fiyatının üstünde bir düzeyde ise her iki ülkede şarap üretimi konusunda uzmanlaşacaklar ve toplam dünya şarap çıktısı 190 birim şaraba eşit olacaktır (Lapan, 1987: 37).

Ricardo, Smith'e göre uluslararası ticareti açıklamada daha başarılı olduysa bile onun teorisinin de cevaplayamadığı veya eksik cevapladığı yönler vardır. Bunları genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi de mutlak üstünlükler teorisi gibi emek-değer kuramına dayanmaktadır. Emegi tek maliyet kabul ettiği için doğal kaynakları maliyet unsuru olarak kabul etmemektedir. Bunun içinde sermayeyi sadece biriktirilmiş emek olarak görmüştür. Bu düşüncenin doğru olmadığını açıklar,*
- *Ricardo dış ticareti, işgücü verimliliğinin ülkeler arasında farklı oluşuna bağlamıştır. Bu verimlilik farklarının nedenine*

ilişkin veri bulunmamaktadır. Zaman için sürekli değişim gösteren faktör stoğu, teknoloji, üretim organizasyonu gibi etkenler verimliliği belirler,

- *Ricardo'nun varsaydığı gibi işgücü ne ülke içinde tam hareketli ne de ülkeler arasında tam hareketsizdir. Dolayısıyla verimliliği düşük olan bölgelerin işçileri verimliliği yüksek olan bölgelere göç ederek verimlilik farklarını ortadan kaldıracırlar.*
- *Ricardo'nun modelinde talep göz önünde bulundurulmadığı için ticaretin gerçekleşeceği fiyatın nasıl oluşacağı açıklanmamıştır. Kuram sadece arz yönlü olarak ele alınmıştır (Töre, 1997:628-9).*

Özellikle 2000'li yıllarda çok uluslu firmalar üretimlerinin çeşitli aşamalarını farklı ülkelerde kurdukları fabrikalarda gerçekleştirmektedirler. Bu bakımdan çok uluslu firmalar sadece nihai malların üretimleri için değil fakat aynı zamanda ara malların üretimleri için de karşılaştırmalı üstünlük prensibine göre hareket etmektedirler. Bunun için farklı üretim aşamaları farklı ülkelere kaydırılmaktadır. Ayrıntılarında bazı eksikleri olsa da Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi genel olarak gücünü bu gün de korumaktadır. Ricardo'dan sonra gelen iktisatçılar modelin eksik yönlerini düzelterek daha da gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Katkılarına ve bu katkıları gerçekleştirenlerin kim olduklarına değinmeyi burada gereksiz gördüğümüz için arz ve talep modellerine geçiyoruz.

3.1.4. Arz ve talep modelleri

Ülkeler arasında ticaretin başlaması için yapılan tahliller şimdiye kadar sadece arz yönünden ele alınarak yapılmıştı. Ancak uluslararası ticaret konu olacak bir malın arz edileceği fiyatın belirlenmesi o malın sadece arzına bağlı değil aynı zamanda talebine de bağlıdır. Fiyat mekanizması bir makas gibi çalışmaktadır. Kollardan bir olmazsa alet iş göremez. Onun için uluslararası ticaretin gerçekleşmesi ile ilgili tahlillere talep faktörü de ele alınarak devam edilecektir.

Genel olarak belirtmek gerekirse, dış ticaret yapan ülkelerin, talep koşullarına yer verilmedikçe analizlerin aşağıda belirtilen yönlerini belirlemek olanaksızlaşır (Seyidoğlu, 2003:43). Bunlar;

- *Dönüşüm eğrisi üzerinde dış ticaret öncesi denge noktası,*
- *Uluslararası denge-fiyat oranı,*
- *Dış ticaret sonrası tüketim ve üretim noktalarıdır.*

İç piyasada olduğu gibi dünya piyasalarında da denge fiyatları arz ve talep edilen miktarları yani ihracat arzı ile ithalat talebini birbirine eşitleyen fiyatlardır. Bu eşitliği sağlamayan fiyatlar denge fiyatı olamaz. Çünkü, ihracat arzı, ithalat talebini aşırıyorsa bu fazlalığın doğurduğu baskılar sonucu uluslararası fiyatlar denge sağlanıncaya kadar düşecektir. Tersine, eğer cari ticaret hadlerinden bir ithalat talebi fazlası varsa bu kez dünya fiyatları yükselecek ve yeni bir denge oluşacaktır (Seyidoğlu, 2003: 45). Şimdi talep yönünden uluslararası ticaret teorisi incelemeye geçilebilir.

3.1.4.1. Mill'in “Karşılıklı Talep Yasası”

Klasik iktisatçılardan dış ticarete talep koşullarına ilk kez yer veren düşünür John Stuart Mill olmuştur. Böylelikle Mill, Ricardo modelinde iç maliyet oranlarının belirlediği sınırlar arasında ticaret hadlerinin hangi düzeyde oluşacağını açıklama başarısını göstermiştir (Seyidoğlu, 2003:45).

Mill'e göre iki ülkeli modelde eğer ülkelerden birinin diğerinin malına karşı talebinin ne derece şiddetli olduğu bilinirse ticarete denge fiyatları belirlenebilir. Mill'in dış ticaret hadlerinin oluşumu ile ilgili açıklamaları karşılıklı talep yasasına dayanır (Seyidoğlu, 2003:45).

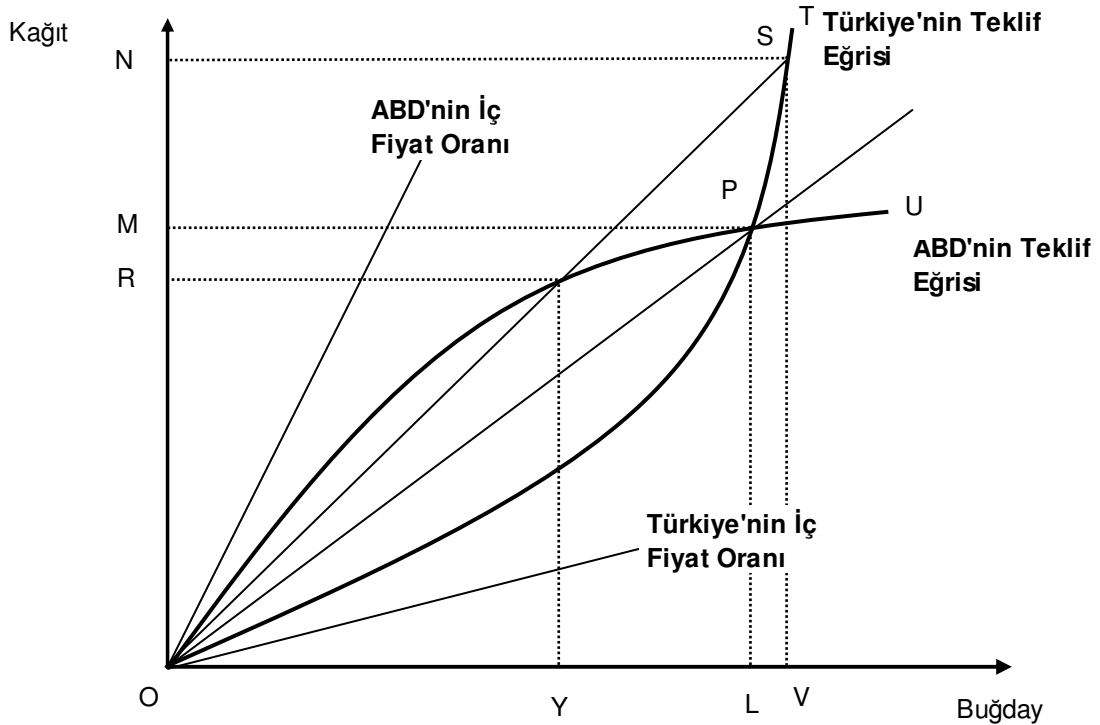
3.1.4.2. Teklif eğrileri

Ülkenin belirli miktar veya hacimdeki ithal malı karşılığında önerdiği ihraç malı tutarına teklif adı verilir. Buna göre bir teklif aynı anda şu üç şeyi ifade eder: ihraç miktarı, ithal miktarı ve uluslararası fiyat oranı. Ticaret hacmine bağlı olarak ülkenin teklifleri de değişir. Ancak bu değişme belirli özellikler gösterir. Örneğin, ithalat her

defasında belli miktar artırılırken ülkenin her ilave birim ithal malı karşılığında kendi malından teklif edeceği miktarlar giderek azalır ve hatta bir noktada sıfıra düşer. Bu noktada toplam ihracat hacmi en yüksek düzeydedir. Bundan sonra ise ithal malı miktarı artırılsın istenirse ülkenin kendi malından teklif edeceği miktarlar toplam olarak da düşmeye başlar. Buna göre teklif eğrisi şöyle tanımlanabilir, ithal malı bir birim artırılırken bunların karşılığında ülkenin kendi malından önereceği miktarları gösteren eğriye teklif eğrisi denir. Teklif eğrisi üzerindeki her nokta, hem teklif ve talep edilen miktarları hem de bunların birbirine oranı olan uluslararası göreceli fiyatı yani ticaret hadlerini gösterir (Seyidoğlu, 2003:46).

Eğer iki ülkenin, ayrı ayrı elde edilen teklif eğrileri aynı grafik üzerinde gösterilirse bunlar bir noktada kesişirler. Bu noktadan geçen fiyat oranı ise denge ticaret haddini oluşturur (Seyidoğlu, 2003:46).

Şekil 5: Teklif eğrileri ve denge ticaret hadleri

Kaynak: Seyidoğlu, H. Uluslararası İktisat. İstanbul 2003: 46.

Şekil 5'de Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ticarete uluslararası dengeyi sağlayan ticaret hadleri P'den geçen OP fiyat oranıdır. OP ticaret

hadlerinden Türkiye'nin ihraç etmek istediği buğday miktarı (OL), ABD'nin ithal etmek istediği buğday miktarına (MP), Türkiye'nin ithal etmeyi arzuladığı kağıt da (LP) ABD'nin ihraç etmek istediği kağıt miktarına (OM) eşittir. Başka bir deyişle, teker teker her maldan yapılmak istenen ihracat ile ithalat , birbirine eşitlenmiş ve böylece dünya ticaret dengesi sağlanmıştır.

3.1.5. Faktör Donatımı Teorisi

Adam Smith, David Ricardo ve Mill, üretim maliyetlerinin farklılığının emek verimliliğinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Buna karşılık emek verimliliğinin uluslararası düzeyde farklılaşmasının nedenleri üzerinde hiç durmamışlardır.

Bu üç teorinin genel, özel olarak da Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin eksik bıraktığı noktaları tamamlamak için Heckscher, Faktör Oranları Teorisi'ni ortaya atmıştır. Bu teoriden yaklaşık on yıl sonra Ohlin , Heckscher'in makalesinde tam olarak açıklanmayan noktaları da açıklığa kavuşturdu. Ricardo model ticaretin temeli olarak ülkeler arasındaki teknoloji farklarını ihmal ederken Heckscher-Ohlin modeli bunun yerine ülkeler arasındaki göreceli faktör donatımı farklarına ve mallar arasında bu faktörlerden hangilerinin daha yoğun olarak kullanıldığı konusuna odaklandı. Böylelikle üretim maliyetleri içsel hale geldi ve genellikle bu otarşik ülkelerde her bir malı üretmek için aynı teknolojik yapıya sahip olduklarında bile ülkeden ülkeye farklılaşacaktır. Bu model böylelikle iç gelir bölüşümündeki çatışmaya ve ticaret dokusuna bir alternatif açıklama getirdi (Jones ve Neary,1996: 14). Heckscher-Ohlin ya da Faktör Donatımı Teorisi olarak da bilinen bu teori şu görüşleri ortaya koymaktadır.

Ülkeler sahip oldukları üretim faktörleri içinde hangisine daha yoğun olarak sahip iseler; üretimlerini o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan üretim alanlarına kaydırmalıdır. Böylelikle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilirler.

Heckscher-Ohlin Teorisi'nin dayandığı temel varsayımlar şunlardır (Seyidoğlu, 2003:64):

- Ülkeler faktör donatımları bakımından birbirinden farklıdırlar. İki ülkeli modelde bir ülke emek, diğeri ise sermaye bakımından zengindir,
- Mallar faktör yoğunlukları ya da görelî faktör oranları bakımından da farklılık gösterir. Diğeriyle karşılaştırıldığında, bazı mallar emeğe oranla daha çok sermaye, ya da tam tersi sermayeye göre daha çok emek gerektirir. Birinci türdeki mallara sermaye yoğun, ikinci türdeki mallara emek yoğun mal denir,
- Bir malın üretim fonksiyonu bütün ülkelerde aynıdır. Yani bir mal bir ülkede sermaye veya emek yoğun yöntemlerle üretiliyorsa, diğeri ülkelerde de aynı yöntemle üretilir,
- Üretim ölçeğine göre sabit verim koşulları geçerlidir,
- Ülkelerin talep koşulları birbirinin benzerleridir. Dolayısıyla, talep farklılığının maliyet koşullarındaki farklılığı gidermesi söz konusu olamaz.

Görüleceği gibi bu varsayımlarla Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramının hareket noktaları aynıdır. Her ülke daha ucuza ürettiği malda uzmanlaşıp o malı satacak ve karşılığında daha pahalıya ürettiği malı satın alacaktır. Yalnız burada hangi malın daha ucuza üretileceğine yanıt verilememiştir. Ülkede nispeten daha çok bulunan üretim faktörünü daha çok kullanan malın üretimi önerilmektedir. Bunun da nedeni o malın daha ucuza mal edilebilmesidir. Bu ülkede nispeten bol bulunan faktörün daha ucuz olacağı varsayımına dayanmaktadır. İhracat ile ülke içinde bol olan üretim faktörüne talep artacağı için onun fiyatında bir yükselme görülür. İthalat ile ülke içinde kıt ve pahalı olan faktöre talep azalacağı için onun fiyatında da bir düşme olur. Böylece kurama göre dış ticaret ülkelerin bol olarak sahip buldukları faktörün fiyatını yükseltirken, kıt olan faktörün fiyatını düşürerek ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açar (Töre, 1996:630-1).

İlerleyen yıllarda modelin test edilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Modelin söylemi doğrultusunda bakılacak olursa ABD'nin sermaye yoğun ürünler üreten bir ülke olduğu düşünülürse, ihracatının sermaye yoğun mallar üzerinde yoğunlaşması ve ithalatının emek yoğun mallar üzerinde yoğunlaşması beklenir. Ancak

testler modelin aksine, ABD'nin sermaye yoğun mallar ithal edip emek yoğun mallar ihraç ettiği görülmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında modelin eksikliğini tamamlamaya çalışan yeni modeller ileri sürülmüştür. Bu yöndeki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

3.1.6. Ekonomik büyüme ve dış ticaret

Ekonomik büyüme ve dış ticaret konusunda öncelikle ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra dış ticaretle ilgili olarak; dış ticaret politikası, dış ticaret endeksleri, dış ticaret hadleri ve benzeri konulara değinilmiştir.

3.1.6.1. Ekonomik büyüme

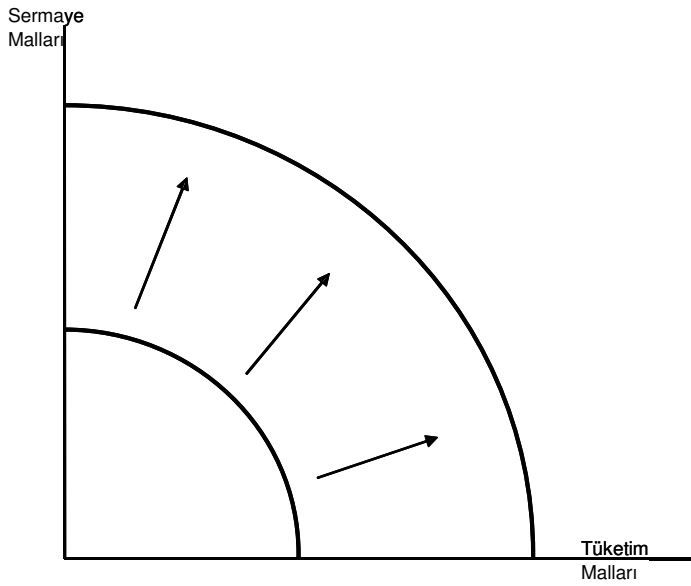
Teknolojik değişme, sermayenin birikimi ve nüfus artışı birlikte karşılıklı etkileşim içinde ekonomik büyüme sağlar. 18. ve 19. yüzyılda klasik iktisatçılar teknolojik değişme ve sermaye birikiminin büyümenin itici gücü olduğuna inanıyorlardı. Ancak klasik iktisatçılar insanların, ne kadar verimli teknoloji bulursa bulsunlar, ne kadar yeni sermaye yatırımlarına girişirlerse girişsinler, asgari geçinme düzeyinde yaşamaya mahkum olacaklarına inanıyorlardı. Bu iktisatçılarda böyle bir kanının oluşmasının nedeni, verimlilik artışlarının nüfus artışına, onun da bu kez verimliliğin düşmesine neden olacağı idi. Klasik iktisatçılara göre ekonomik büyüme, geliri geçinme düzeyinin üstüne çıkarınca, nüfus artacaktır. Nüfus artışı azalan verimlerin ortaya çıkmasına ve verimliliğin düşmesine neden olacaktır. Bunun sonucunda gelirler en az geçinme düzeyine düşmek zorunda kalacaktır. Gelirler asgari geçinme düzeyi düşünce nüfus büyümesi kontrol altına alınacaktır (Parasız, 2003:9).

İnsan toplulukları yüzyıllardır hatta binlerce yıldır herhangi bir ekonomik büyüme olmadan yaşaya gelmişlerdir. Bunun temel nedeni bu toplumların bazı sosyal kurumlara ve ekonomik büyümenin ön koşulu olan temel düzenlemeler sahip olmamasıdır.

Ekonomik büyüme (economic growth), mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik büyüme ülkenin üretim olanakları

eğrisinde Şekil 6'de görüldüğü gibi sağa kayma şeklinde gösterilebilir. Ekonomik büyüme, reel gayrisafi yurtiçi hasıladaki (GSYH) artış şeklinde ölçülmektedir. Reel GSYH toplam üretimin değeridir (Parasız, 2003:10).

Şekil 6: Ekonomik Büyüme

Kaynak:Parasız, İ., Büyüme Teorileri, 2003:10

Ekonomik büyüme bir ülkede toplam üretim hacminin (GSYH) genişlemesi biçiminde de tanımlanabilir. Ekonominin nüfus artış oranından daha yüksek oranda büyümesi kişi başına geliri yükseltir; bu da ülkedeki refahı artırır. Ekonomik büyüme ülkede üretimi, tüketimi ve dolayısıyla ikisi arasındaki farkı yansıtan dış ticareti etkiler. Aslında büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkiler iki yönlüdür. Büyüme dış ticareti etkiler, dış ticaret de büyümeyi etkiler.

Toplumların ekonomik gelişmesini tarihsel bir yaklaşımla açıklamaya çalışan görüşler arasında W.Rostow modelinin bir ayrıcalığı vardır. Özellikle kalkış (take-off) aşamasındaki azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa değinilmesi bu modelin önem kazanmasına neden olmuştur. W. Rostow, K. Marx'ın modern tarih kuramına bir alternatif olarak hazırladığı modelini önce 1956'da yayınladığı bir makalesinde, sonra da 1960'daki kitabında açıklamıştır. Rostow'un modeli, kitabın giriş kısmında da

belirtildiği gibi modern tarihin seyri hakkında bir genellemeyi içermektedir. (<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/buyumod.htm>). Bütün toplulukları ekonomik boyutlarıyla beş kategori içinde tanımlamak mümkündür (Rostow, 1984:99). Bunlar;

- i.* Geleneksel toplum,
- ii.* Kalkış öncesi koşullardaki toplum,
- iii.* Kalkış aşaması,
- iv.* Olgunluk aşamasına giden toplum,
- v.* Yüksek tüketim çağı toplumdur.

Ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma genellikle birbirine karıştırılan kavramlardır. Ekonomik büyüme, ulusal gelir düzeyindeki ve birey başına düşen ulusal gelirdeki artışı işaret eder. Ekonomik kalkınma ise, çok daha yapısal bir sonuç, yatırımların artması, üretim verimliliğinin yükselmesi anlamına gelir. Ekonomik kalkınmanın ardında, insan ögesine yapılan yatırımlar ve genel olarak yaşam standartlarının gelişmesi vardır. Bu nedenle de genellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ekonomik kalkınma ve gelişme biçiminde kullanılır. Matematiksel ifadelerle, bir yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplamı anlamına gelen ulusal gelirin artması, bunun nüfus başına bölüldüğünde bulunan birey başına gelir ve bunun yükselmesi, genellikle ve yanlış olarak kalkınma olarak kullanılır. Oysa bu rakamların ifade ettiği gerçeklik, kalkınma değil büyümedir (http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php). Kalkınma Kongar'ın da belirttiği gibi ekonomik büyümeyi de içeren bir kavramdır.

3.1.6.2. Dış ticaret politikası

En basit anlamda bir mal ithal edildiğinde ona konan vergi ticaret politikası aracıdır. Spesifik ve ad volerem vergiler hakkında aşağıda bilgi verilmiştir. Tarifeler hem en eski ticaret politikası aracıdır hem de hükümet gelirleri için bir kaynak olarak kullanılır (Krugman ve Obstfeld, 1991:181).

Bütün ülkeler uluslararası ticarete katılmaktan dolayı elde edeceği faydayı optimize edecek bazı düzenlemeler yaparlar. Uluslararası ticarete koydukları

kısıtlamalar ve düzenlemeler ticaret politikası adı altında toplanır. Ticarete konulan kısıtlamaların en önemlisi tarifelerdir. Ticareti yapılan mal üzerine konulan vergilere yukarıda da değinildiği gibi tarife denilir. İthal edilen mal üzerinden alınan vergiye ithalat tarifesi adı verilir. İhraç edilen mal üzerinden ödenen vergiye de ihracat tarifesi denir. İthalat tarifesi ihracat tarifesinden daha önemlidir (Tunç, 2004:131).

Dış ticaret politikası ise şu şekilde tanımlanabilir: hükümetlerin doğrudan doğruya ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış olduğu önlemlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür (Seyidoğlu, 1991:260).

Dış ticaret politikası genel ekonomi politikasının önemli bir aracıdır. Genel ekonomi politikası ulusal ekonomilerin düzenlenmesi ve yönetimi amacıyla alınan çeşitli önlemleri kapsar. Dış ticaret politikasıyla öteki ekonomi politikaları arasında yakın bir ilişki vardır. İç ekonomiye yönelik politikalar dış ticareti etkileyebildiği gibi bunun tersi de doğrudur. Örneğin, dış ticarete yönelik olarak alınan tarife ve kota gibi önlemler diğer yandan yurtiçi çalışma düzeyi veya enflasyon oranı üzerinde de etkiler doğurur. O bakımdan bu çeşitli politikalar arasındaki ilişkiler genel ekonomi politikası çerçevesinde birbiriyle uyumlu olacak biçimde düzenlenmelidir (Seyidoğlu, 1991: 260).

Dış ticaret politikasının amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullandığı araçların tek tek burada bahsedilmesin gerekli görülmemiştir. Tezin konusuyla doğrudan ilişkili konular üzerinde daha fazla ağırlıkla durmanın yararlı olduğu düşünülmüştür. Onun için dış ticaret endeksleri konusu ile devam edilmiştir.

3.1.6.2.1. Dış ticaret endeksleri

Dış ticaret endeksleri, ithalat ve ihracat miktar ve fiyatlarında zaman içinde meydana gelen değişmelerin göstergesidir. Başta üretime ve uluslararası ticarete yön verilmesi, ulusal ve uluslararası fiyat serilerini karşılaştırılması, ithalat ve ihracata konu olan belli başlı mal ve sektörlerin dış ticaretindeki değişimlerin izlenmesi olmak üzere değişik amaçlarla kullanılmaktadır.

Endekslerin hesaplanmasında DİE'nin 1989 yılına ait ithalat ve ihracat verilerinden ihracat için seçilen 407 madde, toplam ihracatın % 66.12'sini, ithalat için seçilen 468 madde toplam ihracatın % 61.74' ünü kapsamaktadır.

3.1.6.2.2. Dış ticaret hadleri

Dışa açık bir ekonomi, diğer ülkelerle mal ve hizmet alışverişine giren bir ekonomidir. Bu mal ve hizmet değişimi her iki tarafa da yarar sağlayacağı için ülkeler bu tür ilişkilerini mümkün olduğu kadar artırmak çabasıdadır (Pekin, 1996: 221). Doğaldır ki dış ticarete kapalı olan bir ekonomi için dış ticaret haddi kavramından bahsetmek mümkün değildir. Kaldı ki dünya üzerinde çok kısıtlı bile olsa dış ticaret yapmayan ülkenin olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Dış ekonomik ilişkiler ekonomik kalkınma sorununun incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dış sektör planlaması olarak ele alınan bu konu özellikle bir ülkenin ihracat olanaklarının ve ithalat kapasitesinin araştırılmasını kapsamaktadır. İthalat kapasitesi ise bir yandan ihracat miktarına, diğer yandan da ihracat ve ithalat fiyatlarına bağlıdır. Bu bakımdan, dış ticaret fiyat endeksleri ve bunlara dayanılarak hesaplanan dış ticaret hadleri gerek kalkınma sorununun gerekse dış ticaret sektörünün incelenmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethad.htm>).

Uluslararası toplumda ülkeler, üretiminde görece üstünlüğe sahip oldukları malları üretilip bunları ihraç ederek hiç üretim olanağına sahip olmadıkları ya da görece olarak pahalıya üretebildikleri malları ithal etmeleri kendi yararlarına olabilir. Her ülke, dış ticarete karşılaştırmalı üstünlük kuramı diye bilinen bu kurala uygun hareket ettiği takdirde kıt kaynaklarından tasarruf sağlayarak reel ulusal gelirini ve ekonomik refahını artırabildiği varsayılır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethad.htm>).

Dış ticaret hadleri, ihraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine bölünmesi ile elde edilmektedir. Ticaret hadleri kavramı iç ve dış ticarete değişik anlamlarda kullanılır. En yaygın şekli ile ticaret hadlerini ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oran biçiminde tanımlayabiliriz. Bir ülke, bir baz yılına göre daha sonraki yıllarda ucuza satıp pahalıya satın alan bir değişim içerisinde bulunmakta ise bu,

söz konusu ülkenin dış ticaretten bir kayba uğraması anlamına gelir. Tersine, ticaret hadleri lehine gelişen bir ülke, ekonomik büyümesine ek olarak ticaret hadlerinden sağlayacağı reel gelir artışları ile ekonomik gönencini yükseltebilir Dış ticaret hadleri kavramı kullanılarak belli bir dönemde bir ülkenin dış ticaretinin lehte mi aleyhte mi geliştiğini saptamak mümkündür. Genel olarak ihraç edilen malların fiyatlarının artması, ithal edilen mallarının fiyatlarının sabit kalması, düşmesi ya da daha yavaş artması ülkenin dış ticaret hadlerinin lehte gelişmesi anlamına gelmektedir (Kenen, P. B., 1996:628).

Ticaret haddi, baz yılla karşılaştırıldığında ticaret birimi başına düşen kazanç veya kaybı ifade etmektedir. Bir çok ticaret haddi kavramı arasında en çok kullanılan “net değişim ticaret haddi”dir. Buna bazen “mal ticaret haddi” de denmektedir (İyibozkurt, 1977:72).

$$N = \frac{P_x}{P_m} * 100$$

Net değişim ticaret haddi endeksi ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine bölünmesi ile elde edilir. Formülde P_x ve P_m ihracat ve ithalat fiyat endekslerini; N ise net değişim ticaret haddini gösterir.

Diğer bir dış ticaret haddi kavramı ise “brüt değişim ticaret haddi”dir. İthalat ve ihracat miktarlarını dikkate almaktadır. İthalat miktar endeksinin, ihracat miktar endeksine bölünmesi sonucunda elde edilir. Bir birim ihracatın satın alabileceği ithalat miktarını gösterir. Zaman içinde bu rakamın değişimi dış ticaret hadlerinin nereye doğru gittiği hakkında anlamlı bir fikir verebilir.

$$G = \frac{V_m}{V_x} * 100$$

Gelir ticaret haddi ise net değişim ticaret haddinin ihracat miktar endeksi ile çarpılması sonucu elde edilir.

$$I = \frac{P_x}{P_m} * V_x * 100$$

Dış ticaretin toplam kazancı daha iyi bir şekilde ifade eden “toplam ticaret kazanç” endeksi de vardır. Bu endeks, net değişim ticaret haddinin toplam ticaret miktar endeksi ile çarpılması ile bulunur.

$$Gt = \frac{Q_n}{Q_o} * N$$

Dış ticaret hadleri bazı eksiklikleri de içermektedir. Örneğin; ihraç malları fiyatlarındaki düşme bazen verim artışından ya da kalite değişiminden kaynaklanabilir. Verim artışından kaynaklanan fiyat düşmesi dış ticaret hadleri açısından olumsuz bir gelişme gibi nitelendirilmesine rağmen ekonomi açısından olumlu bir gelişmedir.

Gayri safi değişim ticaret hadleri

Ticaret hadlerinin, ithalat hacim endeksinin ihracat hacim endeksine oranı şeklindeki tanımına “gayri safi değişim ticaret hadleri (gross barter terms of trade)” adı verilir:

$$G = \frac{Q_m}{Q_x}$$

G = Gayri safi değişim ticaret hadleri
Qx = İhracat miktar endeksi
Qm = İthalat miktar endeksi

Bu orandaki bir yükselme, ülkenin belirli bir hacimdeki ihracatı karşılığında daha fazla ithalatta bulunabileceğini gösterir. Eğer iki ülkeli teklif eğrileri analizinde olduğu gibi, dış ticaret yalnız mal hareketlerini kapsıyor ve ihracat sürekli ithalata eşitleniyorsa net değişim ticaret hadleri ile gayri safi değişim ticaret hadleri kavramları

birbirine eşit olur. Fakat gerçek hayatta mal ve hizmet akımlarının yanında uluslararası sermaye hareketlerinin de yer alması net ve gayri safi değişim ticaret hadleri tanımları arasındaki özdeşliği ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda ithalat hacmindeki bir değişme, yalnız mal ihracatının değil, ülkeye giren veya çıkan sermaye akımlarının da bir sonucu olabilir (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethead.htm>).

Miktar: Dış ticaret istatistiklerinde kullanılan ölçü birimi genellikle net ağırlıktır ve kilogram (kg) ile gösterilmektedir. Ayrıca eşyanın cins ve özelliğine göre baş, adet, m, m³ vb. ölçü birimleri de kullanılmaktadır.

Değer: Dış ticaret istatistiklerinde değer; ithalatta CIF (mal bedeli-sigortanavlun) ve ihracatta FOB (mal bedeli-gemiye yükleninceye kadar yapılan masraflar) olup, Türk Lirası (TL) ve Dolar (\$) ile gösterilmektedir.

Harmonize sistem nomanklatürü: Dış ticarete konu olan maddeleri sınıflandırmak için hazırlanmış ve Türkiye de "Brüksel Gümrük Nomanklatürü" yerine 1.1.1989 tarihinden itibaren kullanılmaya başlanan altılı sayısal koda dayalı bir model listesidir. İthalat Genel Müdürlüğüne uygulaması yapılan ithalat politikası, Türkiye'nin genel ekonomik politikasına paralel olarak, kalkınmayı hızlandırmayı; ihracata dönük, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, uluslararası standartlara uygun üretim yapısını desteklemeyi; iç pazara dünya standartlarında ucuz ve kaliteli mal girişini sağlayarak piyasaları düzenlemeyi; tüketiciyi ve çevreyi korumayı amaçlamaktadır.

3.1.6.2.3. Kur politikaları

Döviz kuru rejimi, bir ülke parasının gerçek değerinin belirlenmesinde önemli bir etkidir ve ekonomiyi bir çok yönden etkilemektedir. Bu yüzden, bir ekonomide döviz kuru rejiminin seçimi yaşamsal bir öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler için en uygun döviz kuru nedir? Dış ticarete ve ülke ekonomisine en uygun rejim hangisidir? Dalgalı ve sabit kur rejimlerinin avantaj ve dezavantajları nelerdir? Bunlar Türkiye gibi bir çok gelişmekte olan ülkenin döviz kuru rejimleriyle ilgili olarak karşı karşıya olduğu

temel sorulardan bazılarıdır (Ertekin, 2005: [www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1 .htm](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1.htm)).

Ülkeler kendi ekonomileri ile diğer ekonomiler arasında bir parasal bağ tesis ederken üç temel seçenikle karşı karşıya kalmaktadır. Ülke para biriminin piyasalarda diğer tüm paralara karşı dalgalanmaya bırakılması Ülke para birimi değerinin herhangi bir paraya veya bir sepete sabitlenmesi. Bu iki seçeneğin arasında bir yol izlenerek paranın değerinin dalgalanmasına izin verilirken belirli bir dalgalanmanın ötesinde müdahale edilmesidir. Ekonomistler arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde ayarlanabilir sabit kurların pek başarılı olmadığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bu durumda bu ülkeler kurlarını ya tam olarak sabitlemeli, ya da dalgalanma marjını yüksek tutmalıdır. Her iki durumun da kendine özgü fayda ve zararları bulunmaktadır. Dalgalı kur ile katı sabit kur uygulamaları arasında yer alan ara rejimler aşağıda sunulmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi8/doviz.htm>):

Esnek Rejimler

- i.** Serbest Dalgalanma (Free Floating): Döviz piyasasına düzenli müdahalelerin olmayışı.
- ii.** Gözetimli Dalgalanma (Managed Float): Özel bir döviz kuru hedefinin olmayışı.

Karma Rejimler

- i.** Hedef Bölge ya da Bant (Target Zone or Band): Merkez bir kur etrafında dalgalanma sınırı.
- ii.** Sepet Parite (Basket Peg): Tek bir döviz kuruna sabitlenme yerine, diğer kurların ortalama ağırlıklarına göre belirlenen bir sepete bağlanma.
- iii.** Yönlendirilmiş Sabit Parite (Crawling Peg): Her hafta bir miktar devalüasyonun önceden açıklanması.
- iv.** Ayarlanabilir Sabit Kur (Adjustable Peg): Ödemeler dengesi açık ya da fazlalığının büyük olması durumunda, devalüasyon ya da revalüasyona direnme konusunda herhangi bir taahhütte bulunmaksızın döviz kurunun sabitlenmesi.

Sabit Rejimler

- i.** Gerçek Sabit Kur (Truly Fixed Peg): Çok fazla döviz rezervi gerektirse dahi mevcut kurdan alış ve satışın taahhüt edilmesi ve mevcut politikanın korunması niyetinin sürekli olması.
- ii.** Para Kurulu (Currency Board): Üç açıklayıcı özelliği vardır. Bunlar; kurları, politika ile değil kanunla sabitleme, para tabanındaki yükselmelerin bire bir döviz rezervleriyle desteklenmesi, para politikasını kısmak için ödemeler dengesi açıklarına izin verilmesi ve böylece harcamaların otomatik olarak ayarlanması.
- iii.** Parasal Birlik (Monetary Union): Yabancı bir paranın yasal para olarak kabul edilmesi. Resmi dolarizasyon durumunu da içermektedir.

Ülkelerin tercih ettikleri döviz kuru rejimleri çizelge 1-5’de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Gelişmiş Pazar Ekonomileri (31 Aralık 1999)

Euro Alanı		Diğer	
Döviz Kuru Ayarlaması		Döviz Kuru Ayarlaması	
Avusturya	NS	Avustralya	IF
Belçika	NS	Kanada	IF
Finlandiya	NS	Danimarka	HB
Fransa	NS	Hong Kong	CBA
Almanya	NS	Japonya	IF
İrlanda	NS	Yeni Zelanda	IF
İtalya	NS	Norveç	MF
Hollanda	NS	Singapur	MF
Portekiz	NS	İsveç	IF
İspanya	NS	İsviçre	IF
		İngiltere	IF
		ABD	IF

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları

Çizelge 2: Yükselen Pazar Ekonomileri (31 Aralık 1999)

Afrika		Asya	
Döviz Kuru Ayarlaması		Döviz Kuru Ayarlaması	
Fas	FP	Çin	FP
Nijerya	MF	Hindistan	IF
Güney Afrika	IF	Endonezya	IF
		Kore	IF
		Malezya	FP
		Pakistan	FP
		Filipinler	IF
		Sri Lanka	CB
		Tayvan	MF
		Tayland	IF
Avrupa ve Ortadoğu		Latin Amerika	
Döviz Kuru Ayarlaması		Döviz Kuru Ayarlaması	
Bulgaristan	CBA	Arjantin	CBA
Çek Cum.	MF	Brezilya	IF
Mısır	FP	Şili	IF
Yunanistan	HB	Kolombiya	IF
Macaristan	CB	Ekvator	IF/NS
İsrail	CB	Meksika	IF
Ürdün	FB	Panama	NS
Polonya	CB	Peru	IF
Katar	FP	Venezuela	CB
Rusya	IF		
Türkiye	CP		

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları**Çizelge 3: Yükselen Pazar Ekonomileri Döviz Kuruna Göre Ayarlamalar**

Döviz Kuru Politikaları (Ülke Sayısı)	Ülkeler
NS/CBA (3)	Arjantin, Bulgaristan, Panama
FP(7)	Çin, Mısır, Ürdün, Malezya, Fas, Pakistan, Katar
HB(1)	Yunanistan
CP(1)	Türkiye
CB(5)	Macaristan, İsrail, Polonya, Sri Lanka, Venezuela
MF(3)	Çek Cum., Nijerya, Tayvan
IF(13)	Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Hindistan, Endonezya, Kore, Meksika, Peru, Filipinler, Rusya, Güney Afrika, Tayland

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları

Çizelge 4: Yükselmekte Olan Pazar Ülkeleri, Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1991)

Döviz Kuru Politikaları	Ülkeler
(Ülke Sayısı)	
NS/CBA (2)	Arjantin, Panama
FP(9)	Çin, Çekoslovakya, Mısır, Macaristan, Ürdün, Fas, Katar, Rusya, Tayland
HB (3)	Hindistan, İsrail, Malezya
CP(6)	Brezilya, Ekvator, Yunanistan, Endonezya, Polonya, Sri Lanka
CB(3)	Şili, Kolombiya, Meksika
MF(8)	Kore, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Güney Afrika, Tayvan, Türkiye, Venezuela
IF(2)	Bulgaristan, Peru

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları

Çizelge 5: Diğer Ülkeler Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1999)

Döviz Kuru Politikaları (Ülke Sayısı)
NS/CBA(31)
FP(38)
HB(4)
CP(4)
MF(23)
IF(29)

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları

Çizelge 6: Diğer Ülkeler Döviz Kuru Ayarlamaları (31 Aralık 1991)

Döviz Kuru Politikaları (Ülke Sayısı)
NS/CBA(22)
FP(51)
HB(3)
CP(8)
MF(9)
IF(11)

Kaynak: IMF, Yıllık Raporları

Kısaltılmış Terimler:

NS: Ülkenin Kendi Ulusal Para Biriminin Olmaması (Dolarizasyon veya Para Birliği)

CBA: Para Kurulu

FP: Diğer Sabit Kurlar

HB: Yatay Bantta Sabit Kurlar

CP: Sürünen Parite

CB: Sürünen Bant içindeki Kurlar

MF: Yönetimli Dalgalanma

IF: Bağımsız Dalgalanma

3.1.6.3. Dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi

Ekonomik büyüme ve dış ticaret sık sık birlikte kullanılan kavramlardır. Hatta küreselleşmenin yaşandığı günümüzde dış ticaretin katkısı olmadan ekonomik kalkınmanın sağlanamayacağı yaygın bir görüştür. Bu nedenle ekonomi teorilerinde dış ticaret ve ekonomik kalkınma en çok incelenen konular arasındadır (Örnek ve Kaplan, 2004:111).

Dış ticaretin gelişme ve kalkınma sürecinde başlıca önemli iki rolü vardır. Bunlardan birincisi özellikle kısa dönemde olup, ekonomik gelişme çabalarının gerektirdiği ithalatı, gecikmeler yol açmaksızın karşılama yani dış ödeme gücünü sağlamaktır. İkincisi ise daha uzun dönemli bir sorun olup dış ticaretin ekonomik yapıdaki köklü değişikliğe uygun olarak, yeniden şekillenmesi veya başka bir deyişle, dış ticaretin uluslararası işbölümünü uyararak ekonomideki kaynak dağılımını etkilemektir (Serin, 1998:321).

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, uzun dönemde sürekli ve yüksek bir milli gelir artış hızı yakalamakla mümkün olabilir. Bu süreçte, diğer faktörler

arasında özellikle dış ticaretin önemli roller üstlendiği akademik çevrelerde genel kabul gören bir görüştür. Bu açıdan bakıldığında, iktisadi kalkınmanın temel dinamiklerinin anlaşılması için dış ticaret ve milli gelir artıları arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca konuyla ilgili literatür incelendiğinde bahsedilen bu ilişkinin genellikle dolaylı bir ilişki olduğunun gözlemlendiğini belirtmekte yarar vardır. Bu nedenlerden dolayı, dış ticaretin milli gelir düzeyini ve artış hızını etkileme kanallarının neler olduğu incelenecektir. Böylelikle azgelişmiş ülkelerin özel durumları göz önüne alındığında bu mekanizmaların hangilerinin ve hangi şartlar altında kalkınma sürecine olumlu katkılar sağlayacağını ve her bir kanalın kalkınma açısından ne anlama geldiği değerlendirilecektir (Örnek ve Kaplan, 2004:113).

Bilindiği gibi bir anlamda ekonomik kalkınma, sermaye donanımında devamlı ve hızlı bir şekilde net artışlar sağlanmasıdır. Bu nedenle hızlı bir gelişme süreci ve yapısal değişim içinde bulunan Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ile ithalat kapasitesi arasındaki ilişki çok önemlidir. Çünkü kalkınma amacıyla sermaye mallarına yapılan harcamalar büyük ölçüde ithalatı gerektirir. Gereken miktarda sermaye malının hiçbir tıkanıklığa uğramadan düzenli bir şekilde sağlanması gelişme hızını olumlu şekilde etkiler. Ekonomik kalkınma için gerekli olan makine, donanım, mevcut ve kurulmakta olan pek çok sanayi kuruluşunun bir kısım hammadde ihtiyacı ve tüketim maddelerinin bir kısmının da, geniş ölçüde ihracat geliri ile karşılanması zorunludur. Başka bir deyişle ihracat gelirinin miktarı belli bir yıldaki ithalat hacmini belirler. Bu nedenle büyük çaplı yatırımların dış finansmanın sağlanarak yüksek bir gelişme hızının gerçekleştirilmesi için, ihracat gelirlerinin hızla artması büyük önem kazanmaktadır. Başka bir deyişle, ihracatta devamlı ve önemli bir artış sağlanamazsa, belli bir gelişme hızını elde etmek için gerekli ithalatın yapılabilmesi, daha fazla uluslararası finansman sağlanmasını yani dış borçlanmayı gerektirecektir (Serin, 1998:321).

Milli gelir artışı ve ekonomik büyüme kavramlarından ne anlaşıldığını açıklamakta yarar vardır. Üretim fonksiyonu dikkate alındığında milli gelir artışının, faktör girdileri (kapital, emek, toprak gibi) ve /veya toplam faktör verimliliği (TFV) artışlarının sonucu olduğu görülecektir. TFV'de teknolojik ilerlemenin uzun dönem büyüme etkilerinin ve kaynakların etkin dağılımından, teknik ve ölçek etkinliğinden

kaynaklanan kısa dönem etkinlik artışlarını içermektedir. Diğer bir deyişle, dış ticaret sonucu ortaya çıkan teknolojik değişim milli gelir artış hızını etkilerken, kısa dönem etkinlik artışları yalnızca milli gelir düzeyini etkileyecektir. Konuya bu açıdan bakıldığında dış ticareti milli gelire bağlayan mekanizmanın, dış ticaretin TFV'yi ve TFV'nin de milli geliri etkilemesi şeklinde dolaylı bir mekanizma olduğu görülmektedir. Bu teorik çerçeve ışığında Türkiye'de dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Dış ticaret milli gelir konusunda ortaya atılan farklı görüşleri beş ana başlık altında toplamak olanaklıdır. Eğer dış ticaret milli geliri etkiliyorsa aşağıda belirtilen etkilerden an az birine yol açıyor demektir (Örnek ve Kaplan, 2004:113-119). Bunlar:

- *Disipline edici ithalat hipotezi,*
- *Dış ticaret ve kaynak dağılımı etkisi,*
- *Ölçek ekonomilerinin etkisi,*
- *Girdi sağlama etkisi,*
- *Teknoloji yayma etkisidir.*

Disipline edici ithalat hipotezi:

Dış ticaret yaratacağı rekabet ortamı ile ulusal sektörlerin daha verimli çalışmasına neden olacaktır. Bu görüş Levinsohn (1993) tarafından “disipline edici ithalat hipotezi” olarak adlandırılmıştır. Bu hipoteze göre yerli piyasalar uluslararası rekabete açıldığında oligopolistik yapıya sahip olan yerli endüstriler rekabette zorlanacak ve böylelikle yerli firmalar oligopol karlarını azaltırken üretim miktarlarını artıracaklardır. Uluslararası rekabet açılma ve daha verimli çalışma prensibi beraberinde her zaman ekonomik büyümeyi getirmeyebilir.

Asgari düzeyde de olsa temel üretim faktörleri yapısı gelişmemiş olan bir ülke ekonomisinin rekabet karşısındaki durumu elbette zorlayıcı olacaktır. Gelişmekte olan bir ülkede piyasalar rekabeti göğüsleyebilecek bir olgunluk seviyesine gelmişse dış ticaret ülke ekonomisi üzerinde disipline edice bir etki yaratacaktır. Monopolistik ya da oligopolistik koşullarda üretim yapmaya alışmış ulusal üreticiler ithal karşısında ayakta

kalabilmek için hem üretim planlarını hemde verimlilik hesaplarını gözden geçirmek zorunda kalırlar. Bu durum sonucunda ulusal ekoni firmaları daha etkin çalışır hale gelirler. Eğer gelişmekte olan ülkede teknolojik gelişme çok sınırlı düzeyde ise bu durum karşısında herhangi bir ekonomik büyüme olarak şöyle dursun mevcut birçok firma ya iflas edecek ya da el değiştirerek büyük uluslararası firmalarca satın alınacaktır. Bu yüzden ithalatın ulusal üreticiler üzerinde disipline edici bir etkisinin olduğu söylenebilir

Dış ticaret ve kaynak dağılımı etkisi:

Dışa açılmanın doğrudan etkilerinden birisi, kaynak dağılımı üzerinde meydana gelen etkidir. Dış ticaret kaynaklarının ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre tekrar dağıtımına yol açarak milli gelire etki eder. Fakat bu etkinin gelir seviyesi mi yoksa büyüme hızı üzerinde mi olacağı, büyüme modelinde yer alan teknolojik değişim varsayımına bağlıdır. Eğer teknoloji karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde (KÜT) olduğu gibi, sabit kabul edilirse, dış ticaret, kaynakların etkin kullanımından doğan kısa dönemli kazançlar sağlayarak yalnızca gelir düzeyini etkiler. Bununla birlikte kaynak dağılımı etkisini yalnızca statik KÜT'si gerçek hayatta gözlenen bazı ülkelerin belirli mallardaki teknolojik üstünlüklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Teknolojinin içsel kabul edildiği dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, dış ticaretten doğan kaynak kullanım etkisi uzun dönem büyüme hızını etkileyebilmektedir (Örnek ve Kaplan, 2004:113-119).

Yeni büyüme teorileri, dış ticaretin kaynak dağılımı etkisinin, ekonomik büyümeyi artıracığından dolayı, çok büyük kazançlara yol açabileceğini göstermektedir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi, uzmanlaşma teknoloji yoğun malları üreten sektörlerde olursa bu kazançlar sağlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin dışa açılmaktan olumsuz etkileneceği söylenebilir. Şöyle ki gelişmekte olan ülkeler teknoloji üretiminde yetersiz olduklarından dolayı, dışa açılma ile birlikte düşük nitelikli emek isteyen, düşük gelir ve düşük teknoloji mallarında uzmanlaşacaklar ve buna bağlı olarak büyüme hızları yavaşlayacaktır.

Ölçek ekonomileri etkisi

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinden bir diğeri ölçek ekonomileri etkisidir. Ölçek ekonomisi görüşüne göre, üretimin birden fazla firma yerine sadece bir firma tarafından en düşük maliyetle sağlandığı durumlarda doğal tekel oluşur. Diğer bir ifadeyle, piyasada eğer sadece bir tek firma arzulanan üretim seviyesini herhangi iki veya daha fazla firmadan daha düşük maliyetle karşılarsa o piyasa doğal tekel piyasasıdır. Bununla birlikte, birden fazla mal üretiminin sözkonusu olduğu durumlarda doğal tekel ölçek ekonomisinden olduğu kadar kapsam ekonomilerinden de oluşur (Kulalı, 1997:1)

Dış ticaret öncelikle iç piyasanın genişlemesine olanak tanır; bu üretim artışına dolayısı ile de büyümeye neden olur. İthalatın serbestleşmesi karşılıklı olarak ihracatın yapılmasını kolay hale getirir. Bu sayede iç üretim uyarılır bu durum sonucunda da büyüme beklentisi oluşur.

Baumol tarafından geliştirilen maliyetlerin toplamı yaklaşımında, üretim miktarı arttıkça ortalama üretim maliyetinin düşeceği ve en az maliyetle en verimli üretimin sağlanacağı görüşüne dayanan ölçek ekonomilerinin doğal tekel oluşması için yeterli olmadığı savunulmakta ve bütünün maliyetinin bölümlerin maliyetleri toplamından daha düşük olduğu durumlarda doğal tekelin oluşacağı ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir firmanın üretim maliyetinin, bütün üretim aralığı boyunca, birden fazla firmanın üretim maliyetleri toplamından daha az olması durumunda doğal tekel oluşmaktadır (Kulalı, 1997:1).

Her ne kadar literatürde dışa açılma ile birlikte ölçek ekonomilerinden faydalanılacağı ve bunun da büyümeye katkı sağlayacağı gösterilmişse de ölçek ekonomilerinin varlığı aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde koruma politikalarının uygulanmasının en önemli gerekçeleri arasında yer almaktadır. “Bebek Endüstriler” tezi olarak bilinen görüşe göre gelişmekte olan ülkeler endüstri yapılarını yeni oluşturmaya başladıklarından dolayı firmalar optimum ölçeğe ulaşıncaya kadar korunmalıdırlar ki

maliyetlerini azaltma olanağı bulabilsinler. Aksi takdirde, dış rekabet bu endüstrilerin gelişimini engeller (Örnek ve Kaplan, 2004:113-119)..

Girdi Sağlama Etkisi:

Dış ticaretin gelir üzerinde bir diğer önemli etkisi yerli ikamesi olmayan ve üretim için zorunlu olan sermaye ve ara malların elde edilmesini mümkün kılmasından kaynaklanmaktadır. Döviz sıkıntısı bir çok sermaye ve ara malların yerli ikamesinin olmayışı ve bu malların ancak ithalatla elde edilebilir olması, koruma politikaları uygulayan gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerindedir. Bu açıdan bakıldığında koruma politikaları bu girdilerin miktarını sınırlandıracak veya onları daha pahalı hale getireceğinden milli gelir düzeyini etkileyecektir. Dış ticaret bu engelleri ortadan kaldırma aracı olarak ara malların maliyetini düşürecek ve verimlilik artışı sağlayacaktır. Dışa açılma sonucu ara malların sayısındaki artışın uzun dönem büyümeyi artıracığı düşünülebilir. Şöyle ki, kapalı ekonomi üretim için gerekli çok sayıda ara mallarını üretmek zorunda olacağından darboğaza girecektir. Dış ticaretin serbestleşmesi, bu ülkenin darboğazdan çıkmasına ve haliyle dış ticaretin olmadığı duruma göre daha hızlı büyümesine yardımcı olacaktır (Örnek ve Kaplan, 2004:113-119).

Teknoloji yayma etkisi:

Dış ticaretin belki de en önemli etkisi dünyadaki mevcut teknik bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran iletişim kanallarını açmasıdır. Teknik bilgi ithalatla olduğu kadar ihracatla da kolaylıkla gelebilir. Dünya piyasalarında ticaret yapan ülkeler ve yerli sanayiciler sürekli olarak yeni ürünler ve üretim teknikleri öğrenecekler ve ülkenin bilgi stokunun artmasına yardımcı olacaklardır. Bu açıdan bakıldığında ticaret sayesinde kurulan iş ilişkileri diğer öğrenme yollarına oranla çok daha etkin bir öğrenme yoludur.

Dış ticaretle büyüme arasındaki ilişki ihracat sektörünün diğer sektörler üzerinde yarattığı pozitif teknolojik dışsallıklardan kaynaklanmaktadır. Feder'e göre ihracat sektörü diğer sektörlerle göre uluslararası piyasalarda rekabet ettiği ve sürekli öğrendiği için daha verimlidir ve ekonominin diğer sektörleri ihracat sektörünün sağladığı pozitif dışsallıklardan faydalanırlar. Kısaca belirtmek gerekirse bu modelde dış ticaret ekonomik büyümeyi hızlandırır, çünkü dışa açılmayla birlikte yüksek koruma

oranlarından kaynaklanan ihracata yönelik negatif etkiler ortadan kalkacağında ihracat artar ve kaynaklar bu sektörde istihdam edilir. İhracat sektöründen kaynaklanan teknolojik yayılma etkisi sonucunda gelir artışı hızlanır (Örnek ve Kaplan, 2004:114-119).

Eğer yukarıda bahsedilen ihracatla birlikte gelen uluslararası bilgi akışı ve öğrenme etkisi yoksa veya çok düşükse biri küçük diğeri büyük (sermaye stoğu ve araştırmacı sayısı açısından) iki ülke ticarete başladıklarında büyük ülke piyasanın büyük kesimini ele geçirecek ve hızla büyüyecektir. Küçük ülke zaman içinde pazar payını kaybedeceğinden bu ülkenin büyüme hızı ticaretin olmadığı duruma göre yavaşlayacaktır. Bunun nedeni küçük ülkenin nisbi olarak çok daha yavaş teknolojik ilerleme göstermesidir. Dış ticarete öğrenme etkisinin çok küçük veya düşük olduğu durumlarda dışa açılma ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

Günümüz iktisadi büyüme teorilerinin temelleri, klasik ekolün temsilcileri olan ekonomistlerin (A. Smith, D. Ricardo, T. Malthus, F. Ramsey, A. Yang, F. Knight, J. Schumpeter) sunduğu önermeler ve çözümler üzerine kurulmuştur. Toprağın sabit olarak alındığı sermaye ve işgücünün yer aldığı klasik üretim fonksiyonunu kullanan klasik iktisatçılar, sermaye birikimi, kişi başına düşen gelir ve nüfus artışı, rekabetin şartları, genel denge dinamikleri, işgücünün uzmanlaşması, yeni üretim metotlarının keşfinde teknolojinin rolü, azalan verimler yasası ve fiziki sermaye oluşumuna katkısı gibi modern iktisadi büyüme teorilerinin temel olarak yer aldığı konularda genel ekonomik denge içinde büyüme perspektifini belirlemişlerdir (Gübe, 1997:17). Ekonomik büyümeye yönelik teorik değerlendirmeler üç önemli bileşeni ve bunların kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimi dikkate almaktadır. Bunlar: nüfus artışı, sermaye birikimi ve teknolojik değişimdir (<http://www.activefinans.com/activeline /sayi16/buyume.html>).

Dış ticaretle ekonomik büyümeyi açıklayan yazarlardan Michaelley tarafından yapılan araştırmada ihracattaki artışın ekonomik büyümeyi hızlandırdığı öne sürülmüştür. Bu çalışmada, büyüme oranı, kişi başına düşen üretimdeki değişimin oranı olarak tarif edilirken, ihracattaki artış oranı ise, ulusal üretimdeki ihracatın payındaki değişim olarak ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyonun mevcut

olup olmadığını sorgulamaktadır. 1950-1973 yıllarında 41 ülke üzerinde yapılan çalışmada ihracat performansı ile ekonomik büyüme arasında doğru orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Test sonuçlarından elde edilen en önemli sonuç, kişi başına düşen milli gelirin 300 \$'ın üzerinde olduğu ülkelerde ihracat ve ekonomideki büyüme ilişkisinin daha kuvvetli olduğudur (Gübe, 1997:20).

1980'li yılların ortalarına kadar yapılan araştırmalara göre, ihracat performansı ve genel ekonomik performans arasında, istatistiki olarak kanıtlanmış kuvvetli bir bağıntının mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. 1980'li yılların ortalarından itibaren yapılan araştırmalar bağıntının nedenselliği ve nedenselliğin yönü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları, içsel dinamiklerle sağlanan büyümenin ihracat performansını etkileyeceği ve dolayısı ile ihracat ve büyüme arasındaki bağıntının ekonomik büyümenin ihracattaki artışa neden olabileceği durumunu vurgulamaktadır. Bu istatistiki veriler ışığında, ihracatı teşvik politikaları ve ticaretin büyümenin lokomotifi olduğu varsayımı tekrar tartışılmaya başlanmıştır (Gübe, 1997:23).

3.1.6.4. Yoksullaştıran Büyüme (Immiserizing Growth)

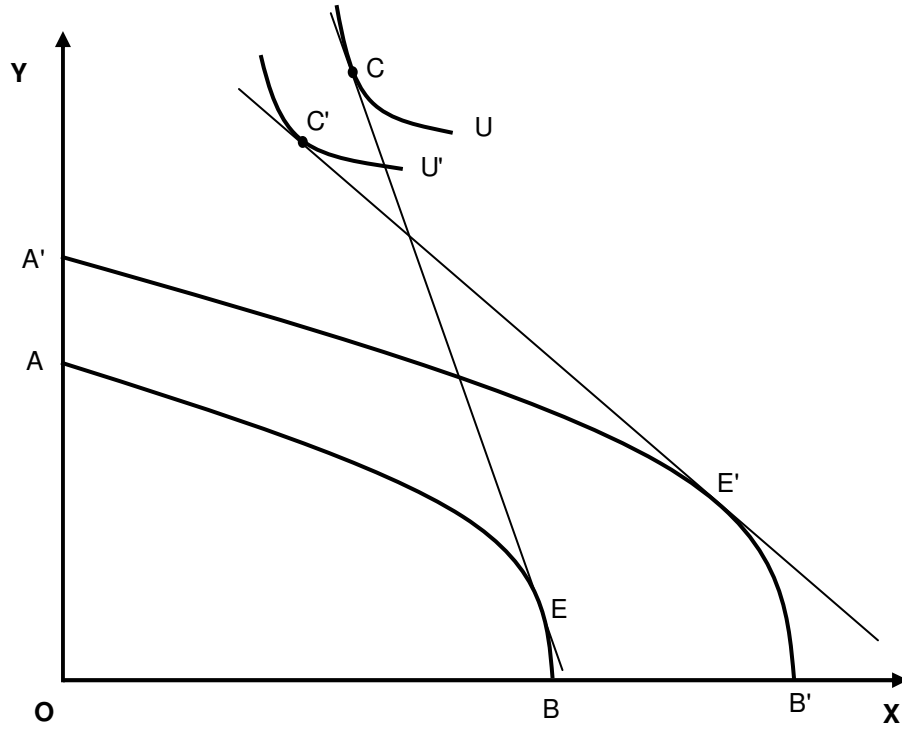
Bazı analizciler görece olarak daha fakir ülkelerdeki büyümenin gerçekte onların aleyhine sonuç vereceğini öne sürmüşlerdir. Fakir ülkelerin ihracat-sapmalı büyümesinin, bu ülkelerin ticaret hadlerini, hiç büyümeselerdi sahip olacakları durumdan daha da kötü bir duruma gelmelerine yol açacak kadar bozacağını iddia etmişlerdir. Bu durum iktisatçılar arasında yoksullaştıran büyüme (*immiserizing growth*) durumu diye bilinmektedir (Krugman ve Obstfeld, 1997:12).

Bir çok iktisadi düşünür, dış ticaretteki serbestleşmenin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedir. Buna gerekçe olarak, dış ticarete üretimin rekabete açılmasının verimliliği artırdığı ve ithal edilen teknoloji ile büyüme hızının yükseldiği ileri sürülür. Sachs ve Warner'ın çalışması, dış ticaretteki serbestleşmenin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğini destekleyen bulgulara sahiptir. Diğer yandan, 1960'lı yıllardan bu güne dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin

gösterdiği yüksek korelasyon, ekonomik olduğu kadar siyasi boyutta da Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund (IMF)) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarca liberal ekonomi politikasını destekleyici bir araç olarak kullanılmıştır. Bu ilişkinin geçersizliği ilk olarak 1894 yılında Edgeworth tarafından öne sürülmüş, son olarak da Rodrik ve Rodriguez daha önce yapılan çalışmalara önemli eleştiriler getirmiş ve dış ticaret-iktisadi büyüme ilişkisinin ortaya konulandan daha karmaşık bir yapı taşıdığını ileri sürmüştür (Erk, Ateş v.d., 1999:1).

Ekonomik büyümenin dış ticaret hadlerini bozması nedeniyle ülkenin zarara uğratılmasını ilk gözlemleyen iktisatçı Edgeworth'tır. 1958'de Bhagwati yoksullaştıran büyümenin kuramsal temellerini geliştirmiş ve Edgeworth tarafından ortaya atılan, dış ticaretteki artışın dış ticaret hadleri üzerindeki olumsuz etkisini görünür olarak ortaya koymuştur. Bunu takiben Johnson yaptığı çalışmada, dış ticaret hadlerindeki yükselmenin iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etki yaptığını ortaya koymuştur. İzleyen yıllarda Bhagwati, yoksullaştıran büyümenin gerçekte bir bozulmanın sonucu olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, açık bir ekonomideki bozulma, ticaret hadlerindeki iyileşme ortamında bile mümkün gözükmemektedir. Bu argümanın tersine Melvin, yoksullaştıran büyümenin, bozulmanın bulunmadığı bir ortamda dahi ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Hazari ve Sgro ticarete konu olmayan mallar ve ücret farklılıkları bağlamında yoksullaştıran büyüme konusuna yaklaşmış ve ücret farklılaşmasının bulunduğu bir ortamda, faktör birikiminin refahı yükselttiğini tespit etmişlerdir. Matsuyama yaptığı çalışmada çakışan nesillerin (overlapping generations) yoksullaştıran büyüme üzerindeki etkisini, toplumun yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki etkileri bağlamında incelemektedir. Clarete ve Whalley ise, içsel korumanın var olması halinde ve advalorem koruma eş değerinin içsel olarak belirlendiği bir ortamda, yoksullaştıran büyümenin gerçekleşme olasılığını sorgulamaktadır. Son dönemde, yoksullaştıran büyüme konusunda yapılan bir diğer çalışma ise Neary'nin çalışmasıdır. Neary, dış ticaretteki serbestleşme ve ekonomik büyümenin refah etkilerini sorgulamaktadır (Erk, Ateş v.d., 1999:2).

Şekil 7: Yoksullaştıran Büyüme

Kaynak: Bhagwati, J.N. (1958) "Immiserizing Growth: A Geometric Note", Review of Economic Studies s. 2.

Şekil 7'de AB ve A'B' sırasıyla büyüme öncesi ve büyüme sonrası üretim olanakları eğrileridir. E, C ve U harfleri görece olarak büyümeden önce sırasıyla, üretim, tüketim ve refah seviyelerini göstermektedir. Büyümeden sonra üretim, tüketim ve refah seviyelerini ise E', C' ve U' noktaları göstermektedir. Ticaret hadleri EC'den E'C' durumuna gelmiştir ve kötüleşmiştir ve refah ise U noktasından U' noktasına gerilemiştir. Bu durumu kısaca yoksullaştıran büyüme kavramı ile açıklıyoruz (Bhagwati, 1958: 2).

Yoksullaştıran büyümenin gerçek hayatta pek de sık rastlanmayan bir durum olduğu bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir. Ne var ki teori her zaman gerçeği yansıtmasa da en azından bazı ülkeler ve bazı dönemler için gerçek olabilir. Dış ticaret hadleri zaman içinde giderek daha fazla dış ticarete açılmasına karşın bir ülkenin aleyhine gelişebilir. Bu çalışma Türkiye'de 1989 sonrasında böyle bir büyüme oluşmuş mudur onu incelemektedir.

Yoksullaştıran büyümenin bir A ülkesinde söz konusu olabilmesi için altı kritik durum mevcuttur (Başkonuş, 1991:23). Bunlar:

- i.* Her hangi bir A ülkesinin incelenmesi söz konusu olsun. Bu ülkede gelişme, ihraç malları üretiminde olsun. Bu durumda ihraç malı arzında büyümeye dayalı büyük bir artış olacaktır. Bu ticaret hadlerinde bozulma demektir. İhracat ağırlıklı büyüme çok gerekli olmadığı halde, ihracat sektöründe gelişme dış ticaret hadlerini bozuyor.
- ii.* A ülkesinin ihraç edilebilir malları için (örneğin çelik) B ülkesinin ithalat talep esnekliği çok düşük olmalıdır. Yani uluslararası denklığı iyileştirmek için A ülkesinin ticaret hadleri düşmelidir.
- iii.* A ülkesi dış ticarete çok fazla bağımlı olmalıdır. Yani A ülkesinin çelik ihracatı, A ülkesinin iç çelik üretiminde çok büyük bir yüzdeye sahip olmalıdır. Bu durum ticaret hadlerindeki bozulmanın uygun zenginlik etkisi için yeterli olduğunu gösterir.
- iv.* A ülkesinin teknolojik gelişimi nisbeten küçük olmalı. Eğer teknolojik gelişme çok geniş olursa bu üretim olanakları eğrisini, büyümeden önce oluşan sosyal kayıtsızlık eğrisine değene kadar iter. Ayrıca büyük bir teknolojik gelişme, ticaret hadlerine bakmaksızın A ülkesinin refahını artırır.
- v.* A ülkesi büyük bir ülke olmalıdır. Serbest ticaret altında büyüyen ülke eğer dünya pazarında ticaret hadleri üzerinde etkili olabilecek önemdeyse yoksullaştıran büyüme olur. Eğer ülke küçük bir ülkeyse (eğer alıcysa) ve ticaret hadleri alternatifsiz bir ülkeyse sosyal refah uygun zenginlik etkisi nedeniyle düzelecektir.
- vi.* A ülkesi optimal bir gümrük politikası peşinde olmalıdır. Eğer optimal gümrük politikası peşinde olursa, teknolojik gelişim her zaman A ülkesine sosyal refah artışı getirecektir. İster optimal politika peşinde koşmayan bir büyük ülke olsun isterse de optimal gümrük politika şansı sıfır olan küçük bir ülke olsun “dış bozukluklar” mutlaka yoksullaştırma getirecektir. Yine “iç ekonomik bozukluklar” da yoksullaştıran büyümeyi artıracaktır.

Yoksullaştıran büyüme tarım modelleriyle çok benzeşir. Tarımsal ürünün artışı her zaman çiftçinin aleyhine olmuştur. Çünkü tarım ürünlerinin talep esnekliği düşük olduğu için fiyatlar aniden düşer. Artan tarımsal ürün her zaman ifti için daha düşük gelir demektir. Tarım kesiminden bu durum rahatlıkla uluslararası ticarete de genişletilebilir (Başkonuş, 1991:24)..

3.2. Uluslararası Ticareti İyileştirici Çabalar

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi (dış ticaret alanında küreselleşme) ve buna yönelik uluslararası işbirliği, temelde, geçici bir tarife sözleşmesi niteliği taşıyan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası dönemde oluşan çok taraflı ticaret sistemi, büyük ölçüde, GATT ilke ve kuralları ve bunlara ilişkin getirilen istisnalar çerçevesinde şekillenmiştir. Zaman içinde periyodik olarak gerçekleştirilen ticaret turları da GATT sisteminin ve uygulamanın gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. O kadar ki bu turlardan 1986-1993 döneminde gerçekleştirilen sekizincisi (Uruguay Turu), önemli değişiklikler ve yeniliklerin yanı sıra 1995 yılı başından itibaren GATT'ın yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO) adıyla yeni bir örgütün geçmesi şeklinde, köklü bir değişimi de beraberinde getirmiştir (Güran ve Aktürk, 1995:127). Bölgesel ya da global bütünleşmeler birer aygıt aracılığı ile yapılmaktadır. Geniş anlamda bunlara uluslararası örgüt denilebilir. Uluslararası örgütler, uluslararası faaliyetlerinin ve etkilerinin önemi bakımından bugün devletlerden sonra ikinci sırayı almaktadır (Pazarcı, 1990:119). Hatta bazı uluslararası örgütler artık üyelerinin sahip olduğu tek tek önemin toplamından daha ileri bir noktaya ulaşmıştır.

Uluslararası örgütleri Pazarcı, "...uluslararası düzeyde faaliyet gösteren , ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşme" diye tanımlasa da artık "ticari olmama" ve "devlet niteliği taşıyama" günümüz koşullarında geçerliğini önemli ölçüde yitirmiştir.

Uluslararası ticareti iyileştirici çabalar konusunun ayrıntısına girmeden önce dış ticaretin önündeki engellerin neler olduğuna kısaca değinmekte yarar vardır.

3.2.1.Dış ticaretin önündeki engeller

Dış ticaretin önündeki engelleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Seyidoğlu, 1991:261-321).

- i. *Gümrük tarifeleri,*
- ii. *Tarife dışı araçlar,*

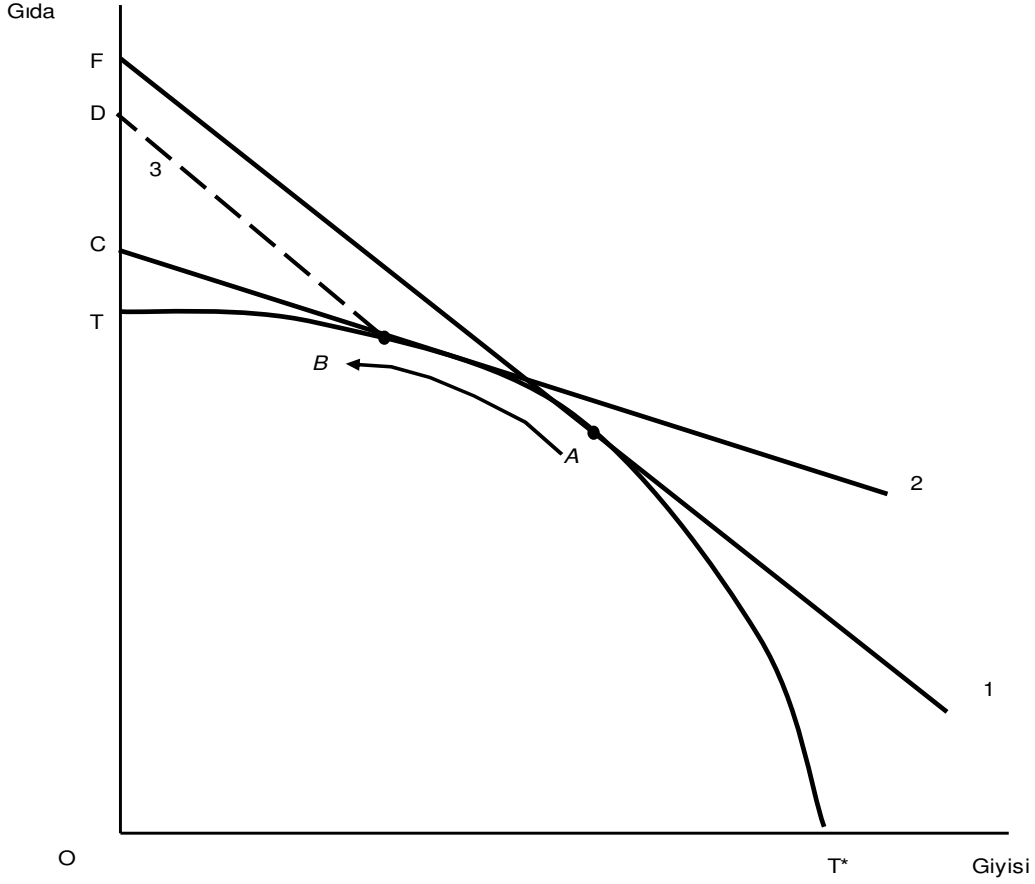
- iii. Tarife benzeri engeller,*
- iv. Miktar kısıtlamaları,*
- v. Gönüllü ihracat kısıtlamaları,*
- vi. Diğer tarife dışı araçlar.*

Serbest ticaretin gerçekleşmesini zorlaştıran ya da kısıtlayan bu engelleri kısaca açıklamakta fayda vardır.

i. Gümrük tarifeleri: Bir tarife , yurtdışından ithal edilen bir malın üzerine konan vergidir (Caves ve Jones, 1981:15). Eğer bir ülke tarifeyi küçük alıyorsa, tarifenin dünya mal fiyatı üzerindeki etkisi küçük olacaktır. Ama bunun yerine malın fiyatı tarife duvarının arkasındaki ülkede daha pahalı hale gelecektir. Genellikle tarifeler kaynakların korunmuş sektörler kaymasına ve tüketicilerin ithal mallardan uzaklaşmalarına yol açar. Sonuç olarak bir tarife küçük bir ülkenin ithalatını azaltır. Her zaman tarife oranının ad valorem temelde belirlendiğini varsaymaktayız. Bu demektir ki; ithalatın yurtiçi fiyatı dünya fiyatının bir türüne $(1+t)$ eşittir. Tarife oranı bazen yurtdışı fiyatın bir yüzde oranı olarak belirlenir. Bir başka çeşit tarife ise spesifik tarifedir. Bu tarifede oran her bir birim mal için örneğin dolar olarak belirlenir (Caves ve Jones, 1981:15).

Tarifelerin üretim, talep ve ithalat üzerinde çeşitli etkileri vardır. Tarifelerin üretim üzerindeki etkisi Şekil 8’de gösterilmiştir. Başlangıç serbest ticaret fiyatları Şekil 8 de 1 numaralı çizgi ile gösterilmiştir. Bu durumda üretim A düzeyindedir ve gıda cinsinden ölçülen ulusal gelir OF kadardır. Gıda ithalatı üzerine konan bir tarife 2 numaralı çizgi ile görülebileceği gibi görece yurtiçi gıda fiyatını yükseltir. Kaynaklar gıyisinden gıdaya doğru kayar. Üretim ise A noktasında B noktasına taşınır. Gıda biriminden ulusal gelirin dünya fiyatı da OD düzeyine geriler.

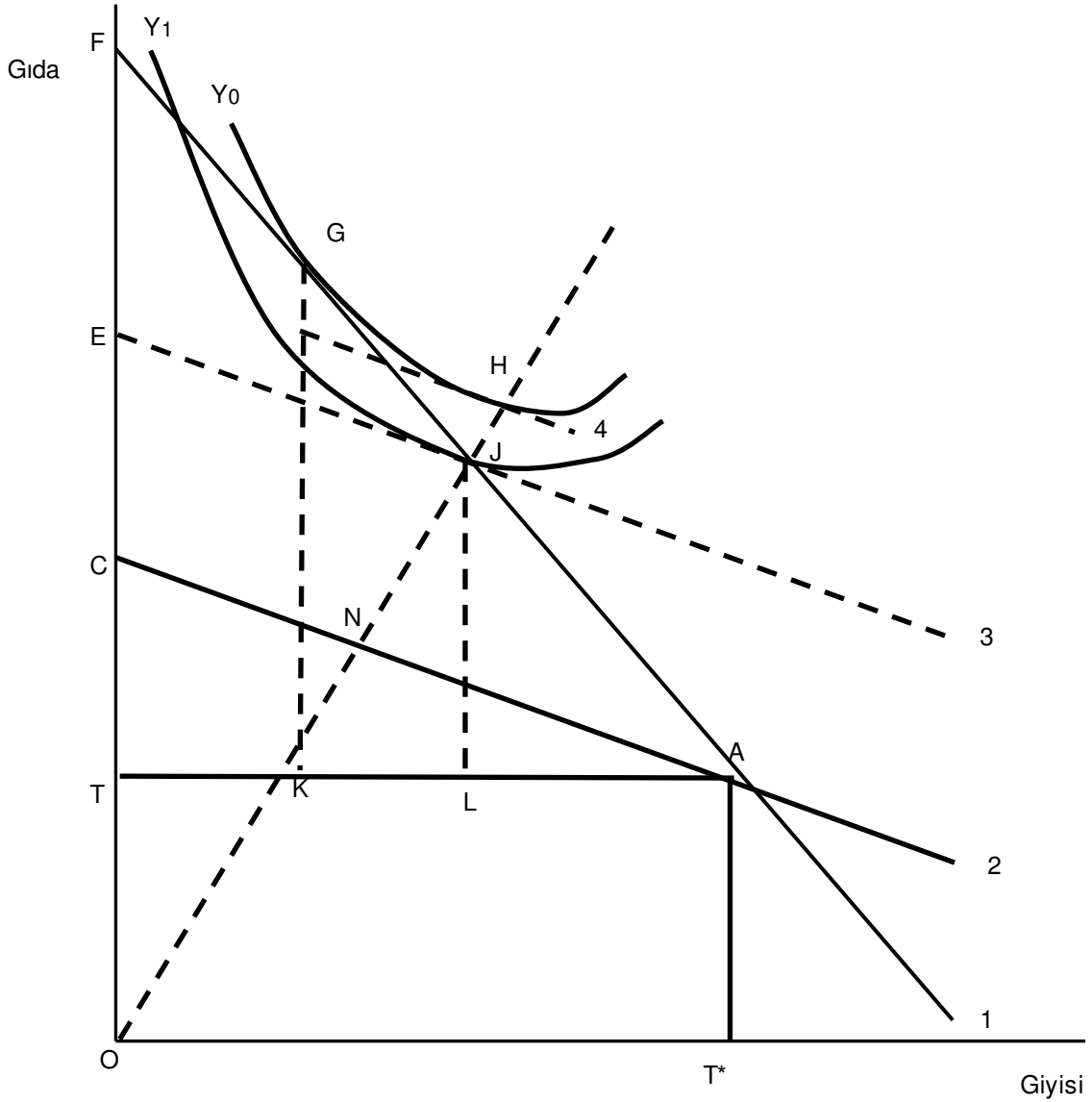
Şekil 8: Gümrük Tarifelerinin Üretim Etkisi

Kaynak: Caves, R: E. Ve Jones, R.W. World Trade and Payments An Introduction, Little Brown and Vompany, Boston, 1981, s.15.

Tarifelerin talep üzerindeki etkileri ise şekil 9'de gösterilmiştir. Dönüşüm şemasında üretim TAT* sağ tarafında kalan A düzeyinde bulunur. Bir tarife 3 ve 4 numaralı çizgilere paralel olan çizgi 2 deki gıdanın yurtiçi fiyatını artırır. Gıda tüketimi ikame etkisi ile G düzeyinden H düzeyine düşer ilave olarak gelir etkisi ile de H'den J'ye düşer. E ile C noktası arasındaki mesafe gıda cinsinden tarife geliri olarak ölçülür. Ticaret üçgeni GKA'dan JLA'ya küçülür.

Şekil 9: Gümrük Tarifelerinin Talebe Etkisi

Kaynak: Kaynak: Caves, R. E. Ve Jones, R.W. World Trade and Payments An Introduction, Little Brown and Vompany, Boston, 1981, s. 16.

Tarifenin ithalat üzerindeki etkileri ise şekil 10'da görülmektedir. Bir tarifenin konulması, gıdanın görelî yurtiçi fiyatını çizgi 1 ve 4 ile gösterilen sabitlenmiş dünya fiyatlarının üstünde bir noktaya yükseltir (2 ve 3 numaralı çizgilerce gösterilen düzey). Gıdanın yurtiçi üretimi ise A düzeyinden B düzyine yükselir. Buna rağmen gıdanın yurtiçi tüketimi ise G düzeyinden J düzeyine geriler. Bunun bir sonucu olarak ticaret üçgeni GKA'dan JLB'ye küçülür.

Ülkeler (GYÜ)'de de vergi gelirleri, bütçe içinde önemli bir paya sahip olma özelliğini devam ettirmektedir. Örneğin; Türkiye'de vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergiler % 41 iken dolaylı vergiler ise % 59 olmakla birlikte, genel bütçe gelirleri içerisinde gümrük vergisi gelirlerinin payı da % 1.1'dir. Genel olarak incelendiğinde Türkiye de bir GYÜ olmasına rağmen söz konusu vergi gelirleri açısından GÜ'lere nispi yakınlığı olan bir ülke konumundadır. Bunda, GATT ve benzeri uluslararası anlaşmalara taraf olmasının etkisi vardır. Ayrıca bu oranın gümrük birliği sonrasında daha düşük seviyelerde olduğu olasılığı yüksektir. (Saatçioğlu, 2001:www.dtm.gov.tr /ead/DTDERGI /ekim2001 /engeller.htm - 64k).

Gümrük vergisi uygulamasında esas amaç, ekonomik açıdan lehte bazı düzenlemeler gerçekleştirmek ve başta gelir sağlama amacı olmak üzere sağlam bir yapıya sahip olmaktır. Gümrük vergileri uygulanırken, ulaşılmaya planlanan temel hedefler şu şekilde sıralanabilir (Saatçioğlu, 2001:www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI /ekim2001 /engeller.htm - 64k):

- Ülke işçisini yabancı ucuz işçiye karşı korumak,
- Yerli üreticilerin yabancı rekabete dayanmalarına olanak sağlamak için, ithal malının maliyetini, yerli üretimin maliyetine eşitlemek,
- Daha önce ithal edilen bazı malları yurtiçinde üreterek ülkede işsizliği azaltmak,
- Ülkenin dış gelirin üstünde olan dış gider fazlasını eriterek dış ödemeler dengesini sağlamak,
- Ülkenin ticaret hadlerini ve refahını iyileştirmek,
- Yerli üreticileri dampinge (yabancı bir pazarda, normal değer ya da iç pazarda geçerli olan fiyatın altında satış yapmak) karşı korumak,
- Genç Endüstri Tezi kapsamında; yerli sanayinin etkinlik kazanıncaya kadar yerleşmesine ve büyümesine olanak sağlamak,
- Ulusal savunma için stratejik önemi haiz sanayileri korumaktır.

ii. Tarife dışı araçlar: Tarife dışı araçlar, malların ülkeler arasında dolaşımını engelleyen her türlü kural ve uygulamaları ifade eder. İthalatın kontrolüne yönelik dış

ticaret mevzuatı kadar çevre ile ilgili, fikri ve sınai haklar-standartlar gibi ticaretle doğrudan ilgisi olmayan fakat ticareti olumsuz yönde etkileyen mevzuat ve uygulamalar da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

iii. Tarife benzeri engeller: Tarife benzeri engeller, ithalatı kısımaya yönelik araçlar olan tarifeler gibi, fiyat mekanizması yoluyla etkilerini gösteren araçlardır. Burada mekanizma, ithalatın bu engeller aracılığıyla pahalılaştırılarak, toplam talebin yabancı mallardan yerli mallara doğru kaydırılması şeklinde olmaktadır.

iv. Miktar kısıtlamaları: Bu araçlar, ithalat hacminin doğrudan sınırlandırılmasına yöneliktir. Gümrük tarifeleri, ithalatı fiyat mekanizması yolu ile kısıcı etkiye sahiptir. Ancak, miktar kısıtlamaları ile ülkeye girecek veya ülkeden çıkacak mal hacminin doğrudan belirlenmesi söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı bu araçların fiyat mekanizmasında yeri yoktur. Miktar kısıtlamaları ise: kotalar, ithal yasakları, döviz kontrolü araçlarından oluşmaktadır.

v. Gönüllü ihracat kısıtlamaları: Bir malın ithalatçısı ile ihracatçısı arasında yapılan iki yanlı görüşmeler sonucunda ihracatın belirli bir kota ile sınırlandırılması uygulamasıdır. Bu tür kısıtlamalar, özellikle GYÜ'lerin GÜ'lere ihraç ettikleri birtakım emek-yoğun sanayi malları üzerine konulur, tekstil ve benzerleri gibi.

vi. Diğer tarife dışı araçlar: Buraya kadar aktarılan tarife dışı araçlara ilaveten sağlık, güvenlik ve çevre standartları konuları başta olmak üzere birtakım politik tercihler dolayısıyla ticareti engelleyici nitelik taşıyan araçlar bulunmaktadır. Bunların ayrıntısına burada girilmeyecektir.

Elbette teorik çerçevede tarifeler konusu ele alındığında serbest ticareti bozucu, kaynak dağılımının etkinliğini bozucu, gümrük duvarları arkasına saklanan yurtiçi imalat sanayisini düşük verimlilikle çalıştırması v.b. sayılabilecek bir çok negatif yanı vardır. Ancak unutulmaması gereken birkaç nokta vardır;

Bunlardan ilki tarifeler serbest ticareti ve kaynak dağılımının etkinliğini bozarken gelişmemiş ülkelerin serbest ticarete açılmaları gelişme potansiyeli olan yerli sanayiye tamamen yok edebilir.

Az gelişmiş de denilse gelişmekte olan da denilse bu ülkelerin genellikle ihraç edecek malı az, buna karşın ithal etmek istediği mallar pek çoktur. Kontrolsüz talep patlaması bu ülkeleri sıklıkla çevrilemez dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Serbest dış ticaret söylemi esas itibariyle daha fazla sermaye biriktirmiş ve daha fazla gelişmiş; teknoloji bakımından üstün ülkelerin daha baskın olarak savundukları bir söylemdir. Elbette 2000’li yıllar yaşanırken ve küreselleşme bu boyutlara ulaşmışken ülkelerin “devekuşu misali” başlarını kuma gömüp yani tamamen içsel ekonomik çerçeveye dönüp ona göre politika üretmeleri ve kendilerini dış dünyadan izole etmeleri telkin edilmemektedir. Ayrıca merkantilist doktrinde olduğu gibi bir dış ticaret politikası da önerilmemektedir. Ancak dış ticaret teorisinin bakış açısı genellikle ihraç edecek çok şeyi olan ülkelerin ekonomistlerinin bakış açısıyla yazıldığı için az gelişmiş ülke gerçeklerine genellikle uymamaktadır. Bebek endüstriler tezinde olduğu gibi sektörel istisnalar uygulanabilir. Ayrıca “serbest dış ticaret gerçekten az gelişmiş ülkeye umulan yararı sağlamakta mıdır?” sorusunun cevabı verilmeden sadece ekonomik liberalizm adına serbest dış ticaretin uygulanması tamamen dogmatik bir düşünce olabilir.

Bu anlamda bu tez serbest dış ticaretin Türkiye ekonomisine sağladığı faydaların ve verdiği zararların belirlenmesi amacıyla ele alındığı için bazı sektörler için spesifik dış ticaret politikası uygulama olanağı yaratmaktadır.

Etkin Koruma

Gerçek üretim süreçleri nadiren dış ticaret teorilerinde soyutlandığı kadar basit olabilir. Özellikle üretim hattındaki bazı mallar bir diğerinin çıktısı ya da girdisi durumundadır. Ekmek yapılacak olan un, elbise yapılacak kumaş, araba yapılacak çelik. Bunlar ekonomistlerin hep “ara mallar” dedikleri ekonomik akışın birer örnekleridir. Bu ara mallardaki büyük miktardaki uluslararası ticaret bir ülkenin özellikle “etkin koruma oranı” gibi dış ticaret politikasının analizinde yeni bir kavramın gelişimini güçlendirdi. Bu analizin ithal mallarına uygulanmış nominal tarifinin sadece kendi başına yerli sanayi üretimi üzerindeki etkiyi göstermediğini hesaba aldığı bir gerçektir. Yurtiçi sanayi ithal edilen ara mallarına “değer katar” ve bu katılan değer üzerine korumanın etkisi, korumanın kaynakların dağılımını nasıl etkilediği bakımından anahtar göstergedir (Caves ve Jones, 1981:15).

Bir örnek vermek gerekirse; dünyada kumaşın serbest ticaret fiyatının 1 \$ olduğunu varsayalım ve bir birim elbise üretmek için ithal edilmesi gereken kumaşın maliyeti 0.40 \$ olsun. Yerli sanayi bu durumda 0.60 \$’lık bir katma değer yaratır. Şimdi, elbise ithalatı üzerine % 40 gümrük vergisi konulduğunu varsayalım, bu

durumda elbisenin yurtiçi fiyatı 1.40 \$'a çıkar. İthal kumaşa % 10'luk bir gümrük vergisi konulması durumunda kumaşın maliyeti 0.44 \$'a yükselir. 1.40 \$ ile 0.44 \$ arasındaki farkı ithal elbiseye gider olarak harcanır. Bu fark orijinal katma değer üzerinde % 60'lık bir artışı temsil eder $(1.40-0.44)/0.60$. İthal elbise gümrük vergisinin % 40 olduğu bir noktada yerli üretim sanayi üzerindeki “etkin koruma oranı” % 60 olarak konulmuş olmaktadır. Bu örnek ara malı üzerinde uygulanan düşük nihai mal üzerinde uygulanan yüksek vergi oranlarının yurtiçi sanayi üzerinde yarattığı etkiyi ve katma değeri yansıtmaktadır.

Etkin tarife oranının içindeki bileşenler bu verdiğimiz örnekten çıkarılabilir. Katma değer, tarife yapısının bir sonucu olarak serbest ticaret düzeyinin üzerine çıkabilmesi sonucunda koruma oranı ölçülmeye çalışılır. Nihai ithal mallarının serbest ticaret fiyatlarının sabit tutalım ve bunu p^*_j ile gösterelim. Bu ithalat üzerindeki t_j tarifesi seviyesinde yurtiçi fiyat

$$(1+t_j)p^*_j$$

olur. Sabit dünya fiyatı p^*_i düzeyinde üretim sürecinin ithal i aramalıını kullandığını varsayalım. Eğer bu ithal mala uygulanan gümrük terifesi t_i oranındaysa tarife duvarının korumasında fiyatı

$$(1+t_j)p^*_j$$

olur. Ayrıca her birim nihai çıktı için ne kadar ara malına ihtiyaç duyduğumuzu da bilmemiz gerekir. Bunu da a_{ij} ile gösterelim ve sabit olduğunu varsayalım (Caves ve Jones, 1981:15). Bu durumda nihai çıktının her bir biriminin katma değerli dünya serbest ticaret fiyatı,

$$v^*_j = p^*_j - a_{ij} p^*_i.$$

Bunu katma değerli tarife sonrası yurtiçi fiyat değeriyle karşılaştırsak

$$v^*_j = (1+t_j)p^*_j - a_{ij}(1+t_i)p^*_i.$$

Etkin korumanın oranı açıklaması ile

$$\frac{v_j - v_j^*}{v_j^*} = \frac{t_j p_j^* - t_i a_{ij} p_i^*}{p_j^* - a_{ij} p_i^*} \bullet$$

Son olarak payı ve paydayı dünya nihai mal fiyatı olan p_j^* bölelim ve θ_{ij} de serbest ticaret fiyatında nihai çıktının dolar değerindeki ara malların payını sembolize etsin. Bu durumda θ_{ij} , $a_{ij} p_i^* / p_j^*$ olur. Böylelikle sağlanan nihai malın etkin koruma oranı:

$$\frac{t_j - \theta_{ij} t_i}{1 - \theta_{ij}}$$

olarak elde edilir. Sayısal örneğimizde t_j 0.40'dı. $t_i=0.10$ ve θ_{ij} 0.40'dır. Cari oran % 40 olmasına rağmen etkin tarife oranı % 60'dır.

Dünya Bankası'ndan Bela Balassa'nın yaptığı son çalışmada gelişmekte olan yedi ülkede nominal ve etkin tarife oranları seçilmiş sanayi grupları için hesaplanmıştır. Hesaplardan bazıları şaşırtıcıdır. Örneğin Şili'de 1961de işlenmiş gıdada nominal vergi oranı % 82'ydi. Bu kulağa oldukça yüksek geliyor. Fakat hesaplanan etkin oranla karşılaştırıldığında ise durum farklılaşıyor. Bu oran % 2,884'dür. Etkin oranların hesaplanmasında tarife çizelgeleri müzakere edilirken pazarlık süreci kullanıldı. Yerel üretim aktivitelerine özellikle koruma oranları bakımından ayrıcalık verildiğinin bilinmesi bütün taraflar için yararlı olacaktır. Bu bilginin sağlanmasında nominal oranlar, etkin oranlardan daha az yardımcıdır.

3.2.2. Gümrükler ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT)

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu da dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak aynı dönemde sanayisi yeni yeni gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan büyük ölçüde rahatsızlık

duymuşlardır. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır (www.kktcsanayiodasi.org/uploads/den20.pdf+GATT&hl=tr&lr=lang_tr).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyada barışı sürekli kılmak amacıyla, uluslararası ekonomik işbirliğinin tesis edilmesinin gerekliliği düşüncesi genel kabul görmüştür. Bu çerçevede, ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak, uluslararası likidite ve mali güven gibi ihtiyaçlara cevap vermek ve uluslararası ticareti serbestleştirip artırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması yoluna gidilmiştir. IMF, Dünya Bankası gibi "Bretton Woods" kurumları bu çabaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası Para Fonu, (International Monetary Fund- IMF) Dünya Bankası ile birlikte Bretton Woods konferanslarında kurulmuş ve 1946 yılında faaliyete geçmiştir. Başlıca amacı uluslararası parasal ilişkilerin düzenli biçimde yürütülmesini sağlamak ve üye ülkelerin dış ödeme güçlüklerinin çözümüne yardımcı olmaktır (Seyidoğlu, 1994:26).

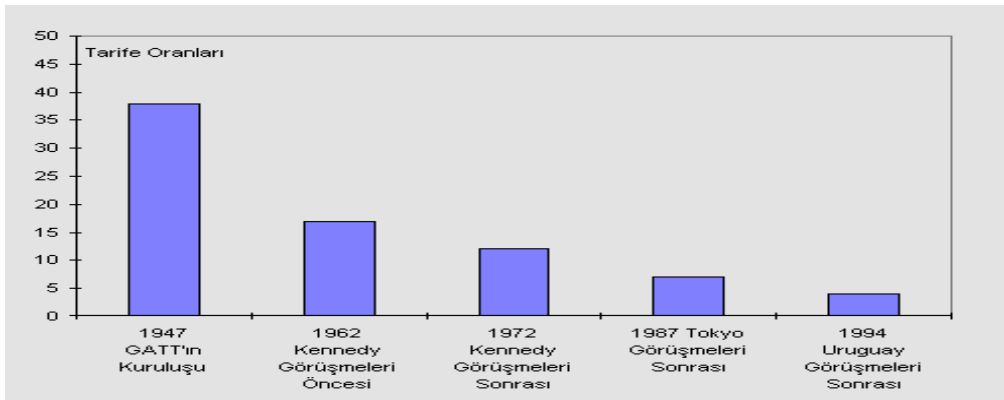
IMF sabit kurlu Bretton Woods Sistemi'nin işleyişinden sorumlu olarak ortaya çıkmıştır. Ama bu sistemin yıkılışından sonra da mali düzeni sağlama görevlerini sürdürmektedir. Bugün IMF üyelerinin sayısı 180 dolayındadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan ve Yugoslavya'dan ayrılan ülkelerin üyeliğe kabul edilmesi Fonun üye sayısını hızla artırmıştır. IMF üyeliğine kabul edilen bir ülke otomatik olarak dünya bankasına da üye olur (Seyidoğlu, 1994:26).

Uluslararası mali alanda sağlanan işbirliğinin yanı sıra, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde de benzer bir işbirliğine ihtiyaç duyulması sonucunda, 50 kadar ülkenin temsilcisi tarafından "Uluslararası Ticaret Örgütü" (International Trade Organisation - ITO) adı verilen bir uluslararası örgütün kurulması amaçlanmıştır. Öte yandan, ITO'nun kuruluş müzakereleri devam ederken, belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak ve ITO'nun ülkelere onaylanmasına kadar geçecek sürede bu

indirimleri uygulamaya koymak amacıyla, 23 ülke Ekim 1947'de Cenevre'de “geçici” olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (GATT) imzalamışlardır. ITO'nun kurulamaması üzerine, “geçici” olma özelliğine rağmen, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1948-1994 yılları arasında uygulanmış dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. 1948 yılından bu yana, uluslararası kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla sekiz çok taraflı müzakere turu gerçekleştirilmiştir (<http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/GATT-ILKE.htm>).

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) imzaladığı ve kurulduğu 1947 yılından günümüzde değin dünya ticaretinde serbestleşme yönünde çok önemli mesafeler kaydedilmiştir. GATT çerçevesinde yapılan çok taraflı ticaret anlaşmaları ile tarife oranları zaman içerisinde azaltılmıştır. GATT'a üye olan ülkeler arasında ilk tur görüşmeler 1947 yılında Cenevre'de yapılmıştır. Bu yıl içinde ortalama % 40'a yakın olan tarife oranları, 1962 yılında yine İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan 6. tur Kennedy Müzakereleri sonucunda % 15'ler düzeyine indirilebilmiştir. Bu durum şekil 11'de açıklanmıştır. Kennedy müzakereleri sonucunda gümrük vergilerinde ortalama % 36 oranında bir indirim gerçekleştirilmiştir. En son 8. tur Uruguay Müzakereleri sonucunda da gümrük tarifelerinin indirilmesi yönünde önemli başarılar elde edilmiş ve bu görüşmeler çerçevesinde 15 Nisan 1994 Nihai Senet imzalanmıştır. Bu senetle GATT'ın yerine, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur (Aktan, 1999: www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/_ocak99/global.htm).

Şekil 11: Yıllar İtibarı ile Tarife Oranları

Kaynak : World Trade Organization, Trading Into the Future, 1997, s.5. (nakleden Aktan 1999: www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/_ocak99/global.htm 12.10.2003)

İkinci Dünya Savaşı öncesinde dünya ticaretindeki uygulamalar, ülkelerin ticarete yoğun olarak korumacı politikalar izledikleri bir dönem olmakla birlikte bu dönemde ticarete haksız rekabet şartlarının yaşandığı da görülmektedir. Ticari alanda çıkarılan engeller karşısında sanayileşmiş ülkeler, dünya pazarlarında rekabetçi bir ortam oluşturarak dünya ticaretinin geliştirilmesi amacıyla GATT kurallarını uygulamaya koymuşlardır. GATT'ın amacı; üye devletlerin adil ve tam rekabet şartlarında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi oluşturmaktır. Bu çerçevede hedef, tarifelerin ve tarife dışı engellerin azaltılmasını sağlamaktır. GATT anlaşmaları, dört temel ilkeye dayanmaktadır (<http://www.foreigntrade.gov.tr /ead/DT DERGI/ekim2001/engell .htm>):

- Yerli endüstrinin korunması:
GATT, üye ülkelerin ulusal sanayilerinin dış rekabete karşı korunabileceğini kabul eder.
- Tarife taahhütleri:
Üyeler, yukarıda bahsedilen tarifeleri, mümkünse kaldırmalıdır.
- En çok kayırılan ülke:
Bir ülkeye uygulanan tarifelerin diğer ülkelere de uygulanmasıdır. Bunun istisnası vardır.
- Milli muamele ilkesi:

Gümrük vergisi ödenerek ülkeye giren ithal bir ürüne yerli bir üründen daha yüksek vergiler uygulanmasının engellenmesidir.

GATT'ın kuruluşundan 1994'e kadar sekiz round (çok taraflı ticaret müzakereleri) yapılmış ve iki dünya savaşı arasındaki dönemde dünya genelinde yükselmiş olan gümrük vergileri, gerçekten de önemli ölçüde azaltılmıştır. 1947'de, sanayileşmiş ülkelerde % 40 olan gümrük oranlarının ortalama düzeyi 1990'ların başında % 5'e düşmüştür. 1960'larda yapılan Kennedy Roundu'nda gümrük vergilerini azaltmada etkili bir sonuç alınmıştır. 1970'lerde gerçekleştirilen Tokyo Roundu'nda ise bu durum başarı ile devam ettirilmiştir. Ancak, GATT'a bağlı olarak gümrük vergileri azaltılırken, özellikle gelişmiş ülkelerce, rekabet gücü yüksek olan ürünlerin ithalatını kısıtlamak amacıyla GATT'ın istisna oluşturan hükümlerine dayandırılan tarife dışı engel uygulamalarında da artış görülmüştür.

Çizelge 7’de GATT müzakereleri sürecinde yıllar itibarı ile elde edilen tarife indirimleri ve dış ticaret serbestleştirilmesi ile ilgili düzenlemeler görülmektedir.

Çizelge 7: GATT Müzakere Turları

Yıl	Müzakere Turu	Katılımcı Sayısı	Sonuç	Tarife İndirimi (%)
1947	Geneva	23	Tarifeler	35,0
1949	Annecy	13	Tarifeler	35,1
1951	Torquay	38	Tarifeler	26,0
1956	Geneva	26	Tarifeler	15,6
1960-61	Dillon	26	Tarifeler	12,0
1964-67	Kennedy	62	Tarifeler, Anti-damping tedbirleri	45,5
1973-79	Tokyo	102	Tarifeler, Tarife dışı engeller, Ticarî ilişkiler için çerçeve anlaşmaların tesisi	33,0
1986-94	Uruguay	125	Tarifeler, Tarife dışı engeller, Tarım, Tekstil ve Konfeksiyon, Hizmetler, Fikrî mülkiyet haklarının korunması, GATT sisteminin işler hâle gelmesi	

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/gelismekte1.htm>

Dünya Bankası 1996 yılında yayınladığı Global Ekonomik Öngörüler ve Gelişmekte Olan Ekonomiler (Global Economic Prospects and the Developing Economies) başlığını taşıyan raporda bir endeks geliştirerek global ekonomik entegrasyon yönünden ülkelerin durumlarını tespit etmeye çalışmıştır. Uluslararası ticaret hacminin GSYH’ya oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH’ya oranı, ülkenin kredibilite durumu gibi ölçütler esas alınarak Global Ekonomik Entegrasyon Endeks (GEEⁱⁱ) değeri tesbit edilmiştir. Söz konusu araştırmaya göre, dünyada 1980-1995 yılları arasında global ekonomik entegrasyon yönünden en başarılı olan ülkelerin başında Singapur, Mauritius, Hong Kong, Tayland gibi ülkeler gelmektedir. Çizelge 8’de görüldüğü gibi Türkiye 1,87 GEE puanı ile global ekonomik entegrasyon yönünden başarılı ülkeler arasında yer almaktadır (Aktan, 1999: www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/_ocak99/global.htm).

ⁱⁱ Global Ekonomik Entegrasyon (GEE) Endeks değerleri başlıca dört kriter için hesaplanan değerlerin ortalamasıdır. Kriterler şunlardır:

1. Ticaret hacminin GSYH’ye oranındaki değişim oranı (1980-83’ten 1990-93’e)
2. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH’ya oranındaki değişim yüzdesi (1983-85’ten 1993-95’e)
3. İhracat içerisinde imalat sektörünün payındaki değişim oranı (1981-83’ten 1991-93’e)
4. Institutional Investor kredibilite sıralamasında değişiklik yüzdesi (1983-85’ten 1993-95’e).

Çizelge 8: Çeşitli Ülkelerde Global Ekonomik Entegrasyon Endeksi (GEE) Değerleri (1980-1995)

Ülke Adı	GEE Puanı
Singapur	3.52
Mauritius	2.35
Hong Kong	2.29
Tayland	2.12
Portekiz	1.89
TÜRKİYE	1.87
Malezya	1.80
Meksika	1.44
Hollanda	1.14
Filipinler	0.99
Macaristan	0.95
Endonezya	0.81
Tayvan	0.77
Kosta Rika	0.73
Güney Kore	0.63
Kolombiya	-0.54
Peru	-0.95
Cezayir	-1.51
Irak	-1.68
Bulgaristan	-1.73
Nijerya	-1.87
Rusya	-2.23
S.Arabistan	-3.40

Kaynak : World Bank ; World Economic Prospects and Developing Economies, 1996. (aktaran: Aktan, 1999: www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/_ocak99/global.htm)

3.2.3 Bölgesel iktisadi birleşmeler (entegrasyonlar/ bütünleşmeler)

Bütünleşme kelimesinin ekonomi yazınında kullanılmasına 1942 yılından önce rastlanmamaktadır. Kelimenin ilk resmi kullanımını ise 31 Ekim 1949 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Konseyi'nde, Poul Hoffman tarafından verilen “Batı Avrupa’nın Bütünleşmesi” konulu bir tebliğde görülmektedir. Bu kullanımdan sonra ekonomik bütünleşme teriminin süreç içinde farklı tanımları yapılmış ve sonunda konu ile ilgilenen ekonomistler bazı temel noktalarda anlaşmaya varabilmişlerdir. Tüm belirsizliklere karşın üzerinde anlaşmaya varılan üç nokta şudur (Balkır ve Demirci, 1989:8). Uluslararası entegrasyon teorileri denildiğinde aslında bunun teorik temeli çok gelişmiş bir şey değildir. Bilinen anlamıyla serbest ticaret teorilerine bazı eklemeler yapılmıştır. Fakat uygulamada çok önemli bir entegrasyon deneyimi olduğu için iktisat alanındaki esas katkılar bu uygulama alanında ortaya çıkmıştır. Genel kabul olarak “serbest ticaret ülke refahını artırır” teziyle başladığı zaman entegrasyon gümrük birliği olarak genellikle ele alınmaktadır. O zaman entegrasyon da ticareti serbestleştiren bir şey olduğuna göre “gümrük birliği bu ülkenin refahını artırabilir” kabulü vardır (Tuncer, 2003:143). Ekonomik bütünleşme aşağıdaki unsurlara sahiptir;

- Ekonomik bütünleşme temelde işbirliğine dayanır,
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında malların hizmetlerin ve-veya üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı ön görülmektedir,
- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

Bölgesel ya da global bütünleşmeler birer aygıt aracılığıyla ile yapılmaktadır. Geniş anlamda bunlara uluslararası örgüt denilebilir. Uluslararası örgütler, uluslararası faaliyetlerinin ve etkilerinin önemi bakımından bugün devletlerden sonra ikinci sırayı almaktadır (Pazarcı, 1990:119). Hatta bazı uluslararası örgütler artık üyelerinin sahip olduğu tek tek önemin toplamından daha ileri bir noktaya ulaşmıştır.

Avrupa Birliği eski ismi ile Avrupa Toplulukları, uluslararası ekonomik birleşmeler (bütünleşmeler) içinde günümüzdeki en başarılı örnektir. Literatürde

tanımlanmış başlıca ekonomik bütünleşme çeşitlerine değinmekte fayda vardır. Tanınmış iktisatçı Bela Balassa uluslararası ekonomik birleşmeleri derecesine göre beş grupta toplamıştır. Ekonomik birleşmelerin son aşaması olan ekonomik birlikleri “ekonomik birlikler” ve “tam ekonomik birleşmeler” (total economic integration) olarak ikiye ayırmıştır. Aslında bu bölünme yapay olup tek başlık altında toplanabilir. Diğer taraftan ekonomik işbirliği anlaşmaları aslında bir ekonomik birleşme şekli değildir. Bu anlaşmalar ile uluslararası ticarete konan çeşitli engeller ortadan kaldırılarak kontroller azaltılmak istenmektedir. Bu niteliği ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), GATT, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü (UNIDO) gibi uluslararası kuruluşlar ile Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ekonomik işbirliğine örnek oluşturabilirler (Karluk, 1995:1).

Dünya ekonomisinde 1970’lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması, düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar, koruma politikalarına olan ilginin yeniden artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda bazı alanlarda küreselleşme devam ederken bazı alanlarda da yeni bir akım olan “bölgelleşme” (bölgel entegrasyon hareketleri) hız kazanmaya başlamıştır. Günümüzde bölgelleşme, küreselleşmenin önüne geçmektedir. ABD ve AB, dünya ekonomisinde bölgel ekonomik bütünleşmelere giderek kendi pazarlarını rakiplerine daha az açık ve buna karşılık dünya pazarlarına daha çok girme kavgası içindedirler. Bölgelleşme bir anlamda küreselleşmenin karşısında gözükmese de, bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler arttıkça, küreselleşme için doğal bir ortam yaratılmış olacaktır. Dolayısı ile, bölgelleşmenin sınırlı kaldığı bir ortamda küreselleşme sağlanamaz ve bölgelleşmenin küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi zayıflar. Bölgel bütünleşme, ekonomik, politik, askeri ve sosyal boyutlar içerebilir. Gurubun üyesi olan ülkelerin ortak, politik sosyal, ekonomik, kültürel değerleri, ortak hedefleri ve çıkarları paylaşmaları söz konusu olursa, bütünleşme hareketi daha başarılı sonuçlar verebilir (Karluk, 1995:2).

Ülkelerin ekonomik bütünleşmeye yönelmelerinin altında yatan temel iki neden vardır. Bunlardan birincisi ekonomik nedenler, ikincisi ise politik nedenlerdir. Ekonomik nedenlerle bütünleşme aşağıdaki beklentilerle gerçekleştirilir (Balkır ve Demirci, 1989:14-18),

- Genişletilmiş piyasa,
- İçsel ve dışsal ekonomiler,
- Sanayi yayılma ve toplanma etkisi,
- Rekabet artışı,
- Uluslararası anlaşmalardan doğan zorunluluklar.

Uluslararası ekonomik entegrasyon, iktisat literatüründe, çeşitli ekonomik bütünleşme türlerini kapsayan genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Genel olarak, iki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel olan çeşitli kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması süreci şeklinde tanımlanabilecek ekonomik entegrasyonun ana amacı, iktisadi büyümeyi kolaylaştırmaktır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>).

Ekonomik entegrasyon için daha açık bir tanım vermek gerekirse, en basitinden en ileri aşamasına kadar bunlar; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması yani ticaretin entegrasyonu, ülkelerarası faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması; faktör entegrasyonu, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi politika entegrasyonu ve son olarak da bunların birleştirilmesi sonucu tam entegrasyondur. Bu süreç aşağıdaki çizelgeyle de ifade edilebilir (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>).

Çizelge 9: Ekonomik Entegrasyon Biçimleri

Entegrasyon Biçimi	Kısıtlamaların (Kota ve Gümrük) Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum ve Politikalar
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>

Çizelge 9’da görüldüğü gibi, en zayıf ekonomik entegrasyon biçimi serbest ticaret bölgesi olup, en ileri entegrasyon biçimi ise ekonomik birliktir.

Bölgesel iktisadi birleşmelerin en çok görünen şekli gümrük birliği biçiminde olanlarıdır. Gümrük birliklerinin dünya refahını nasıl ve ne yönde değiştireceğini statik etkiler de denilen bu iki etkinin net sonucuna bakılarak söylenebilir. Eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden fazlaysa kaynak kullanımında etkinlik artacağından gümrük birlikleri dünya refahına net bir katkıda bulunur. Aksine, eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden azsa kaynak kullanımında etkinlik bozulacağından, gümrük birlikleri dünya refahına net bir katkıda bulunmazlar. Çizelge 9’da söylediklerimiz bir sayısal örnekle çizelge 10’da canlandırılmaktadır (Töre,1995: 23).

Çizelge10: Ticaret Yaratma ve Ticaret Saptırma Etkileri

Mallar	Birim Maliyet ve Gümrüklü Değer	Ülke III	Ticaretin Yönü	Ülke I	Ticaretin Yönü	Ülke II	Souçlar
A	-Maliyet önce Gümrüklü Değer -GB sonra Gümrüklü Değer	120 180 180	→ Ticaret Olmaz	200 200 200	Ticaret Olmaz ←	140 210 140	Ticaret Saptırma
B	-Maliyet önce Gümrüklü Değer -GB sonra Gümrüklü Değer	140 210 210	Ticaret Olmaz Ticaret Olmaz	170 170 170	Ticaret Olmaz ←	120 180 120	Ticaret Yaratma
C	-Maliyet önce Gümrüklü Değer -GB sonra Gümrüklü Değer	160 240 240	Ticaret Olmaz Ticaret Olmaz	100 100 100	Ticaret Olmaz Ticaret Olmaz	120 180 120	Ne Ticaret Yaratma Ne de Ticaret Saptırma Görülmez

Kaynak: TÖRE, N. “Avrupa Para Birliği”AT ve Türkiye- AT İlişkileri Semineri, 1988 Ankara

Bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri son yirmi yılda başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde yaygınlık kazanmıştır. Bölgesel ekonomik entegrasyonlar “serbest ticaret bölgesi” (free trade area) aşamasından ekonomik birlik (economic union) aşamasına doğru çeşitli düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde dünyanın hemen her bölgesinde yeni ekonomik entegrasyon oluşumlarına rastlanmakta ve bunların entegrasyon sürecini derinleştirmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Bölge düzeyinde bir ekonomik birlik oluşturabilmek için üye ülkeler arasında ticari engellerin kaldırılması, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması, başta para ve maliye

olmak üzere ekonomi politikalarının uyumlu hale getirilmesi gerekir. Ekonomik birliğin sağlam temellere oturtulması için de ortak bir para biriminin kabulü zorunludur. “Para birliği” alanında birkaç ülke hariç, Avrupa Birliği yukarıda sözü edilen koşulları hemen hemen bütünüyle gerçekleştirebilmiş tek bir bölgesel entegrasyon hareketidir (http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/bolgesel_ekonomik.htm).

Dünya bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan bölgeselleşmektedir. Diğer bir deyişle dünyayı oluşturan ülkeler arasında ekonomik politik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. IMF, GATT ve WTO, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar küreselleşme; AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), bölgeselleşme çerçevesindeki işbirliğini simgeliyor ise de bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel gruplardır. Bu özel gruplar, dünya ekonomisinde beş adettir. Beşler grubu olarak bilinen G-5’in üyeleri; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere’dir. Yediler grubu (G-7), G-5 ile Kanada ve İtalya’dan meydana gelir. Dünyanın en zengin yedi ülkesi, grubun üyesidir. Onlar Grubu (G-10) , G-7’yle Belçika, Hollanda ve İsveç’ten oluşur. İsviçre gruba sonradan katılmış ama grubun ismi değişmemiştir. Grup IMF’ye borç vermeyi amaçlayan borçlanma anlaşmaları çerçevesinde oluşturulmuştur (Karluk, 1995:4).

Ekonomik entegrasyonlar basitten kapsamlıya doğru; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği (GB), ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik birlik şeklinde sıralanmaktadır. Entegrasyonun en basit şekli olan serbest ticaret bölgesinde, üyeler arası ticaret serbesttir ve üçüncü ülkelere karşı her üye kendi tarifelerini uygular (Demir ve Temur, 1998: www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm-125k) .

Gelişmekte olan ülkelerin yatırımları finanse etmekte kullanabilecekleri kaynakların en önemlileri dış yardım ve dış yatırımlar olup, bu bağlamda aralarında entegrasyon gerçekleştiren bu ülkeler başlıca üç grupta toplanabilecek fayda sağlarlar (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>):

- Ekonomik entegrasyon dış yardımın artmasına neden olur, çünkü, entegrasyon içinde gerçekleştirilebilecek projeler, ulusal düzeydekine

oranla optimum ölçeğe daha yatkındır ve yardım yapacak devletler ya da uluslararası kurumlar tarafından daha ciddi olarak kabul edilirler,

- Entegrasyon bölgesine dış sermaye akımı artar. Çünkü, entegrasyon yolu ile gerçekleştirilen büyük piyasanın verimlilik üstünlükleri, dış sermaye için daha cazip bir ortam yaratmaktadır,
- Ayrıca, ağırlıklı olarak hammadde ve emek-yoğun mallar ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu, bu ülkelerin dünya ticareti içindeki pazarlık güçlerini de artırıcı bir niteliğe sahiptir.

Gelişmekte olan ülkeler yukarıda belirttiğimiz nedenlerden ötürü kendi aralarında çeşitli derecelerde entegrasyonlar kurmak yoluna gitmişlerdir. Bunların (halen faaliyette olan) başlıcaları çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11: Gelişmekte Olan Ülkelerarası Ekonomik Entegrasyonlar

ENTEGRASYON Ve KITA	Dünya İhracatındaki Payı (%)	Dünya İthalatındaki Payı (%)
AMERİKA		
And Ülkeleri Grubu (1969)	0,8	0,7
CARICOM (Karayip Topluluğu) (1973)	0.1	0.2
MERCOSUR (1991)	1,4	1,5
LAIA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) (1960)	4,0	4,3
CACM (Orta Amerika Ortak Pazarı) (1960)	0,14	0,23
AFRİKA		
ECOWAS (Batı Afrika Ekonomik Topluluğu)	0,4	0,5
UEMOA (Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği)	0.5	0.6
UDEAC (Orta Afrika Gümrük Birliği) (1964)	0,1	0,2
ASYA		
ASEAN (1967 / 1993)	6,1	6,4

Kaynak: UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1995.

Çizelge 11 incelendiğinde Amerika, Afrika, Asya kıtalarında yer alan entegrasyonlarla ilgili bilgiler ve bu entegrasyonların dünya ticaretinde aldıkları paylar görülmektedir. Buna göre Asya’da ASEAN’ın Amerika kıtasında LAIA’nın dünya ihracatındaki payları sırasıyla, % 6,1 ve % 4,0’dır.

3.3. Dış Ticaretteki Gelişmeler

Dış ticaretteki gelişmeleri dünya geneli için ve Türkiye özelinde için ayrı ayrı ele alıp değerlendirilecektir.

3.3.1. Dünya ticaretinde gelişmeler

Dünya ticaretindeki gelişmelere, önce dünya genelinde değinildikten sonra az gelişmiş ülkelerin dış ticaret gelişmelerine ardından da Türkiye dış ticaretine değinilecektir.

3.3.1.1. Dünya ticareti genel gelişmeleri

Dünya bir taraftan küreselleşirken, diğer taraftan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arasında ekonomik, politik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (IBRD), Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar küreselleşme; Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ise bölgeselleşme çerçevesindeki bir işbirliğini simgelemektedirler. Ancak, bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç ise, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel ülke gruplarıdır. Bu gruplardan bazıları; Yediler Grubu (G-7), Onlar Grubu (G-10), Yirmiler Grubu (G-20)'dir. Bu gruplar arasında en önemlisi G-7'dir. G-7'yi oluşturan ülkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya'dır. 1998 yılında bu gruba Rusya 8. üye olarak katılmış fakat grubun ismi değişmemiştir. G-7'yi oluşturan ülkeler, 1999 yılı itibarıyla dünya gayri safi milli hasılasının (GSMH) % 65'ini üretmektedirler. Dünya ticaretindeki payları ise % 52'dir. Grup üyeleri birbirine danışmakta, çeşitli konularda müzakereler yürütmekte, dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirerek, büyüme hızına, ticarete, mali akışlara yön verecek nitelikteki kararları almaktadırlar (<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>).

Dünya ticaretindeki gelişmeler konusunda ilk olarak 2003 yılı itibarı ile dünyanın önde gelen ihracatçı ve ithalatçı ülkelerinin içerdiği çizelge 12 ile başlamanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Çizelgeden görüleceği gibi Almanya, Birleşik Devletler, Japonya ve Çin dünyanın en büyük dört ihracatçısıdır. Dünyanın en büyük dört ithalatçısı ise sırasıyla, Birleşik Devletler, Almanya, Çin ve Fransadır.

Çizelge 12: Önde Gelen ihracatçı ve İthalatçı Ülkeler Sıralaması, 2003 (Milyar dolar ve %)

Sıra	İhracatçı	Miktar	Pay	Yıllık % Değişimi	Sıra	İthalatçı	Miktar	Pay	Yıllık % Değişimi
1	Almanya	748.4	10.0	22	1	Birleşik Devletler	1,305.6	16.8	9
2	Birleşik Devletler	724.0	9.7	4	2	Almanya	601.7	7.7	23
3	Japonya	471.9	6.3	13	3	Çin	412.8	5.3	40
4	Çin	438.4	5.9	35	4	Fransa	388.4	5.0	18
5	Fransa	384.7	5.1	16	5	Birleşik Krallık	388.3	5.0	12
6	Birleşik Krallık	303.9	4.1	8	6	Japonya	383.0	4.9	14
7	Hollanda	293.4	3.9	20	7	İtalya	289.0	3.7	17
8	İtalya	290.2	3.9	14	8	Hollanda	261.1	3.4	19
9	Canada	272.1	3.6	8	9	Canada	245.6	3.2	8
10	Belgium	254.6	3.4	18	10	Belgium	234.3	3.0	18
11	Hong Kong, China	224.0	3.0	11	11	Hong Kong, China	232.6	3.0	12
	domestic exports	15.6	0.2	-15		retained imports ^a	24.2	0.3	-1
	re-exports	208.4	2.8	14	12	Spain	200.1	2.6	21
12	Korea, Republic of	194.3	2.6	20	13	Mexico	179.0	2.3	1
13	Mexico	165.3	2.2	3	14	Korea, Republic of	178.8	2.3	18
14	Spain	151.9	2.0	21	15	Singapore	127.9	1.6	10
15	Taipei, Chinese	150.6	2.0	12		retained imports ^a	63.5	0.8	9
16	Singapore	144.1	1.9	15	16	Taipei, Chinese	127.3	1.6	13
	yurtiçi exports	79.7	1.1	19	17	Austria	97.7	1.3	25
	re-exports	64.4	0.9	10	18	Switzerland	96.3	1.2	15
17	Russian Federation	135.2	1.8	26	19	Australia	88.6	1.1	22
18	Sweden	100.9	1.3	24					
19	Malaysia	100.7	1.3	8					

**Çizelge 12(devamı): Önde gelen ihracatçı ve İthalatçı Ülkeler Sıralaması, 2003
(Milyar dolar ve %)**

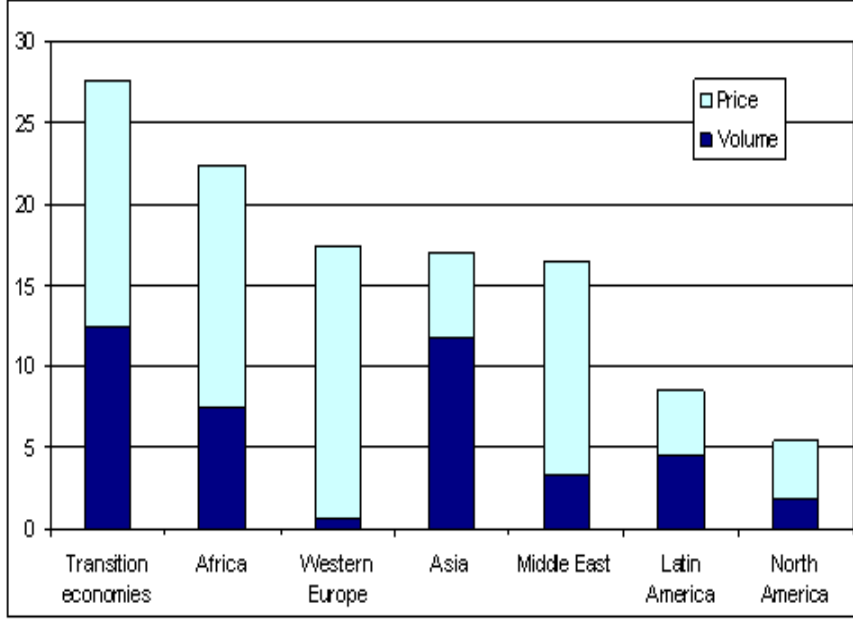
20	Switzerland	100.6	1.3	14	20	Sweden	82.3	1.1	23
21	Austria	96.2	1.3	22	21	Malaysia	81.1	1.0	1
22	Ireland	92.7	1.2	5	22	Thailand	75.7	1.0	17
23	Saudi Arabia	88.5	1.2	23	23	Russian Federation	74.5	1.0	24
24	Thailand	80.3	1.1	17	24	India	69.7	0.9	23
25	Brazil	73.1	1.0	21	25	Turkey	67.7	0.9	31
26	Australia	70.4	0.9	8	26	Poland	66.9	0.9	21
27	Norway	68.1	0.9	14	27	Denmark	58.7	0.8	17
28	Denmark	67.9	0.9	18	28	Ireland	52.8	0.7	1
29	Indonesia	60.7	0.8	6	29	Czech Republic ^b	51.3	0.7	26
30	United Arab Emirates	58.1	0.8	17	30	Brazil	50.7	0.7	2
Toplam ^c		6,405	85.6	–	Toplam ^c		6,570	84.6	–
Dünya ^c		7,482	100.0	16	Dünya ^c		7,765	100.0	16

a Tüketilen ithalat, re exportdüşülmüş ithalat alara alınmıştır.
b f.o.b. fiyatıyla ithalat
c re-export veya ithalatlar re-exporta dahil

Kaynak: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/its04_general_overview_e.pdf

Şekil 12’de 2003 yılı itibarı ile bölgelere göre cari ve reel ihracatın yıllık değişim oranları verilmiştir. Şekil 12 dikkatlice incelendiğinde ticaret hacimlerinden daha farklı bir şey görmek mümkündür. Geçiş ekonomileri, Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika Kuzey Amerika ve Avrupa ile karşılaştırıldığında hacimsel olarak büyük artıları yapmalarını sağlayan şeyin fiyat artışları olduğu görülmektedir. Keza Avrupa ve Kuzey Amerika’da fiyatlar çok daha az artmasına karşın hacim olarak çok daha fazla büyümüşlerdir.

Şekil12: 2003 Yılı İtibarı İle Bölgelere Göre Cari Ve Reel İhracat (Yıllık Değişim Yüzdeleriyle)

Kaynak: <http://www.wto.org/>

Çizelge 13’de ihracatın bölgelere göre dağılımı verilmiştir.

Çizelge 13’den açıkça görülebileceği gibi, son elli yıllık sürede bazı bölgeler dünya ticaretinden aldıkları payı artırırken bazı bölgeler ise dünya ticaretinden aldıkları paylarda kayıplara uğramışlardır. Kayba uğrayanların başında -%10’la Kuzey Amerika gelmektedir. Diğer kaybedenler ise Latin Amerika bölgesi, Doğu Avrupa ve BDT üyeleri, Afrika, Avustralya, Diğer Asya Ülkeleri’dir. Bunun dışına kalan ülke gruplarının ticaret paylarında artışlar olmuştur. Yine dikkat çekici bir başka gelişme ise dünya ticaretinin 1948 yılında 58 milyar dolar iken 1999 yılında ulaşılan 5 trilyon 473 milyar dolara ulaşmasıdır. Basit bir hesaplamayla dünya ticareti 50 yılda 100 kat büyümüştür.

Çizelge 13: İhracatın Bölgelere Göre Dağılımı (%)

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	1999
Dünya (Milyar \$)	58,0	83,0	157,0	578,0	1.835,0	3.639,0	5.473,0
Dünya Yüzde Payı	100	100	100	100	100	100	100
Kuzey Amerika	27,5	24,6	19,4	17,2	15,4	16,8	17,1
Latin Amerika	12,3	10,5	7,0	4,7	5,8	4,4	5,4
Batı Avrupa Ülkeleri	31,0	34,9	41,0	44,8	39,0	43,7	43,0
Merkezi,Doğu Avrupa,Baltık devletleri,BDT Ülkeleri (a)	6,0	8,2	11,0	8,9	9,5	2,9	3,9
Afrika	7,4	6,5	5,7	4,8	4,4	2,5	2,0
Ortadoğu	2,1	2,1	3,3	4,5	6,8	3,4	3,1
Asya	13,8	13,2	12,6	15,0	19,1	26,3	25,5
Japonya	0,4	1,5	3,5	6,4	8,0	10,0	7,7
Çin	0,9	1,4	1,3	1,0	1,2	2,5	3,6
Avustralya, Yeni Zelanda	3,7	3,2	2,4	2,1	1,4	1,5	1,3
Altı Doğu Asya Ülkesi*	3,0	2,6	2,4	3,4	5,8	9,7	10,0
Diğer Asya ülkeleri	5,8	4,5	3,1	2,1	2,7	2,6	3,0
GATT/DTÖ(b)	60,4	68,7	72,8	81,8	76,0	86,9	89,7

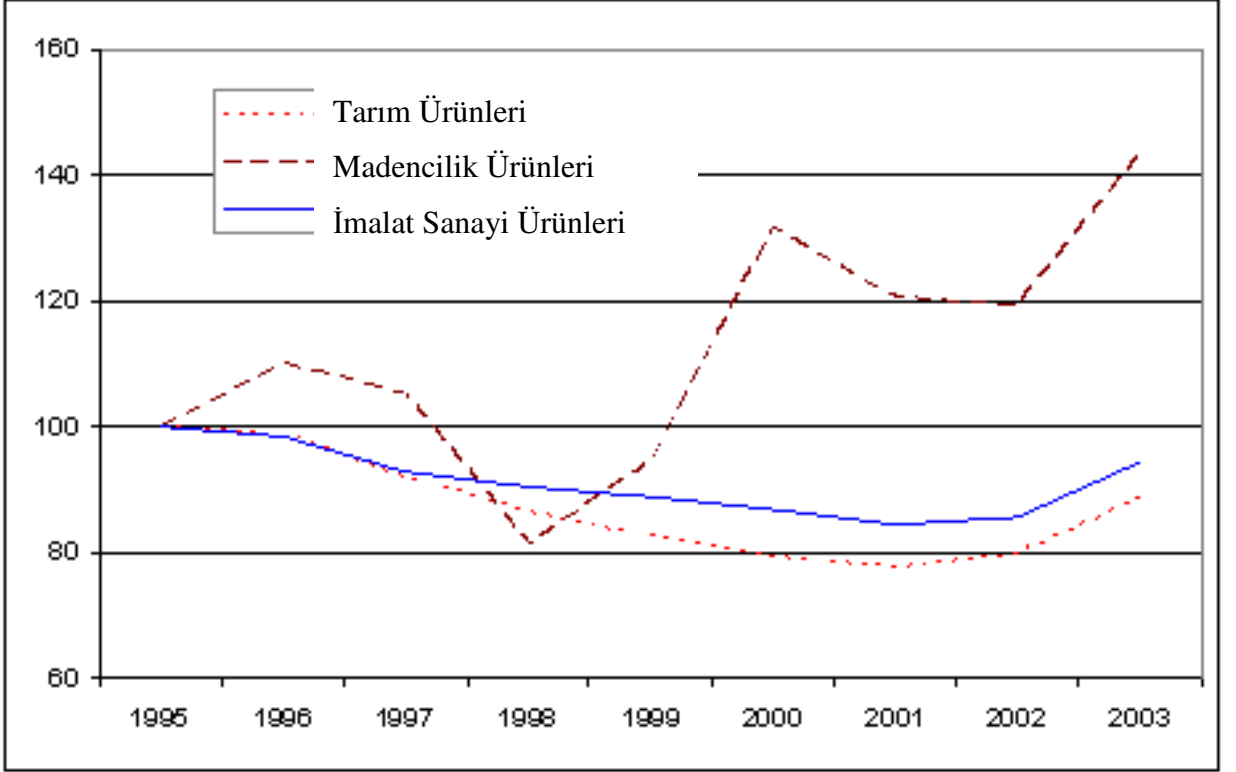
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>

(a)-Rakamlar büyük ölçüde; bölgedeki ülke kompozisyonu değişikliklerinden, 1983-1993 döneminde ulusal para birimleri ile dolar arasında paritedeki büyük ayarlamalardan ve 1993-1999 döneminde Baltık ülkeleri ile BDT Ülkeleri arasındaki ticaret rakamlarının dahil edilmesinden etkilenmiştir.

(b)-İncelenen yıllarda hangi kuruluş –GATT/DTÖ- hukuken mevcutsa o kuruluş esas alınmıştır

Çizelge 13’de ayrıca Afrika, Ortadoğu, Asya , Çin, Avustralya, Yeni Zelandanın durumlarına bakılacak olunursa, Afrika’da % 5’lik bir pay azalması; Ortadoğu’da % 1’lik pay artışı; Asya’da % 12’lik pay artışı; Japonya’da 20 katlık bir pay artışı; Çinde dört katlık pay artışı görülmektedir.

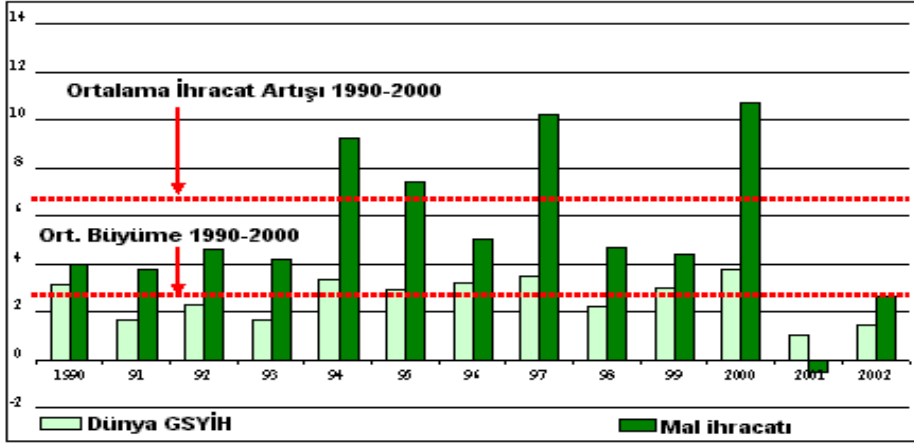
Şekil13: Dünya Ticaretine Konu Olan Mal Gruplarının 1995 Yılı 100 Kabul Edilerek Fiyatlarının Değişimi.

Kaynak: <http://www.wto.org/>

Şekil 13'de dünya ticaretine konu olan mal gruplarının fiyatlarındaki değişim görülmektedir. Bu zaman sürecinde maden fiyatlarının sürekli arttığı görülürken tersine imalat ve tarım sektörü fiyatlarının ise sürekli düştüğü görülmektedir.

**Şekil 14: GSYH ve İhracat (1990 -2002 Yıllık Değişim %leri)
Üretim ve Ticaret Büyüme Oranları, 1990-2002**

Kaynak: <http://www.wto.org/>

Şekil 14’de 1990 ve 2002 yılları arasında kapsayan dönemde ortalama büyüme ve ortalama ihracat artışı görülmektedir.

3.3.1.2. Azgelişmiş ülkelerin dış ticaretindeki gelişmeler

Azgelişmişlik kavramı ülkeler bazında değerlendirildiğinde, gelişmiş ve azgelişmiş (veya gelişmekte olan) ülkeler belirli ölçütlere bağlı olarak değerlendirilmektedirler. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grup olarak ele alıp incelendiğinde ülke gruplarının ekonomik ve sosyo ekonomik açıdan kendi içlerinde ortak özellikler gösterirlerken, gruplar arasında önemli farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gözlenen düşük refah seviyesinin işte bu farklılıklardan kaynaklandığı ve yine bu farklılıkların kalkınmanın temel hedeflerinin başarılmasını engellediği düşünülmektedir (Kaplan, 2004:7).

Özellikle II. Dünya savaşının erken dönemlerinden itibaren birçok ülke kendini azgelişmiş olarak tanımlarken, yanıt bulunması gereken asıl soru “kalkınma ve gelişmenin nasıl sağlanacağı” olarak ele alınıyordu (Escobar, 1995:6). Geçen yarım yüzyıldan fazla zamana karşın soru ve cevap azgelişmişler için pek değişmiş gibi görünmemektedir. Azgelişmiş ülkeler bu temel sorunu çözebilmek için sürekli bir arayış içindedirler. Elbette bunlardan bazıları amaçlarına hizmet ederken bazıları başarısız olmaktadır.

Az gelişmiş ekonomiler kendi aralarında, veya gelişmiş ülkelerle gümrük birliklerine gitmektedir. Bu tip birleşmelerde az gelişmiş ülkelerin özellikleri gümrük birliklerini etkiler. Bilindiği gibi, az gelişmiş ülkeler (İyibozkurt, 1977:176),

- Alt yapı yatırımları bakımından genellikle çok zayıftır,
- Teknik bilgi ve kalifiye işgücü bakımından yetersizdir,
- Ham ve basit maddeler ihracatçısı durumundadırlar,
- Genellikle karmaşık ve lüks sayılabilecek malları ithal ederler.

1971'den itibaren Birleşmiş Milletler "Az gelişmiş Ülkeler" kategorisini oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'i aşağıda belirtilen ölçütlerle bu ülkeleri belirginleştirmektedirler (Aldemir, 2003:55).

- Düşük gelir ölçütü: Toplam yurtiçi üretimin üç yıllık ortalama tahminlerine dayanarak, kişi başına geliri 900 dolar ve 1.035 dolar olan ülkeler derecelendirilir,
- İnsani Kaynakların Zayıflığı Ölçütü: Fiziksel Yaşamın Artan Kalite Endeksi'ne (APQLI) dayanan göstergeler: beslenme, sağlık, eğitim ve yetişkin okur yazarlığı,
- Ekonomik Açıdan Yararlanma Ölçütü: Ekonomik Yararlanma Endeksine (EVI) dayanan göstergeler; tarımsal üretimin dengesizliği, mal ihracında yoğunlaşma, geleneksel olmayan faaliyetlerin ekonomik önemi, mal ve hizmet ihracatındaki dengesizlikler ve ekonomik küçüklük sorunundan oluşmaktadır.

Bu özellikleri yüzünden kendi aralarındaki birleşmelerin başarı şansı az olmakta gelişmiş ülkelerle gümrük birlikleri kurmaları halinde ise karşılaştırmalı üstünlükler prensibine göre sanayileşmeleri güçleşebilmektedir.

Az gelişmişlik kavramı sadece tek bir boyutu içeren bir genel tablo olmadığı için bir çok ekonomik ve sosyal kriterin birlikte irdelenmesi ile anlaşılabilir. Bunlardan bazıları; makro ekonomik göstergeler, sektörel yapı, demografik özelliklerdir.

Makroekonomik Göstergeler: Kişi başına gelir ölçütü az gelişmişliğin ölçülmesinde en çok kullanılan ölçütlerden birisidir. Bu ölçüt nüfus büyüklüğünün ekonomik büyüklüğe dahil edilmesi ile ölçütü daha duyarlı kılmaktadır. “Ekonomik faaliyetlerin temel amacı, insanların refahını sağlamak olduğuna göre bir ülkenin gelişme durumunun en iyi göstergesi kişi başına düşen gelirdir” varsayımı temel alınmaktadır (Han ve Kaya’dan nakleden Kaplan, 2004:8). Bu kavram yine gerçek anlamda kalkınmışlık düzeyini ifade etmek bakımından yetersizdir. Çünkü bu rakam içerisinde gelir dağılımı hakkında en ufak bir ip ucu yoktur.

Az gelişmiş ülkelerin ayırt edici noktalarından biri uygulanan kalkınma ve dış ticaret politikalarının yol açtığı yüksek yurtiçi maliyetin neden olduğu refah kaybıdır. Yüksek değerlendirilmiş kur politikası ve korumacı önlemler, ulusal sanayileri dış rekabetten uzaklaştırmakta ayrıca piyasanın sınırlılığı nedeniyle her sanayi dalında az sayıda firma kurulabildiğinden iç rekabet de canlı olmamaktadır. Böylece girişimcilerin maliyet düşürücü ve kaliteyi yükseltici çabaları giderek azalmaktadır. İzlenen politikalar, küçük sanayi tesislerinin kurulmasını teşvik etmekte ve dolayısıyla verimlilik artışını yavaşlatmaktadır. Böylece, bu ülkeler düşük verimlilik yüksek maliyet ve ihracat çıkmazı içinde kalmakta ve bu kısır döngünün kırılması için ekonomik bütünleşme bir çözüm yolu olarak öngörülmektedir (Balkır ve Demirci, 1989:19).

3.3.2. Türkiye dış ticareti

Türkiye dış ticareti konusu incelenirken öncelikle, Cumhuriyet öncesi gelişmelere değinilecek sonra Cumhuriyet döneminde uygulanan ekonomi politikaları çeşitli dönemler içinde ele alınacak ve Türkiye'nin ayrıntılı dış ticaret profili ortaya konulacaktır.

3.3.2.1. Cumhuriyet öncesi dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi

Tanzimat'tan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret politikası, ülkede mal bolluğu ve ucuzluk sağlamak amacıyla, ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı bir uygulamaya dayanıyordu. İhracat bir taraftan daha yüksek oranda vergilendirilmekte, diğer taraftan bazı mallara ihraç yasağı konmaktaydı.

Kapitülasyonların da desteklediği bu ithalatı teşvik edici dış ticaret politikası yanında 1838 tarihinde İngiltere ile yapılan Balta Limanı Sözleşmesi ve bunu takiben Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile yapılan benzer sözleşmeler ile Osmanlı Devleti gümrükleri üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmiş ve yabancılara engelsiz bir dış ticaret rejimi sağlamıştır. Böylece, Osmanlı ekonomisi gelişen Avrupa sanayisi için bir açık pazar haline gelmiştir (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/icinde.htm>).

Osmanlı ekonomisinde iç ve dış ticaretin önemli bir yeri vardı. İç ticaret kırsal ve kentsel alanlar arasında mal değişimini artırırken, bu bölgeler arasında işbölümünün de gelişmesine yardımcı olmuştur. Dış ticaret yoluyla ise, Osmanlı sınırları içerisinde üretilemeyen mallar temin edilmiş, bu da çeşitli kentlerde dış pazarlar için üretim yapan birimlerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

15. ve 16. yüzyıllarda İmparatorluğun dış ticaret hacmi ve dış ticarete konu olan malların toplam üretim içerisindeki payı oldukça düşüktür. Bunun temel nedenleri arasında taşımacılığın yeterince gelişmemiş olması, taşımacılık maliyetleri ve oldukça geniş alana yayılan sınırlarından dolayı İmparatorluk içerisinde bölgeler arası gelişmiş bir iş bölümünün varolmaması sayılabilir. Temel üretim politikası İmparatorluğun kendi kendine yeterli olması iken, dış ticaret politikalarının amacı ise, ülkenin temel gereksinimleri açısından bir darlığa düşmesinin önlenmesi olmuştur. Bu kapsamda ithalat, üretimi yetersiz ürünlerin temini amacıyla teşvik edilirken, ihracat ise halkın temel gereksinimlerinde bir darlığa neden olmaması için zaman zaman yasaklanıyordu.

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlıların dış ticareti Doğu Akdeniz, Doğu Avrupa ve Orta Doğu bölgelerine yoğunlaşmışken, Orta ve Batı Avrupa ile ticaret oldukça sınırlı kalmıştır (Taşkın:2005 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>)

Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile, Osmanlı Devleti uygulayacağı gümrük vergilerini Avrupa devletleriyle beraber saptamayı kabul etmiş ve bağımsız bir dış ticaret politikası izleme hakkından vazgeçmişti. İmparatorluğun söz konusu anlaşmanın hükümlerinden kendini kurtarması ve bağımsız bir dış ticaret politikası izlemesi ise, ancak I. Dünya Savaşının başlamasının ardından savaşın yarattığı olağanüstü koşullar altında mümkün olabilmiştir. Cumhuriyet hükümetinin tam bağımsız bir dış ticaret politikasına kavuşması ise ancak 1929'dan sonra mümkün olmuştur (Taşkın:2005 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>).

Çizelge 14'de Osmanlı İmparatorluğu'nun ihracat ve ithalatı ve başlıca ülkelere göre dağılımı görülmektedir. Yaklaşık 80 yıllık süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen ticaret ortakları pek değişmemiştir. Bu durumun bugün için de pek değişmediğini söylemek yanlış olamayacaktır.

Çizelge 14: 1830-1911 Osmanlı İmparatorluğu İhracat ve İthalatı ve Başlıca Ünelere Göre Dağılımı

İHRACAT	Milyon Sterlin	Ünelerin Payları (%)				
		İngiltere	Fransa	Almanya	Avusturya	Rusya
1830-32	4	13	14	2	31	13
1840-42	5	20	17	2	29	10
1850-52	9	20	16	1	28	8
1860-62	12	24	30	1	17	10
1870-72	19	27	25	0	14	15
1880-82	15	24	28	1	6	14
1890-92	18	26	25	4	6	4
1900-02	20	26	19	7	8	4
1908-11	26	18	14	11	8	4
İTHALAT						
1830-32	4	19	10	3	17	31
1840-42	6	29	9	5	22	17
1850-52	10	26	9	10	26	14
1860-62	13	27	12	10	17	12
1870-72	22	32	12	14	13	9
1880-82	15	45	12	2	12	10
1890-92	19	36	12	10	10	10
1900-02	20	30	10	10	15	10
1908-11	38	24	8	14	14	9

Kaynak: Nkl. - Tarık Celal Güven, Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü, Dış Ticaret Dergisi, 1998, Ankara

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret kompozisyonuna bakıldığında, temel ihracat mallarını tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk, zeytinyağından oluşurken, mamul mal olarak ihracatta ağırlığı olan tek ürün grubu ise elde dokunmuş halı ve kilimdir. İthalatın ise yarından fazlası mamul mallardan özellikle pamuklu ve yünlü tekstil ürünleri ile silah, cephane, çeşitli makineler ve demiryolu malzemelerinden oluşmaktaydı. Gıda ithalatı içerisinde ise şeker çay ve kahve gibi İmparatorlukta üretilmeyen ürünler ile buğday, un ve pirinç yer almaktaydı.

İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde önde gelen ülkeler arasındaydı. I. Dünya Savaşı döneminde İmparatorluğun uygulamakta olduğu dışa açık ekonomi politikaları terk edilmiş, korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Savaşla beraber İmparatorluğunun toplam tüketiminin yaklaşık beşte birini oluşturan mamul mallar ve gıda mamulleri ithalatı tümüyle durmuştur. Bu gelişme ithal ikameci üretim politikalarının gündeme gelmesine yol açmıştır. Terk edilen liberal ekonomi politikaları yerine, kendi kendine yeterli ve korumacı bir ekonomi oluşturmak çerçevesinde kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış ve yerli üretimi korumayı amaçlayan yeni ticaret politikaları uygulamaya konulmuştur. Osmanlı sınırlarında ulusal nitelikte bir kapitalizmin yaratılabilmesi ve kapitalist bir devletin kurumsallaşması için gerekli yasal düzenlemeler, sanayileşme ve şirketleşmenin özendirilmesi çabaları, ekonomik bağımsızlık yolunda atılan adımlar ve savaş ekonomisi uygulamaları İmparatorluğun 1908-1922 dönemi ekonomi politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Türkiye geri kalmış bir tarım ekonomisi durumundaydı. 1927 yılında fiilen çalışan nüfus içerisinde tarım alanında çalışanların oranı % 82 dolaylarında iken, tarım sektörü ülke dış ticaret gelirlerinin % 83'ünü sağlamaktaydı (Taşkın, 2005 http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayi_ekim/murat.htm).

Kurtuluş savaşı öncesi Osmanlı ekonomisi Tarım ve ticarete dayalı bir yapı içinde bulunmaktaydı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da feodal düzeni anımsatan ağalık ve beylik düzenleri egemendi. Aşar vergisi ve bu uygulamanın neden olduğu mültezimlik tarımda modernleşmeyi engellemiştir. Ulaşım ve haberleşme düzeninin olmadığı bölgelerde her türlü üretim aile ölçeğinde düzenleniyor ve

yürütülüyordu. Batı Anadolu'da ise işletme büyüklükleri küçülürken pazara yönelik üretim yapıldığı görülüyordu (Tokgöz, 1998:3).

Osmanlı Devleti tarım ürünleri ve bazı maden cevherleri ihraç edip, tüketim, ara ve yatırım malları ithal eden bir ekonomik yapıya sahipti. Batı Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olunmasına karşın, Osmanlı yönetimi sanayileşme ve modernleşme sürecinin dışında kalmıştı (Tokgöz, 1998:3). Bu yaklaşma Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda giderek artan bir yoğunlukla sağlanacaktır.

3.3.2.2. Cumhuriyet dönemi Türkiye dış ticaretinin tarihçesi

Ülkelerin ticari ve ekonomik bakımdan ulaştıkları düzeyler ve kaydettikleri gelişmeler uluslararası alandaki konum ve etkinlikleri açısından her zaman önemli bir gösterge olmuştur. Bu nedendir ki Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana ulusal bağımsızlığını her zaman ekonomik bağımsızlığı ve gelişmesiyle desteklemiştir. Atatürk'ün "muasır medeniyetler" belirlemesiyle kristalleşen hedef, bu alanda gösterilen ve gösterilecek olan tüm çabaların eksenini oluşturmuştur. Bu noktadan hareketle Türkiye'yi daha da ileriye taşıyacak ekonomik ve ticari faaliyetler Cumhuriyet tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir.

1923-2003 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde izlenen dış ticaret politikaları ülkenin temel öncelikleri, sanayileşme politikaları, uluslararası siyasal ve ekonomik konjonktür, doğrultusunda belirlenmiştir. Bu çerçevede dış ticaret politikaları dönem boyunca söz konusu öncelikler ve süregelen siyasi ve ekonomik koşullar açısından değerlendirilerek yeniden şekillendirilmiş ve uygulamaya konulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden dönemde Cumhuriyetin genel dış ticaret politikalarını ve dış ticaretinin görünümünü değerlendirebilmek açısından, Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan dış ticaret politikalarına ve Osmanlı dış ticaretinin yapısına genel bir bakış faydalı olacaktır (Tokgöz, 1998:3).

1920'lerden günümüze kadar Türkiye ekonomisi tarihini incelerken üç iktisat kongresinin de ekonomi politikalarında önemli değişimlerin yaşandığı dönemlerin başlarına rastladığı gözlenmektedir. Bu açıdan iktisat kongrelerinin ekonomik hayata yön verme işlevleri olmuştur. Birinci İktisat Kongresinin düzenlendiği 17 Şubat 1923 tarihinde, Kurtuluş Savaşı'ndan galip olarak çıkan Türkiye, iktisadi açıdan Osmanlı

İmparatorluğu'ndan devraldığı "Duyunu Umumiye" ile karşı karşıya kalan, halkın büyük çoğunluğu fakir ve eğitimsiz, sanayi kuruluşları yok denecek kadar az ve sermaye birikiminden yoksun, geri kalmış bir ülke konumundaydı. Bu Kongrenin ortaya konulan fikirler açısından o dönemin Türkiye ekonomisini yeniden inşa etmede büyük katkıları olmuştur. 1981 yılında düzenlenen İkinci İzmir İktisat Kongresi ise, iktisadi ve siyasi bunalımların gözleendiği, iktisadi olarak içe dönük sanayileşmenin yarattığı bunalımların biriktiği ve hemen ardından bu alanlarda büyük değişimlerin gözleendiği bir dönemde düzenlenmiştir. 21. yüzyıla girmekte olan dünyada gözlenen siyasi ve teknolojik değişim rüzgarları içerisinde, 1992 yılında düzenlenen Üçüncü İzmir İktisat Kongresi, bu değişim ortasında olan ve coğrafi açıdan etrafında siyasi çalkalanmaların gözleendiği Türkiye için, iktisadi açıdan gelecek yüzyıla hazırlanmada, hedefleri belirlemede, kamu ve özel kesimin fikirlerini ortaya koymada önemli bir yere önemli bir yere sahiptir (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>).

3.3.2.3. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan temel ekonomi politikaları

Bu dönem uygulanan dış ticaret politikalarında daha çok devletçi ve korumacı politikaların ağırlık taşıdığı gözlenmektedir. Bu dönemin başında dış ticarete ilişkin düzenlemeleri ile ilgili ilk husus; Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi ile konulan engel olarak belirlenebilmektedir. Söz konusu Sözleşme hükümleri, beş yıl süre ile Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta ve bazı istisnalar hariç ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konmamasını gümrük tarifelerinin ise beş yıl süre ile değişmemesini öngörmekteydi. Bu hükümler çerçevesinde Türkiye'nin gümrük gelirlerini artırmaya veya sanayiye dış rekabetten korumaya yönelik etkin bir politika değişikliği de engellenmiş oluyordu. Türkiye Cumhuriyeti ilk kez 1929 yılında bir gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır (Varol: 2003:1) 1923-2003 arasında geçen 80 yılı kısaca değerlendirdiğimizde; uzun bir süre tamamen "korumacı ve müdahaleci" bir Dış Ticaret Politikası benimsendiği ve ekonomi politikasının temel hedefinin, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak olarak belirlendiği görülmektedir (Kayalar, 2003:1).

1923 yılı Anadolu’da yeni bir devletin kurulduğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihe karıştığı bir yıl olarak siyasi anlamda büyük bir dönüşümü, bir devrimi temsil ederken, iktisadi anlamda geçmişle bir kopuş niteliği taşımaz. İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra İmparatorluğun 1922 yılına kadar izlediği ekonomi politikaları ile 1923 sonrası ekonomi politikaları varolan koşulların elverdiği ölçüde tam bir süreklilik ve tutarlılık içindedir. 1923 sonrasında, devlet desteğinde ulusal burjuvazi yetiştirilmesini ve söz konusu yerli sermayedarların büyüme ve kalkınmanın itici gücünü oluşturmasını amaçlayan “milli iktisat” okulunun ekonomi politikaları uygulanırken, bu okulun yerli sanayiye korumacı ve sanayileşmeci politikaları Lozan Anlaşması ile gümrük politikaları üzerine konulan sınırlamalar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır (Taşkın:2005 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>).

Cumhuriyetimizin kuruluşunun ilk yıllarında Türkiye dış ticaretinde önemli yer işgal eden başlıca maddelerin ihracat ve ithalatına ilişkin olarak düzenlenen Çizelge 15 aşağıdadır (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/icinde.htm>).

Çizelge 15: 1923 ve 1924 Yıllarında Başlıca Maddeler İhracat ve İthalatı (Milyon Lira)*

İhracat	1923	1924	İthalat	1923	1924
Yaprak Tütün	20,3	46,4	Buğday	8,6	18,3
Kuru Üzüm	10,6	18,2	Un	3,0	0,7
Kuru İncir	4,9	10,0	Şeker	11,0	12,8
Fındık	3,8	8,0	Pirinç	1,9	2,2
Pamuk	6,2	11,4	Kahve	2,5	3,2
Tiftik, Yün, İpek	5,7	9,0	Çay	0,9	1,2
Afyon	4,2	6,1	Pamuklu Dokuma	48,3	57,0
Halı-Kilim	3,2	4,5	Yünlü Dokuma	8,3	12,6
Canlı Hayvan	2,4	3,7	Pamuk	5,6	6,6
Yumurta	1,4	3,7	Yün İpliği	0,5	0,8
Palamut	1,4	2,1	Matbaa Kağıdı	0,6	1,0
Zeytinyağı	1,0	0,5	Demir ve Çelik	7,8	16,2
Antep Fıstığı-Badem	0,6	1,4	Makineler	1,3	5,6
Kömür	1,5	2,3	Ziraat Aletleri	0,5	2,2
Krom	-	0,8	Benzin-Gazyacı	4,9	5,4
Diğerleri	17,3	30,8	Diğerleri	39,1	47,9
TOPLAM	94,6	158,9	TOPLAM	144,8	193,6

Kaynak: DİE 1936, nkl. - Tarık Celal Güven, Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin

Geçmişi ve Bugünü, Dış Ticaret Dergisi, 1998, Ankara.

1960'larda ekonomi politikalarında planlama dönemi başlamış, 1961'de başlayan yeni dönem; ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmuştur. İthal ikameci yatırım politikalarının zaman içerisinde ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, söz konusu dönemde uygulanan politikalar tam aksi bir sonuca götürmüş, ekonomi daha çok dışa bağımlı bir hale gelmiştir (Taşkın:2005 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>).

1960 yılından sonra, ekonomi ve dış ticaret politikalarında köklü değişikliklerin gerçekleştirildiği yeni bir dönem başlamış, 1963 yılında "Planlı Kalkınma Dönemi" ne geçilmesi ile birlikte dış ticaret stratejisi olarak "İthal İkameci" politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1960 yılında 320,7 milyon dolar olan ihracat 1970 yılına gelindiğinde 588 milyon dolara ulaşmış, aynı dönemde ithalat sırasıyla 468 ve 948 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracata konu ürün kompozisyonunda ise değişme olmamış tarım ürünlerinin payı daha da artarak % 80 düzeyine yükselmiştir (Kayalar, 2003:1).

İthal ikameci politikaların ithalat üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaması ve iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayinin ithalata bağımlılığı ile ihracatın milli gelir içerisindeki payının oldukça düşük düzeyde kalması bir araya geldiğinde dış açıklar bu dönemde önemli oranda artmıştır. Söz konusu dönemde ihracatta gelişme sağlanamamasının en önemli nedenleri; dış ticaret politikalarının iç piyasaya üretim yapan, ithal girdilere bağımlı sanayiye destekleme amacı taşıması ve ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşmasıdır. İhracatın dış açıkların kapanması yönünde önemli bir kalem olabilmesinin yolu sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payının artırılması, bu artışın yolu ise sanayileşme sürecinin belirli bir aşamaya gelmiş olması ve sanayi yatırımlarının ileri teknoloji ile üretim yapan, düşük maliyetli üretim ölçeklerine ulaşmış olmasıydı. Bu koşullar ise ancak belli sanayi kollarında kısmen gerçekleştirilmiş ve 1960'larda toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı % 13-18 arasında değişirken, 1970'lerde % 20-39'lara yükselmiştir (Taşkın:2005 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>)

1963-1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet yıllık program da

uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöyle sıralanabilir (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>):

- Yılda % 7'lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorunun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

Bu hedefler çerçevesinde ele alınan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konulmasıyla, ithal ikameci sanayileşme de yeni bir evreye girmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi biçimde tahsisine engel olan enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek biçimde tespit edilmiştir. Kamu yatırımlarının, vergiler, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve yurt dışından sağlanacak kaynaklar gibi gerçek tasarruflarla finanse edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, para ve kredi politikaları, özel sektör yatırımlarının gerçek kişi ve kurum tasarrufları ile finansmanını mümkün kılacak biçimde tespit edilmiştir (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>).

3.3.2.4. 1980-1982 Yılları arasında Türkiye ekonomisi:

1970'lerin sonuna doğru ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla büyümüştür. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştur. Bunun sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı bir artış olmuştur. Cari işlemler dengesi önemli ölçüde açık vermiştir. Bu açık, 1977'de GSMH'nin % 8'ine ve döviz gelirlerinin % 92'sine ulaşmıştır. Bu açıklar özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmiştir. Fakat bu finansman şekli, dış borçların artması, borçlanma yapısının bozulması ve konvertibl döviz rezervlerinin azalması şeklinde üç alanda kötüleşmeye neden olmuştur. Bu ekonomik dengesizlikler sonucunda 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları alınmıştır (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>).

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası olarak belirlenmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan iki büyük petrol krizi ve Kıbrıs Barış Harekatı gibi gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan sorunları gidermek ve ekonominin işlerlik kazanmasına yardımcı olabilmek için 1980 yılı Ocak ayından itibaren, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur.

Bu program çerçevesinde bir taraftan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, ithalat serbestleştirilirken, diğer taraftan ihracatın teşvik edilmesi yönündeki politikalara hız verilmiştir. Uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında rekabet gücümüzün yüksek olduğu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu stratejinin benimsenmesi ile birlikte ihracat gelirlerimizde önemli artışlar yaşanmış, ihracata konu malların kompozisyonu önemli ölçüde değişip, sanayi ürünleri lehine gelişme göstermiş ve profesyonel bir ihracatçı-girişimci sınıfı ortaya çıkmıştır (Kayalar, 2003:2).

İstikrar programı ile, ihracatın ve döviz gelirlerinin artırılması, enflasyonun kontrol altına alınması ve ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>).

İstikrar Programı ile öngörülen başlıca tedbirler şunlardır.

- Döviz gelirlerini artırıcı tedbirler,
- İthalatın libere edilmesine yönelik tedbirler,
- Fiyat oluşumu ile ilgili tedbirler,
- Yabancı sermaye ile ilgili tedbirler,
- İdari önlemler,
- Para politikası ile ilgili tedbirler.

1980’li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı stratejiler benimsenip uygulanmıştır. Birinci ve ikinci petrol krizleri sonrasında dünya ekonomik konjonktüründeki olumsuzluklara paralel olarak Türk ekonomisinde yaşanmaya başlayan dış ödeme ve enflasyon sorununun aşılması için, “24 Ocak Kararları” olarak bilinen ekonomik istikrar programı uygulanmasına geçilmiştir. Bu kararlar ile birlikte Türkiye, “İthal İkamesine

Dayalı Sanayileşme Stratejisi”ni terk ederek, “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi”ni benimsemiştir. Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, İhracat Rejimi değiştirilerek, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir.

1990 yılında Kambiyo Rejimi daha da liberalleştirilerek Türk Lirası’nın konvertibilite özellikleri güçlendirilmiş ve 32 sayılı Karar'da yapılan değişiklikle, TL ile ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır. Ayrıca yine bu dönemde ihracatçılara, bazı parasal ve mali teşvikler de sağlanarak ihracatın artırılması hedeflenmiştir (Kayalar, 2003:3).

24 Ocak 1980 istikrar programı ile; sanayileşme stratejisi olarak emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında Türkiye açısından rekabet gücü olduğu varsayılan sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu strateji değişikliğinin arkasında yatan temel neden, hem dünyadaki yapısal değişikliklere uyum sağlama hem de ithal ikameci sanayileşme politikasının yarattığı yüksek gümrük duvarları ile korunan ve bu nedenle de rasyonel kaynak dağılımının gerçekleşmediği iç pazara dönük ve dünya pazarlarında rekabet şansına sahip olmayan bir yapıdaki sanayinin, dış rekabete açık bir üretim yapısına kavuşturulmasıdır (Gediz ve Yalçınkaya, 2005:1).

Çizelge 16’da 1980 li yıllardan itibaren Türkiye dış ticaretinin seyri görülmektedir. Özellikle ihracatın ithalatı karşılama oranına bakılırsa bu trend yıllar itibarı ile dalgalı bir seyir izlemiştir.

Çizelge 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Veri ve Göstergeleri (1980-2001) (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI %
1980	2.910	7.909	-4.999	36.8
1981	4.703	8.993	-4.230	52.6
1982	5.746	8.843	-3.097	65.0
1983	5.728	9.235	-3.507	62.0
1984	7.134	10.757	-3.623	66.3
1985	7.958	11.343	-3.385	70.2
1986	7.457	11.105	-3.648	67.1
1987	10.190	14.158	-3.968	72.0
1988	11.668	14.335	-2.273	81.0
1989	11.625	15.792	-4.167	73.6
1990	12.959	22.302	-9.343	58.1
1991	13.593	21.047	-7.454	64.9
1992	14.715	22.871	-8.156	64.4
1993	15.349	29.429	-14.080	52.2
1994	18.106	23.270	-5.160	77.8
1995	21.637	35.709	-14.072	60.6
1996	23.224	43.627	-20.402	53.2
1997	26.246	48.657	-22.412	53.9
1998	26.974	45.921	-18.947	58.7
1999	26.588	40.691	-14.103	65.3
2000	27.774	54.502	-26.728	50.9
2001	31.186	40.506	-9.320	77.0
2002	36.059	51.554	-15.495	69.9
2003	47.253	69.340	-22.087	68.1
2004	62.774	97.161	-34.388	64.6

Kaynak : İSO, Türkiye Ekonomisi 2002, ISSN 1303-4030, s. 106. (1980-2001 arası)
ve <http://www.igeme.org.tr/> (2002-2004 arası)

İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında 1988 yılına kadar bu oranda bir artış meydana gelmiş, 1988 yılından sonra % 81 ile maksimum değere ulaşmıştır. 1988 yılından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla düşmeye başlamış, 1991 yılından sonra ise çok düşük oranda artışlar meydana gelmiştir. 1993 yılında bu oran % 52.2 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında tekrar artarak % 77.8 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılına kadar düşüşle seyreden bu oran 2001 yılında artarak % 77.0 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, 1980 yılından bu yana dışa açık ve liberal bir ekonomik model uygulamaktadır. Amaç yukarıda da belirtildiği üzere; ekonominin dışa açılmasının yanı sıra dünya ekonomisi ile entegrasyonun sağlanması ve ihracatın artırılmasına özel bir önem verilerek dış ticaret açığının giderilmesi olarak belirlenmektedir.

24 Ocak Kararları ile başlayan yeni dönemde, ulusal politikaların değişen dünya koşullarına uydurulması amacıyla "İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisi" benimsenmiştir. Bu strateji kapsamında ulusal ekonominin ihracata yönlendirilmesiyle küreselleşen dünya ile bütünleşmek, sanayiye uluslararası standartlara yaklaştırmak ve

Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yer almasını sağlayarak halkımızın refah düzeyini artırmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında rekabet gücümüzün yüksek olduğu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ihracatta önem arzeden ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları hız kazanmış, genel bir ihracat seferberliği başlatılmıştır. Gerçekleştirilen devaluasyonun yanısıra, sabit kur sisteminden günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçişle gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Varol, 2005:3) .

Çizelge 17: Gayri Safi Milli Hasıla İçinde İhracatın Payı (1980-2001)

Yıllar	İhracat/GSMH(%)	Yıllar	İhracat/GSMH(%)
1980	4.1	1991	9.2
1981	6.6	1992	9.5
1982	8.8	1993	9.1
1983	9.2	1994	13.7
1984	11.5	1995	12.7
1985	11.5	1996	16.5
1986	9.6	1997	13.6
1987	11.6	1998	13.0
1988	12.8	1999	14.3
1989	10.6	2000	13.8
1990	8.6	2001	21.1

Kaynak : DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, DPT Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), İTO Ekonomik Rapor 2002'deki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 17'de 1980-2001 yılları arasında GSMH içinde ihracatın payı verilmiştir. 1980 yılında ihracatın GSMH içindeki payı % 4.1, 1988'de % 12.8, 1993 de % 9.1, 1996 yılında ise % 16.5' dir. 1997 ve 1998 yıllarında ise bu oranlar % 13.6 ve % 13.0'a gerilemiştir. İhracatın, Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payına baktığımızda en yüksek değer 2001 yılında %21.1 olarak gerçekleşmiştir .

1980 yılındaki Türkiye ve dünya sektörel ihracat yapısı incelendiğinde, dünya ihracatı ile Türkiye ihracatının sektörel dağılımının önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatında en büyük payı % 65'lik oranla alan tarım ürünlerinin (gıda dahil) dünya ihracatındaki payı % 15 ile karşılaştırıldığında çok

yüksek görünmektedir. Türkiye'nin ihracatının ikinci büyük ürün grubunu ise, 1980 yılı itibarı ile % 12 oranındaki payı ile tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Diğer ürün grupları ihracatında ise Türkiye'nin 1980 yılında yok sayılabilecek bir konumda olması, 1980 yılı başında ihracatın kompozisyonunun iki ürün grubuna aşırı ölçüde bağlı olduğunu (tarım ve tekstil) ortaya koymaktadır (Gediz ve Yalçınkaya, 2005:3).

3.3.2.5. 1982'den 2000'li yıllara doğru Türkiye dış ticareti ve ekonomisi

1995'den 1997 sonuna kadar olan dönemde Türkiye'nin ödemeler dengesi kalemleri çizelge18'de gösterilmektedir <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/trk97/trkeko.htm>.

Çizelge 18: Ödemeler Dengesi(Milyon \$)

A-CARİ İŞLEMLER	1995	1996	1997
İhracat FOB	21.975	32.446	32.631
İhracat	21.636	23.225	26.245
Bavul Ticareti		8.842	5.849
Transit Ticaret	339	379	537
İthalat FOB	-35.187	-43.028	-48.029
İthalat CIF	-35.709	-43.627	-48.585
Altın İthalatı	-1.322	-1.672	-1.867
Transit Ticaret	-301	-347	-492
Navlun ve Sigorta	2.145	2.618	2.915
DIŞ TİCARET DENGESİ	-13.212	-10.582	-15.398
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	16.094	14.628	21.273
Turizm	4.957	5.650	7.002
Faiz Gelirleri	1.488	1.577	1.900
Diğer	9.649	7.401	12.371
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-9.717	-10.930	-13.420
Turizm	-911	-1.265	-1.716
Faiz Giderleri	-4.303	-4.200	-4.588
Diğer	-4.503	-5.465	-7.116
TOPLAM MAL ve HİZMETLER	-6.835	-6.884	-7.545
Karşılıksız Transferler (Özel-Net)	3.425	3.892	4.552
Karşılıksız Transferler (Resmi-Net)	1.071	555	314
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-2.339	-2.437	-2.679
B-SERMAYE HAREKETLERİ	4.643	8.763	8.616
C-NET HATA ve NOKSAN	2.354	-1.781	-2.593
GENEL DENGE	4.658	4.545	3.344
D-REZERV HAREKETLERİ	-4.658	-4.545	-3.344

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesindeki Gelişmeler (Ocak-Aralık 1997).

2000 yılında dünya hasılası ve ticaretinde çok olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen, uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler ve ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri artırıcı etkisi

gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artışın gerçekleştirilmesini engellemiştir. Ayrıca yukarıda özetlenen Ekonomik İstikrar Programı kapsamında uygulanan kur politikasının TL'yi reel anlamda değerli kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişmedir. Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan bu olumsuzluklara rağmen, 2000 yılında Türkiye ihracatının 1999 yılındaki azalışı tersine çevirerek %4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. Artan iç talep ve reel olarak değerlendirilen TL'nin de etkisiyle ithalat ise bir önceki yıla göre % 34 oranında artarak 54,5 milyar dolar olmuştur (Varol, 2005:5).

Çizelge 19: 1923-2003 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1923	51	87	-36	138
1924	82	101	-18	183
1925	103	129	-26	232
1926	96	124	-28	221
1927	81	108	-27	189
1928	88	114	-25	202
1929	75	124	-49	198
1930	71	70	1	141
1931	60	60	0	120
1932	48	41	7	89
1933	58	45	13	103
1934	73	69	4	142
1935	76	71	6	147
1936	94	74	20	167
1937	109	91	19	200
1938	115	119	-4	234
1939	100	93	7	192
1940	81	50	31	131
1941	91	55	36	146
1942	126	113	13	239
1943	197	155	41	352
1944	178	126	52	304
1945	168	97	71	265
1946	215	119	96	334
1947	223	245	-21	468
1948	197	275	-78	472
1949	248	290	-42	538
1950	263	286	-22	549
1951	314	402	-88	716
1952	363	556	-193	919
1953	396	533	-136	929
1954	335	478	-144	813
1955	313	498	-184	811
1956	305	407	-102	712
1957	345	397	-52	742
1958	247	315	-68	562
1959	354	470	-116	824
1960	321	468	-148	789
1961	347	510	-163	856

Çizelge 19 (devamı): 1923-2003 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

1962	381	622	-241	1.003
1963	368	688	-320	1.056
1964	411	537	-127	948
1965	464	572	-108	1.036
1966	491	718	-228	1.209
1967	522	685	-162	1.207
1968	496	764	-268	1.260
1969	537	801	-264	1.338
1970	588	948	-360	1.536
1971	677	1.171	-494	1.848
1972	885	1.563	-678	2.448
1973	1.317	2.086	-769	3.403
1974	1.532	3.778	-2.246	5.310
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1976	1.960	5.129	-3.169	7.089
1977	1.753	5.796	-4.043	7.549
1978	2.288	4.599	-2.311	6.887
1979	2.261	5.069	-2.808	7.331
1980	2.910	7.909	-4.999	10.820
1981	4.703	8.933	-3.206	13.636
1982	5.746	9.235	-2.101	14.981
1983	5.728	9.235	-1.277	14.963
1984	7.134	10.757	-3.300	17.891
1985	7.958	11.343	-1.153	19.301
1986	7.457	11.105	-3.648	18.562
1987	10.190	14.158	-2.533	24.348
1988	11.662	14.335	-1.376	25.997
1989	11.625	15.792	-2.199	27.417
1990	12.959	22.302	-7.587	35.261
1991	13.594	21.047	-5.702	34.641
1992	14.715	22.871	-4.765	37.586
1993	15.345	29.428	-7.793	44.774
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376
1995	21.636	35.709	-14.073	57.345
1996	23.224	43.627	-20.402	66.851
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895
1999	26.587	40.671	-14.084	67.258
2000	27.775	54.503	-26.727	82.278
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733
2002	35.761	51.203	-15.442	86.964
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593
2004	63.121	97.540	-34.419	160.661

Kaynak: 2002 yılına kadar: Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi , <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/muge.htm> , 2003 ve 2004 yılları : www.tcmb.gov.tr adresinden alınmıştır

Çizelge 19'dan görülebileceği gib Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin ihracatı 51 milyon dolardan 63 milyar dolara, ithalatı 87 milyon dolardan 97 milyar

dolara, dış ticaret açığı 36 milyar dolardan 11 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye sadece 1930'dan 1946'ya kadar dış ticaret açığı vermemiştir (1938 yılı hariç).

Çizelge 20'den görülebileceği gibi ve ihracat miktarı 1997 ve 1998 yılları arasında pek değişmemişken ithalatta azalma görülmüştür. Buna paralel olarak da dış ticaret dengesinde bir iyileşme meydana gelmiştir.

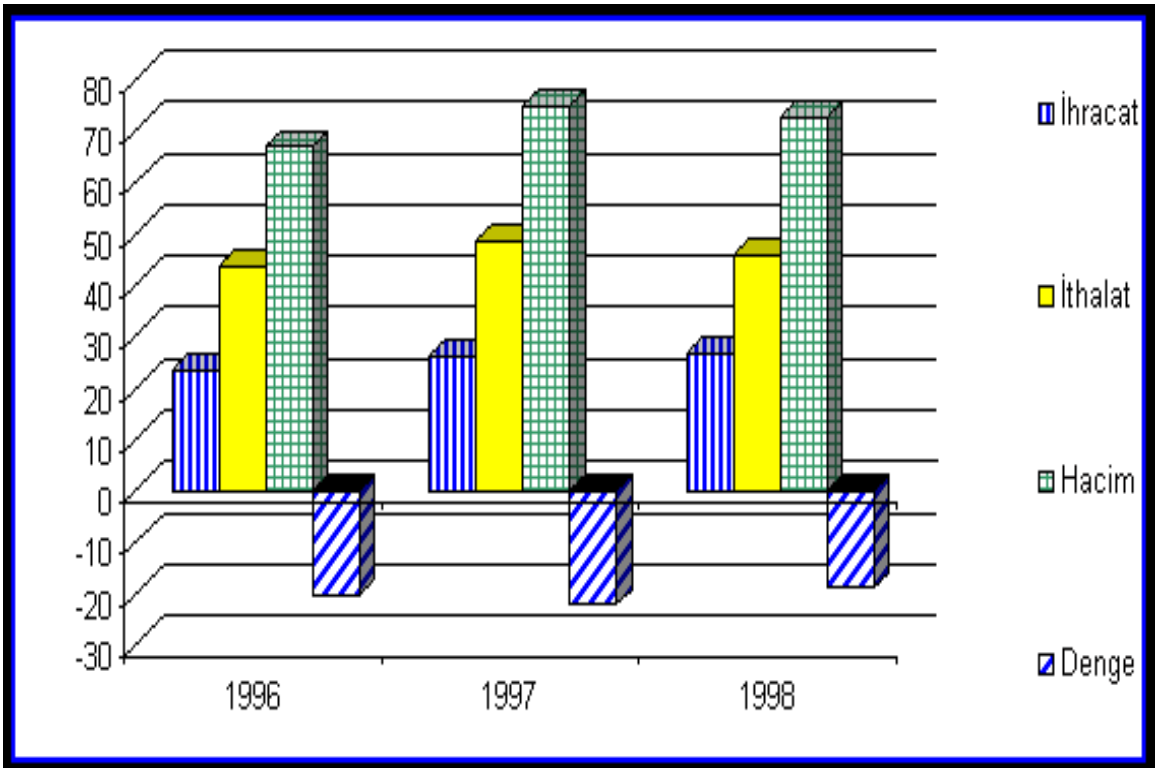
Çizelge 20: Dış Ticaret Büyüklükleri (Milyon Dolar)

	Yıllar			Değişim	
	1996	1997	1998	97/96	98/97
İhracat	23.225	26.261	26.974	13,1	2,7
İthalat	43.627	48.559	45.935	11,3	-5,4
Hacim	66.851	74.820	72.909	11,9	-2,6
Denge	-20.402	-22.298	-18.961	9,3	-15,0

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/trk98/trkdis.htm>

Çizelge 20'deki durum Grafik 15'de görsel hale getirilmiştir.

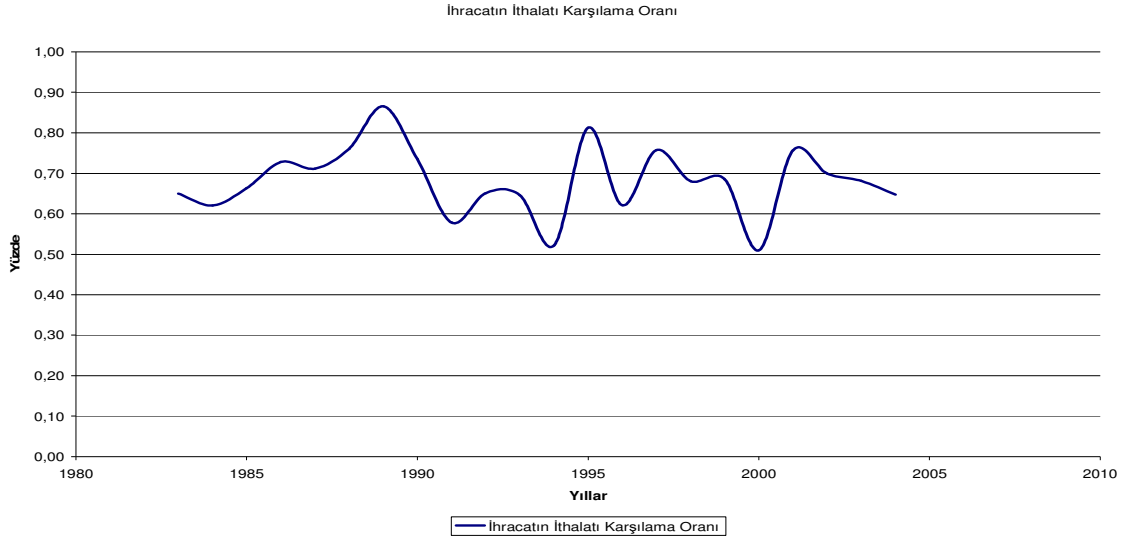
Şekil 15: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret (Milyar Dolar)

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/trk98/trkdis.htm>

Bu durumun öncesine baktığımızda benzeri bir durum, ihracatın ithalatı karşılama oranında görülmüştür. 1990'lı yıllar boyunca % 50'ler civarında gerçekleşen ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1994 krizi sırasında % 77,8'e yükselmiştir. 1995 yılında % 53,5 oranında artan ithalat, ihracatın ithalatı karşılama oranını % 60,6'ya düşürürken, bu eğilim 1996 yılında da devam ederek, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 53,2 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan ihracatın % 13,1, ithalatın ise % 11,3 oranında arttığı 1997 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 54,1'e yükselmiş, 1998'de ise ithalatın azalması ve ihracatın artması bu oranı % 58,7'ye yükseltmiştir.

Şekil 16: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Türkiye)

Kaynak: Çizelge 44'deki verilerden yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Çizelge 21: Dünya Ticaret Hacmi Ve Türkiye'nin Payı (Seçilmiş Yıllar)

	Dünya Ticaret Hacmi (Milyar dolar)	Türkiye İhracatı (Milyar dolar)	Türkiye İthalatı (Milyar dolar)	Türkiye İhracatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)	Türkiye İthalatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)
1948	66,0	0,2	0,3	0,298	0,417
1969	268,2	0,5	0,8	0,200	0,299
1980	1.971,7	2,9	7,9	0,148	0,401
1986	2.073,6	7,5	11,1	0,360	0,536
1994	4.328,7	18,1	23,3	0,418	0,538
1999	5.824,9	26,6	40,7	0,456	0,699

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>

Çizelge 21'de çizelge 22'de görülen yıllar bazıları alınarak özet bir tablo oluşturulmuştur. Bu sayede değişimlerin büyük zaman sürelerinde nasıl gerçekleştiğini görmek mümkündür.

Çizelge 22: Dünya Ticaret Hacmi Ve Türkiye'nin Payı

	Dünya Ticaret Hacmi (Milyar dolar)	Türkiye İhracatı (Milyar dolar)	Türkiye İthalatı (Milyar dolar)	Türkiye İhracatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)	Türkiye İthalatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)
1948	66,0	0,2	0,3	0,298	0,417
1953	84,0	0,4	0,5	0,471	0,634
1963	163,0	0,4	0,7	0,226	0,422
1964	169,7	0,4	0,5	0,242	0,317
1965	184,7	0,5	0,6	0,251	0,310
1966	203,2	0,5	0,7	0,241	0,353
1967	212,4	0,5	0,7	0,246	0,322
1968	235,6	0,5	0,8	0,211	0,324
1969	268,2	0,5	0,8	0,200	0,299
1970	308,3	0,6	0,9	0,191	0,307
1971	343,2	0,7	1,2	0,197	0,341
1972	404,0	0,9	1,6	0,219	0,387
1973	589,0	1,3	2,1	0,224	0,354
1974	818,3	1,5	3,8	0,187	0,462
1975	849,7	1,4	4,7	0,165	0,558
1976	935,5	2,0	5,1	0,210	0,548
1977	1.091,9	1,8	5,8	0,161	0,531
1978	1.268,4	2,3	4,6	0,180	0,363
1979	1.604,7	2,3	5,1	0,141	0,316
1980	1.971,7	2,9	7,9	0,148	0,401
1981	1.954,3	4,7	8,9	0,241	0,457
1982	1.826,4	5,7	8,8	0,315	0,484
1983	1.880,0	5,7	9,2	0,305	0,491
1984	1.885,3	7,1	10,8	0,378	0,571
1985	1.893,3	8,0	11,3	0,420	0,599
1986	2.073,6	7,5	11,1	0,360	0,536
1987	2.422,9	10,2	14,2	0,421	0,584
1988	2.769,2	11,7	14,3	0,421	0,518
1989	3.008,4	11,6	15,8	0,386	0,525
1990	3.438,3	13,0	22,3	0,377	0,649
1991	3.560,2	13,6	21,0	0,382	0,591
1992	3.807,6	14,7	22,9	0,387	0,601
1993	3.752,0	15,3	29,4	0,409	0,784
1994	4.328,7	18,1	23,3	0,418	0,538
1995	5.175,3	21,6	35,7	0,418	0,690
1996	5.418,2	23,2	43,6	0,429	0,805
1997	5.604,8	26,3	48,6	0,469	0,866
1998	5.511,4	27,0	45,9	0,489	0,833
1999	5.824,9	26,6	40,7	0,456	0,699

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>

Çizelge 22'den görülebileceği gibi Türkiye ihracatının ve ithalatının yıllar itibarı ile dünya ticareti içindeki paylarının pek fazla değişmediği görülmektedir. Türkiye ihracatının dünya ticaret hacmi içindeki payları 1948 yılından itibaren incelendiğinde genelde değişkenlik göstermesine rağmen 1990'lı yıllarda sürekli %0 4 civarında seyretmiş, diğer zaman dilimleri içerisinde de %0 1,4 ile 3,8 aralığında gerçekleşmiştir.

En düşük oran binde 1,4 ile 1979 ve 1980 yıllarında, en yüksek oran da binde 4 ile 1953 ve 1998 yıllarında olmuştur. 1953 yılı Türkiye’de özellikle altyapı yatırımlarına yavaş da olsa başladığı, yardım adı altında yabancı sermayenin geldiği, tarımın modernizasyonuna kısmen başlanabildiği, Et ve Balık kurumu gibi üretici ve piyasayı düzenleyici kuruluşların faaliyete geçirildiği, şirketleşmelerin ve sanayileşmenin kısmen başladığı döneme rastlamıştır. Bu dönem aynı zamanda dünyada ikinci küreselleşme sürecinin henüz sonuçlanmadığı, sürekli hammadde sağlama ve mamul maddelere pazar bulma, fazla nüfusa yer arama, sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek alanlara kayması aşaması olarak nitelendirilmektedir. 1998 yılı ise dünyada üçüncü küreselleşme sürecinin devam ettiği bir zaman dilimidir. Bu süreç çok uluslu şirketlerin güçlendiği, optik kablunun ve bilgisayarın bulunduğu, bu nedenle iletişim devriminin gerçekleştiği, Sovyetler Birliği bloğunun sona erdiği ve Batı Avrupa ülkelerinin böylece rakipsiz kaldığı dönem olarak görülmektedir. Elbette 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma modeli benimsemiş bir ülke için bu durum pek iç açıcı görülmemektedir. Yalnız, dünya ticaret hacmi ve Türkiye’nin payını gösteren çizelge 22 1999 yılına kadardır. Son dört yıllık çizelge ise DİE verilerine göre Türkiye için umut vermektedir.. Hem ihracat hem de ithalat kalemlerinin dünya ihracatı ve ithalatından aldıkları pay 2005 yılı ilk üç ayı itibarı ile yaklaşık % 1 seviyelerine ulaşmış görünmektedir.

3.3.2.6. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan kur politikaları

Dış ticaret politikası, dış ticarete çokça kullanılan genel terimlerin neler oldukları ve neyi ifade ettikleri hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Türkiye’nin dış ticaret politikası konusuna geçmeden önce Türkiye’nin ticaret hadlerine değinmek s yararlı olacaktır.

3.3.2.6.1.. Türkiye’nin ticaret hadleri

1982 den başlayan 21 yıllık süreçte hesaplanan net değişim ticaret hadleri birkaç dalgalanma yılı dışında giderek Türkiye aleyhine gelişmiştir. Bu durum Çizelge 23’ten görülebilmektedir. Bu durum kısaca aynı miktar malı ithal etmek için Türkiye’nin giderek artan oranda mal satmak zorunda kalması demektir. 1982 yılında iracat fiyatları endeksi 104,5 iken 2002 yılında 84,0 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 23 : Net Değişim Ticaret Hadleri

Yıllar	İhracat Fiyat Endeksi (Px)	İthalat Fiyat Endeksi (Pm)	Net Değişim Ticaret Hadleri (N = Px/Pm)
1982	104.5	121.6	85.9
1983	100.0	113.6	88.0
1984	93.2	108.8	85.6
1985	88.8	110.4	80.4
1986	86.3	92.6	93.2
1987	98.8	99.9	98.9
1988	95.4	99.2	96.1
1989	95.8	102.8	93.2
1990	105.6	108.3	97.5
1991	104.6	104.9	99.7
1992	106.0	102.9	103.0
1993	103.0	96.5	106.8
1994	100.0	100.0	100.2
1995	112.6	116.8	96.4
1996	107.6	109.7	98.1
1997	102.5	100.2	102.3
1998	98.4	96.1	102.4
1999	91.7	90.8	101.0
2000	87.8	94.9	92.5
2001	85.5	94.6	90.4
2002	84.0	93.5	89.8
2003	98,8	101,1	97,7
2004	104,9	101,5	103,3

Kaynak: 2002'ye kadar DİE verilerinden aktaran <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethad.htm> 2003 ve 2004 www.tcmb.gov.tr alınan verilerden tamamlanmıştır

Yıllar içinde Türkiye'nin ihracat ve ithalatının gelişimi çizelge 24'den de anlaşılacağı gibi yaklaşık 90 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır.

Çizelge 24 : Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (milyon \$) ve Net Değişim Ticaret Hadleri (%)

Yıl	Toplam İthalat	Toplam İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Net Değişim Ticaret Hadleri
1983	9.235	5.728	-3.507	88.0
1984	10.757	7.134	-3.623	85.6
1985	11.343	7.958	-3.385	80.4
1986	11.105	7.457	-3.648	93.2
1987	14.158	10.190	-3.968	98.9
1988	14.335	11.662	-2.673	96.1
1989	15.792	11.625	-4.167	93.2
1990	22.302	12.959	-9.343	97.5
1991	21.047	13.594	-7.453	99.7
1992	22.871	14.715	-8.156	103.0
1993	29.428	15.345	14.083	106.8
1994	23.270	18.109	-5.161	100.0
1995	35.709	21.626	-14.073	96.4
1996	43.627	23.225	-20.402	98.1
1997	48.559	26.261	-22.298	102.3
1998	45.921	26.973	-18.948	102.4
1999	40.671	26.588	-14.083	101.0
2000	54.503	27.775	-26.728	92.5
2001	40.410	31.340	-9.070	90.4
2002	48.194	39.827	-8.367	89.8
2003	47.253	69.340	-22.087	97.7
2004	63.121	97.540	-34.419	103,3

Kaynak: 2002'ye kadar DİE verilerinden aktaran <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethead.htm> 2003 ve 2004 www.tcmb.gov.tr alınan verilerden tamamlanmıştır

Net değişim ticaret hadlerininⁱⁱⁱ sürekli olarak ve önemli ölçüde Türkiye'nin aleyhine seyrettiği, gelir ticaret hadlerinin^{iv} ise Türkiye'nin lehine bir trend gösterdiği, ancak gelir ticaret hadlerindeki bu olumlu seyrin de Türkiye'nin zaman içinde gittikçe artan miktarlarda ihracat hacmine ulaşması sonucu ortaya çıktığı belirlenmiş bulunmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: Örneğin, ihracatın ithalatı karşılama oranının % 51 gibi en düşük seviyede olduğu 2000 yılında, net değişim ticaret hadleri sabit kalmak üzere, başabaş noktasına ulaşabilmek, başka bir deyişle ihracatın ithalatı karşılama oranının % 100 olabilmesi için ihracat hacim endeksinin % 166.7'den

ⁱⁱⁱ **Net Değişim Ticaret Hadleri** :Dış ticaret hadleri kavramında çoğunlukla esas alınan tanım budur. İhracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranını ifade eder. Dış ticarete konu olan mallar çok sayıda olduğu için ihracat ve ithalat fiyatları zorunlu olarak endekslerle ifade edilir

^{iv} **Gelir Ticaret Hadleri**: Net değişim ticaret hadleri tanımında dış ticaret hacmine yer verilmez. Oysa fiyat değişimlerinden ülkenin elde ettiği toplam kazanç veya uğradığı toplam kayıp dış ticaret hacmine de bağlıdır. Bu nedenle, "gelir ticaret hadleri (income terms of trade)" adı verilen yeni bir tanımlama ortaya atılmıştır. Gelir ticaret hadleri, ihracat değer endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölümü ya da net değişim ticaret hadleri ile ihracat hacim endeksinin çarpımı yoluyla elde edilmektedir

% 323.8'e çıkmış yani ihracatın % 96 artmış olması gerekmektedir. Aynı şekilde, ihracatın ithalatı karşılama oranının % 82.6 gibi en yüksek seviyeye ulaştığı 2002 yılında ise yine net değişim ticaret hadleri sabit kalmak üzere, ihracatın ithalatı karşılama oranının % 100 olabilmesi için ihracat hacim endeksinin % 235.9'dan % 285.6'ya yükselmesi yani ihracatın % 21 artış göstermesi gerekmektedir

Çizelge 25'de gelir ticaret hadleri (1987=100) verilmektedir.

Çizelge 25 : Gelir Ticaret Hadleri (1987 = 100)

Yıllar	Net Değişim Ticaret Hadleri ($N = P_x/P_m$)	İhracat Hacim Endeksi (Q_m)	Gelir Ticaret Hadleri ($I = N \cdot Q_x = P_x / Q_x$) P_m	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1982	85.9	28.5	24.4	
1983	88.0	29.7	26.2	62.0
1984	85.6	37.5	32.1	66.3
1985	80.4	48.6	39.1	70.2
1986	93.2	53.0	49.4	67.1
1987	98.9	65.7	65.0	72.0
1988	96.1	75.4	72.5	81.4
1989	93.2	71.0	66.1	73.6
1990	97.5	74.9	73.1	58.1
1991	99.7	80.0	79.8	64.6
1992	103.0	82.4	84.9	64.3
1993	106.8	87.7	93.6	52.1
1994	100.0	100.0	100.0	77.8
1995	96.4	106.4	102.6	60.6
1996	98.1	116.7	114.4	53.2
1997	102.3	132.4	135.5	54.1
1998	102.4	145.2	148.7	58.7
1999	101.0	149.8	151.3	65.4
2000	92.5	166.7	154.1	51.0
2001	90.4	203.7	184.1	77.6
2002	89.8	235.9	211.9	82.6

Kaynak: Çizelge 24'de hesaplanan net değişim ticaret hadlerinin D.İ.E.'nden alınan ihracat hacim endeksi ile çarpılması ile hesaplanarak oluşturulmuştur.

Ticaret hadleri çeşitli ülkelerin ihraç ve ithal malları içinde yer alan üretim faktörleri arasındaki değişme oranı ve bu değişme oranının zaman içindeki gelişmesi olarak da yorumlanmaktadır. Ticaret hadlerinin bu şekilde yorumlanması halinde, eğer

eğilim bir ülkenin aleyhine ise o ülkenin üretim faktörlerinin diğer ülke veya ülkelerin üretim faktörleri ile değişme oranının düşüyor olması, dolayısıyla ticaretten doğan kazançların karşı ülkelere gitmesi demektir. Türkiye yıllarca, bütün uğraşlarına karşın, bu durumdan kurtulabilmiş değildir. Çizelge 25'e göre 1982 yılında gelir ticaret hadleri 24,4 iken 2002 yılında bu değer 211,9'a ulaşmıştır.

3.3.2.6.2. Ticaret hadlerinin iktisadi büyümeye etkisi

Ticaret hadleri konusuna girmeden kısaca "ticaret dengesi"nin ne demek olduğuna değinmekte yarar vardır. Bir ülkenin ticaret dengesi, ihracat ve ithalatının net dengesidir. İhracat ithalatı aştığında, net ihracat veya ticaret bilançosu fazlası; ithalat ihracattan büyük olduğunda, net bir ithalat ya da ticaret bilançosu açığı vardır. Eğer ihracat ve ithalat dışsal değişken iseler, ülke gelir düzeyi ceteris paribus, olarak kabul edildiğinde net ihracat dengesi ile eş yönlü bir ilişki içindedir. Bunun anlamı tam istihdam altındaki bir ülkenin, genişleyen bir net ihracat fazlasına yönelmesidir (Diulio, E.A., 1985:46).

Net değişim ticaret haddi, ihracat ve ithalat fiyatlarının bir fonksiyonudur. Eğer ihracat fiyatları yükselirse, ticaret haddi olumluya dönecek veya ithalat fiyatları yükselirse ticaret haddi olumsuzla gelişecektir. Elbette, ihracat ve ithalat fiyatlarının düşmesi halinde durum tersine dönecektir. İthalat ve ihracat fiyatları dünya arz ve talep koşullarına göre belirlendiğinden, bir ülke açısından fiyatı etkileyebilmek o ülkenin dünya piyasasındaki payına ve ürettiği mallara olan talebin şiddetine bağlıdır (İyibozkurt, 1977:78).

Ticaret hadlerinin iktisadi büyüme üzerine etkileri iki şekilde kendini gösterir. Bunlar: ihracata dönük ya da ithal ikameci kalkınma modellerine göre, gelir ve üretim artışıdır. Bu iki etki, bir ekonomi içinde aynı zamanda meydana geldiğinden ihracata dönük iktisadi büyüme ticaret hadlerini aleyhe döndürebilir. Yani ihracat arzının pozitif kalkınma esnekliği olarak açıklanabilir. Bununla beraber, yurtiçi arz ve talep koşullarının sabit olduğu varsayılırsa ve ülkedeki ihraç edilebilir mallar talebin gelir elastikiyeti yeteri kadar yüksekse, yurtiçi piyasada ihraç edilebilir mallar talebi artabilir ve dış aleme ihracat ve ithalat talebi azalabilir. Böylece, ticaret hadlerini aleyhe

döndürmesi gerekirken ihracata dönük büyüme ticaret hadlerini olumluya çevirebilir. Bunun olabilmesi için ithal mallarının düşük mal olması gerektiği açıktır (İyibozkurt, 1977:78). Bugün az gelişmiş ülkelerin dış ticaret yoluyla kalkınmalarının neden bu kadar güç olduğunun anlaşılması bakımından oldukça yararlı olan bu açıklama bazı durumlarda neden “yoksullaştıran büyümenin” ortaya çıktığını da açıklamak bakımından yararlıdır.

Bilindiği gibi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerinden birisi iktisaden sofistike malları ithal edip iktisaden düşük malları ihraç etmeleridir. Bu durum özellikle ihracat yanlı büyümenin bu ülkeler için neden bu kadar zor olduğunu da göstermektedir. Kısaca iktisadi bir tahlile gitmeden bile dış ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkeler aleyhine seyredeceği söylenebilir.

3.3.2.6.3. İthalat politikasının çerçevesi

İthalat politikasının saptanması ve uygulamasını belirleyen en önemli iç faktörler; Türkiye'nin kalkınma stratejisini ve uygulama esaslarını belirleyen kalkınma planları, yıllık programlar ve yerli sanayi ile iç piyasanın gereksinimleridir.

Türkiye'nin ithalatı ara ve sermaye malı ağırlıklı olup, üretimi ve ihracatı destekleyici bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, ithalat ile sanayi üretimi, imalat sanayii kapasite kullanım oranları ve ihracat arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Üretimin artması ya da azalması ithalatı etkilemektedir. Benzer şekilde ithalattaki azalma ya da artma, üretim ve ihracattaki değişimi yansıtmaktadır. Bu itibarla, İthalat Rejimi'nin hazırlanması aşamasında, üretimin ve ihracatın desteklenmesi için yerli sektörlerin ihtiyaçları önemle dikkate alınmalıdır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mehmet.htm>).

3.3.2.6.4. Hukuki düzenlemeler

İthalat Rejimi, Türkiye'ye ithal edilecek ticari malların tabi olacakları madde politikalarını ve bunların uygulama esaslarını belirleyen temel mevzuattır. Rejim, bu konudaki Kararname, Yönetmelik ve Tebliğlerden oluşmaktadır. 2003 yılı İthalat Rejimi ile yapılan düzenlemeleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür(<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDER GI/ozelsayiekim/mehmet.htm>):

- İthalat Rejimi Kararı eki I, III ve IV sayılı listelerde yer alan tarım ürünlerinde 2003 yılı DTÖ pazara giriş tarife taahhütlerinin aşılmaması amacıyla ve tarım sektörümüzün ihtiyacı doğrultusunda koruma oranlarında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.
- İşlenmiş tarım ürünlerinin sanayi paylarına uygulanan gümrük vergilerinde, AB'nin OGT'sine uyum sağlanmıştır.
- AB'nin 1 Ocak 2003'den itibaren geçerli olmak üzere, bazı sanayi ürünlerinin üçüncü ülkelere ithalatında uyguladığı vergi oranlarında indirimler yapılmıştır.
- STA yapılan ülkelere tanınan tavizler ile genelleştirilmiş tercihler sistemi (GTS) kapsamında EAGÜ'lere ve gelişme yolundaki ülkelere (GYÜ) uygulanacak gümrük vergisi oranları söz konusu ülkeler için ayrı ayrı düzenlenmiştir.
- AB'nin GTS'ne uyum sağlama sürecine bir başlangıç yapmak, ve Türk sanayinin hammadde ve yarı mamul ihtiyacına cevap vermek ve uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü artırabilmek amacıyla, 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe konulan GTS uygulamasına konu madde kapsamı genişletilmiştir (2456'dan 2884'e yükseltilmiştir).
- AB ile müştereken hazırlanan "askıya alma listesi" İthalat Rejimi Kararı düzenlenmiştir.
- Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve Makedonya ile imzalanan STA anlaşmaları çerçevesinde, gerekli düzenlemeler yapılarak, Bosna-Hersek ve Makedonya menşeli sanayi ürünleri ithalatında tarife kontenjani uygulanmasına son verilmiş ve tüm sanayi ürünlerinin gümrük vergisinden muaf olarak ithaline olanak veren düzenlemeler Rejime yansıtılmıştır.

Serbest ticaret Anlaşmaları (STA), anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında malların ticaretinin tümüyle serbestleştirilmesini amaçlayan anlaşmalardır. Bu anlaşmalarla, ticareti kısıtlayan her türlü gümrük vergileri ve gümrük dışı engeller ortadan kaldırılmaktadır. STA'ların kapsamına sadece mallar girmektedir. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı anlaşmaların kapsamı dışındadır. Serbest ticaret anlaşması imzalayan ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamakla yükümlü olmamaları nedeniyle uluslararası ticaretin normal yollarla gelişimi engellenmektedir. Menşe uygulaması ile trafik sapmasının önüne geçilmektedir. Türkiye'nin EFTA ülkeleri ile yaptığı STA, 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte İsrail, Çekoslovakya ve Macaristan ile de anlaşma yapmak üzere müzakerelere başlanmıştır. AB ile Gümrük Birliği oluşturulmasına yönelik 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararınının 16. maddesine göre, Türkiye'nin topluluk ortak ticaret politikasına uyum kapsamında bazı ülkelerle STA imzalaması zorunluluk haline gelmiştir. Söz konusu maddeye göre, Türkiye 5 yıl içinde AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarına ve tek taraflı ticari ödünlere tanındığı otonom rejimlere uyum sağlamak zorundadır (Atilla, 2005:47)

Avrupa Birliği (AB) birçok ülke ile serbest ticaret anlaşması (STA) imzalamıştır. STA'lar GATT kurallarından "En Çok Kayrılan Ülke" kuralının istisnalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile birlikte AB ile Gümrük Birliği oluşturmayı kararlaştırmıştır. Söz konusu karara göre Türkiye AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarını kabul etme yükümlülüğü altına girmiştir. Bu kapsamda, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinden oluşan 11 ülke ve İsrail ile STA yapılmıştır (<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi5/sta.htm>). Çizelge 26'da STA'ların yürürlüğe giriş ve geçiş dönemi bitiş tarihleri verilmiştir.

Çizelge 26: STA'ların Yürürlük Tarihleri ve Geçiş Dönemlerinin Bitiş Tarihleri

Ülke	Yürürlük Tarihi	Geçiş Dönemi Bitiş Tarihi
İsrail	01.05.1997	01.01.2000
Romanya	01.02.1998	01.01.2002
Litvanya	01.03.1998	01.01.2001
Macaristan	01.04.1998	01.01.2001
Estonya	01.07.1998	-
Çek Cumhuriyeti	01.09.1998	01.01.2001
Slovakya	01.09.1998	01.01.2001
Bulgaristan	01.01.1999	01.01.2002
Polonya	01.05.2000	01.01.2002
Slovenya	01.06.2000	01.01.2001
Letonya	01.07.2000	-
Makedonya	01.09.2000	01.09.2008

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi5/sta.htm>

Çizelge 27'de serbest ticaret anlaşmasına bağlı olarak ihraç edilen önemli malların paylarındaki yıllar içindeki değişim gösterilmektedir. Bu paylar incelendiğinde istisnai nitelikte mallar dışında önemli bir artış olmadığı görülmektedir.

Çizelge 27: STA Ülkelerine İhraç Edilen Önemli Malların Payları (%)

	1996	1997	1998	1999	2000 (Oc.-Ey.)
Önemli Mallar	68,5	71,5	72,2	67,8	63,5
Tekstil (50.-63. Fası)	38,1	39,8	39,2	31,4	27,9
Meyve-Sebze (7. ve 8. Fası)	4,9	4,2	4,6	5,1	3,1
Demir-Çelik (72. Ve 73. Fası)	4,8	9,6	9,8	11,5	11,2
Otomotiv+ Makineler ve Cihazlar (84, 85 ve 87. Fası)	10,4	9,4	11,4	12,4	15,9
Diğer	10,3	8,5	7,2	7,4	5,4

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi5/sta.htm>

3.3.2.7. Kalemler bazında ihracat ve ithal bileşimi

Türkiye'nin mal grupları bazında ihracatının sektörel dağılımları ve dünya rakamları Çizelge 28'de görülmektedir. Çizelgeden anlaşılacağı gibi 1980'de Türkiye'nin ihracatında en büyük payı % 65'lik oranla alan tarım ürünlerinin (gıda dahil) dünya ihracatındaki payı (% 15) ile karşılaştırıldığında çok yüksek görünmektedir. Türkiye'nin ihracatının ikinci büyük ürün grubunu ise, 1980 yılı itibarıyla % 12 oranındaki payı ile "tekstil" ürünleri oluşturmaktadır. Diğer ürün grupları ihracatında ise Türkiye'nin 1980 yılında "yok" sayılabilecek bir konumda olması, 1980 yılı başında ihracatın kompozisyonunun iki ürün grubuna aşırı ölçüde bağlı olduğunu (tarım ve tekstil) ortaya koymaktadır.

Çizelge 28: 1980, 1990, 1999 ve 2000 Yılı Dünya ve Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı (% Paylar)

	1980		1990		1999		2000	
	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye
TARIM ÜRÜNLERİ	15,0	64,6	12,2	25,5	9,9	16,7	9,0	13,9
Gıda Ürünleri	11,2	51,1	9,3	22,4	8,0	15,4	7,2	12,8
Hammaddeler	3,8	13,6	2,9	3,0	2,0	1,3	1,9	1,1
MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	28,5	9,5	14,2	6,8	10,2	4,1	13,1	4,2
Maden Cevher.	2,1	6,9	1,6	2,7	1,0	1,6	1,0	1,6
Yakıtlar	23,7	2,0	10,5	2,3	7,3	1,3	10,2	1,2
Demir dışı metaller	2,6	0,5	2,1	1,8	1,8	1,2	1,9	1,3
SANAYİ ÜRÜNLERİ	55,1	25,8	70,5	67,7	76,5	79,0	74,9	81,7
Demir-Çelik	3,9	1,0	3,1	11,5	2,3	6,5	2,3	6,7
Kimyasal Ürünler	7,7	1,6	8,7	5,8	9,6	4,2	9,3	4,5
Diğer Yarı Mamul Sanayi Ürünleri	4,1	3,6	7,8	5,2	7,6	7,7	7,3	8,2
Makine ve Ulaşım Araçları	29,8	2,9	35,8	6,6	41,9	18,9	41,5	20,7
Otomotiv Ürünleri	6,4	1,7	9,4	1,2	10,0	5,4	9,2	5,5
Büro ve Haberleşme Cihazları	2,9	0,1	8,8	2,0	14,1	3,1	15,2	3,7
Diğer Mak. ve Ulaşım Araç.	20,5	1,0	17,6	3,4	17,8	10,4	17,1	11,5
Tekstil	2,8	11,8	3,1	11,1	2,7	13,1	2,5	13,3
Hazır Giyim (Deri dahil)	2,0	4,5	3,2	25,7	3,4	24,5	3,2	23,7
Diğer Tüketim Malları	4,2	0,5	8,9	1,9	9,0	4,1	8,8	4,6
DİĞER ÜRÜNLER	1,4	0,0	3,1	0,0	3,4	0,2	3,0	0,2
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DTÖ, DTM

3.3.2.8. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler

Ülke gruplarına göre Türkiye'nin yaptığı ihracat değerleri Çizelge 29'da görülmektedir. Bu verilere göre Türkiye'nin en büyük ticaret partnerleri sırasıyla Almanya, ABD ve İngiltere'dir.

Çizelge 29: Ülke Gruplarına Göre İhracat (Ocak-Ağustos; Milyon \$)

	2001		2002		2001/2002
	DEĞER	PAY	DEĞER	PAY	DEĞ. %
Ülke Grupları					
OECD Ülkeleri	13.696	67,1	14.310	65,7	4,5
AB Ülkeleri	10.625	52,0	11.135	51,1	4,8
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	6.140	30,1	6.605	30,3	7,6
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	1.649	8,1	2.069	9,5	25,5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	610	3,0	607	2,8	-0,4
Bağ. Dev.Topluluğu	1.078	5,3	1.436	6,6	33,2
Türk Cumhuriyetleri	336	1,6	386	1,8	15,1
İslam Konferansı Teşkilatı	3.112	15,2	3.065	14,1	-1,5

Kaynak: DİE istatistik yıllığı 2003

Ülkelere göre Türkiye'nin yaptığı ihracat değerleri Çizelge 30'da görülmektedir.

Çizelge 30: Ülkelere Göre İhracat (İlk 20 Ülke)* (Milyon \$)

ÜLKELER	2000		2001		2001(Oc.Ağ.)		2002(Oc.-Ağ)		2001/2002
	DEĞER	PAY (%)	DEĞER	PAY (%)	DEĞER	PAY (%)	DEĞER	PAY (%)	(%)DEĞ
Almanya	5.180	18,6	5.367	17,1	3.567	17,5	3.621	16,6	1,5
A.B.D.	3.135	11,3	3.126	10,0	2.216	10,8	2.103	9,7	-5,1
İngiltere	2.037	7,3	2.175	6,9	1.407	6,9	1.783	8,2	26,7
İtalya	1.789	6,4	2.342	7,5	1.530	7,5	1.373	6,3	-10,2
Fransa	1.657	6,0	1.895	6,0	1.275	6,2	1.357	6,2	6,5
Rusya	644	2,3	924	2,9	443	2,2	769	3,5	73,6
İspanya	713	2,6	950	3,0	619	3,0	672	3,1	8,6
Hollanda	874	3,1	892	2,8	600	2,9	637	2,9	6,2
İsrail	650	2,3	805	2,6	509	2,5	522	2,4	2,6
Belçika	647	2,3	688	2,2	456	2,2	419	1,9	-8,2
S. Arab.	387	1,4	501	1,6	314	1,5	332	1,5	5,6
Romanya	326	1,2	392	1,3	247	1,2	328	1,5	33,0
Cezayir	383	1,4	422	1,3	257	1,3	309	1,4	20,0
Yunanistan	438	1,6	476	1,5	313	1,5	307	1,4	-2,0
B.A.E.	316	1,1	380	1,2	243	1,2	251	1,2	3,3
Danimarka	219	0,8	272	0,9	166	0,8	236	1,1	41,8
Avusturya	292	1,1	341	1,1	220	1,1	225	1,0	2,3
Bulgaristan	253	0,9	299	1,0	182	0,9	217	1,0	19,1
İsviçre	239	0,9	243	0,8	156	0,8	186	0,9	18,9
Ukrayna	258	0,9	289	0,9	168	0,8	177	0,8	5,5

*Sıralama 2002 yılı Ocak-Ağustos verilerine göre yapılmıştır

Kaynak: www.die.gov.tr

Çizelge 31’de görüldüğü gibi AB’ne aday ülke ekonomilerinde bir canlanma ve kısa vadede olumlu bir görünüm söz konusudur. Birçok aday ülkede büyüme ihracat ve özel tüketim harcamaları ile sağlanmıştır. 2004 yılında firma kar beklentilerinin güçlenmesiyle birlikte yatırım harcamalarının ve ihracatın artması beklenmekte olup, böyle bir gelişmenin de bölge GSYH artış hızına olumlu katkıda bulunacağı tahmin edilmektedir.

İhracattaki artış sürerken, aday ülkelerin büyümeye ilişkin öngörülerini büyük ölçüde euro bölgesi ekonomilerinin toparlanmasına bağlı bulunmaktadır, zira birçok aday ülke GSYİH’larının yaklaşık % 10-35’ini bu ülkelere ihraç etmektedirler. Bunun dışında aday ülkelerin ekonomik büyümelerini tehdit eden diğer bir unsur, Euro’nun 2002 yılının Şubat ayından beri değerlenmiş olması ve Euro’ya bağlı birçok para biriminde görülen reel efektif değerlenmedir. İhracatlarının büyük bir bölümünü Euro bölgesine yapan ve paraları büyük ölçüde değerlenen ülkelerde 2002-03 yılları için net ihracatın büyümeye katkısı negatif olmuştur (Bayar ve Arısoy, 2005:5).

Çizelge 31: AB'ye Aday Ülkelerin Performansları

AB'ye Aday Ülkeler (Yıllık % değişim)												
	Reel GSYİH				Tüketici Fiyatları ¹				Cari İşlemler Dengesi ²			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
AB'ye Aday Ülkeler	-	4,3	3,9	4,3	21,1	15,8	10,1	7,3	-2,8	-3,4	-4,1	-3,6
Türkiye	-7,5	7,8	5,3	5,0	54,4	45,0	26	13,4	2,3	-0,9	-3,2	-1,9
Türkiye hariç	3,1	2,9	3,3	4,1	9,8	5,7	4,1	4,8	-4,5	-4,3	-4,5	-4,4
Baltık Ülkeleri	6,6	6,3	5,5	5,9	2,7	1,5	1,3	2,5	-6,6	-7,6	-7,5	-6,8
Estonya	5,0	5,8	5,0	5,1	5,8	3,6	1,7	2,0	-6,1	-12,4	-12,6	-9,2
Letonya	7,9	6,1	5,5	6,0	2,5	1,9	3,0	3,0	-9,6	-7,8	-7,3	-6,8
Litvanya	6,5	6,7	5,8	6,2	1,3	0,3	-	2,5	-4,8	-5,3	-5,7	-5,9
Merkezi Avrupa	2,2	2,2	2,7	3,6	6,3	2,8	2,3	3,6	-4,2	-4,2	-4,2	-4,2
Çek Cumhuriyeti	3,1	2	1,7	2,6	4,8	1,8	0,6	3,5	-5,7	-6,5	-5,7	-5,1
Macaristan	3,8	3,3	3,0	3,5	9,2	5,3	4,7	5,5	-3,4	-4,0	-5,7	-5,4
Polonya	1,0	1,4	2,9	4,1	5,5	1,9	0,8	2,2	-3,9	-3,5	-3,3	-3,8
Slovak Cumhuriyeti	3,3	4,4	4,0	4,0	7,3	3,3	8,5	8,1	-8,6	-8,2	-6,3	-5,0
Slovenya	2,9	3,2	2,2	3,0	8,4	7,5	5,9	5,0	0,2	1,7	0,9	0,4
Güney ve Güneydoğu Avrupa	5,1	4,6	4,6	5,0	25,1	16,9	11,2	9,5	-5,4	-4,0	-4,7	-4,7
Bulgaristan	4,1	4,8	5,0	5,5	7,5	5,8	2,6	4,2	-6,2	-4,4	-4,6	-4,4
Kıbrıs	4,1	2,2	2,0	3,8	2,0	2,8	3,6	3,5	-4,3	-5,6	-4,9	-4,7
Malta	-1,2	1,2	2,8	3,8	2,9	2,2	2,0	2,0	-4,5	-3,9	-3,4	-3,4
Romanya	5,7	4,9	4,7	5,0	34,5	22,5	15,1	12,0	-5,5	-3,4	-4,8	-4,8

*2003 ve 2004 yılına ait veriler projeksiyondur.

1 Tüketici fiyatlarındaki değişimler yıllık ortalamalardır . .

2 GSYİH'nin oranı

Kaynak: IMF, World Economic Outlook

Özellikle 2000 ve 2004 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret fiyatendeksleri Çizelge 32'den görülebilir. Burada dikkat çekici olan 2004 yıl boyunca bütün aylarda dış ticaret hadlerinin 100'ün üzerinde seyretmesidir.

Çizelge 32: Dış Ticaret Fiyat Endeksleri (1999= 100)

DIŞ TİCARET FİYAT İNDEKSLERİ / GENEL
(1999=100)

	İHRACAT				İTHALAT				HADLER			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Ocak	91,7	83,1	89,3	98,7	93,7	86,5	94,8	95,9	97,9	96,1	94,2	102,9
Şubat	91,4	84,1	91,7	101,2	92,0	89,0	94,2	97,8	99,3	94,5	97,3	103,5
Mart	93,1	85,1	93,2	100,4	96,0	91,7	97,3	99,2	97,0	92,8	95,8	101,2
Nisan	94,6	87,6	93,9	102,8	98,0	92,0	97,0	101,2	96,5	95,2	96,8	101,6
Mayıs	92,2	89,7	98,5	104,5	97,6	94,7	100,8	99,0	94,5	94,7	97,7	105,6
Haziran	94,3	97,8	102,9	106,4	94,6	96,1	102,6	102,6	99,7	101,8	100,3	103,7
Temmuz	95,4	95,4	101,8	107,7	99,1	101,4	105,4	102,6	96,3	94,1	96,6	105,0
Ağustos	93,6	92,6	99,1	105,8	97,3	99,9	105,7	101,2	96,2	92,7	93,8	104,5
Eylül	92,8	92,0	99,8	105,7	96,8	99,3	102,4	104,4	95,9	92,6	97,5	101,2
Ekim	85,9	88,2	101,1	103,7	94,2	98,7	102,1	102,2	91,2	89,4	99,0	101,5
Kasım	87,7	92,4	105,5		92,5	99,8	104,8		94,8	92,6	100,7	
Aralık	90,1	96,4	109,3		90,4	100,5	106,4		99,7	95,9	102,7	

Not : İndeksler Laspeyres Methodu ile hesaplanmıştır.

Kaynak: www.dtm.gov.tr.istatistik.htm

3.3.2.9. Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler

Türkiye, 1984 yılına kadar ithal ikamesine dayanan ve sadece yerli üretimin bulunmadığı veya yetersiz kaldığı hallerde ithalata izin veren bir dış ticaret politikası izlemiştir. Bunun doğal sonucu olarak Türkiye'nin geleneksel ithalatı, ağırlıklı olarak, enerji hammaddesi, makine ve ulaşım araçları ve kimyasal ürünlerden oluşan bir mal kompozisyonu çizmiş; diğer alanlarda ise ilke olarak piyasa yabancı rekabete kapalı tutularak, yerli sanayi korunmaya çalışılmıştır.

Ancak, 1984 yılından itibaren uygulamaya konulan dışa açık ekonomi politikasının en önemli unsurlarından biri olarak dış ticarete ithal ikameci politikalar yerini rekabete açık ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisine terk etmiştir. 80'lerin

ikinci yarısı ve 90'ların başında hızlanan ve halen de devam eden gümrük indirimleri, bürokratik işlemlerin azaltılması, şeffaflık, sadelik gibi bir dizi yapısal ve kurumsal yenilikle ithalat gerek mal bileşimi ve menşe çeşitliliği, gerekse değer ve hacim olarak giderek büyümüştür

Çizelge 33: Türkiye'nin İthalatının Dünya Ticareti İçindeki Payı (Milyar Dolar)

	Dünya İthalatı	Türkiye'nin İthalatı	Pay (%)
1980	1.968	7,9	0,40
1981	1.952	8,9	0,46
1982	1.825	8,8	0,48
1983	1.769	9,2	0,52
1984	1.885	10,8	0,57
1985	1.995	11,3	0,57
1986	2.185	11,1	0,51
1987	2.547	14,2	0,56
1988	2.908	14,3	0,49
1989	3.145	15,8	0,50
1990	3.489	22,3	0,64
1991	3.557	21,0	0,59
1992	3.791	22,9	0,60
1993	3.751	29,4	0,78
1994	4.245	23,3	0,55
1995	5.072	35,7	0,70
1996	5.368	43,6	0,81
1997	5.558	48,6	0,87
1998	5.507	45,9	0,83
1999	5.729	40,7	0,71
2000	6.490	54,5	0,84

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Türkiye'nin ithalatının dünya ithalatı içinde aldığı pay Çizelge 33'de gösterilmiştir. Bu değer 2004 yılında % 1'lere ulaşmıştır.

Çizelge 34: 1980, 1990, 1999 ve 2000 Yılı Dünya ve Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı

	1980		1990		1999		2000	
	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye
TARIM ÜRÜNLERİ	15,0	5,0	14,7	25,5	15,2	16,7	9,0	7,7
Gıda Ürünleri	11,2	3,4	11,4	22,4	11,6	15,4	7,2	4,0
Hammaddeler	3,8	1,6	3,4	3,0	3,6	1,3	1,9	3,7
MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	28,5	52,6	26,6	6,8	21,6	4,1	13,1	21,4
Metalik Olmayan Madenler	2,1	2,3	1,8	2,7	1,8	1,6	1,0	1,9
Enerji Hammaddeleri	23,7	49,4	23,0	2,3	17,7	1,3	10,2	17,5
Demir dışı Metaller	2,6	0,8	1,9	1,8	2,1	1,2	1,9	2,0
SANAYİ ÜRÜNLERİ	55,1	42,3	57,0	67,7	59,8	79,1	74,9	70,6
Demir-Çelik	3,9	4,3	3,8	11,5	3,6	6,5	2,3	4,4
Kimyasal Ürünler	7,7	15,4	7,7	5,8	8,3	4,2	9,3	13,6
Diğer Yarı Mamul Sanayi Ürünleri	4,1	2,6	4,2	5,2	4,4	7,7	7,3	5,1
Makine ve Ulaşım Araçları	29,8	18,0	32,0	6,6	33,8	18,9	41,5	37,6
Otomotiv Ürünleri	6,4	2,8	6,8	1,2	7,5	5,4	9,2	10,7
Büro ve Haberleşme Cihazları	2,9	0,8	3,6	2,0	5,1	3,1	15,2	10,2
Diğer Mak. ve Ulaşım Araç.	20,5	14,4	21,6	3,4	21,2	10,4	17,1	16,7
Tekstil	2,8	1,0	2,8	11,1	2,8	13,1	2,5	3,9
Hazır-Giyim	2,0	0,0	2,2	25,7	2,5	24,5	3,2	0,5
Diğer Tüketim Malları	4,2	1,0	4,3	1,9	4,5	4,1	9,0	5,4
DIĞER ÜRÜNLER	1,4	0,0	1,6	0,0	3,4	0,2	8,8	0,3
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: www.dtm.gov.tr

3.3.2.10. Türkiye'nin dış borçları

Dış borçlanma, fon fazlası bulunan ekonomilerden fon açığı bulunan ülkelere yönelik akımlardır. Kaynaklarına göre dış borçlanma şöylece sınıflandırılabilir (<http://www.mahfiogilmez.nom.tr/kos6.htm>):

- i. Devletler arası dış borçlanmalar,
- ii. Uluslararası kuruluşlardan (IMF, Dünya Bankası gibi) dış borçlanma,
- iii. Piyasalardan tahvil ihracı karşılığı dış borçlanma,
- iv. Yabancı bankalardan borçlanma.

Dış borçlanma bu borçlanmayı yapan ülkeler açısından da iki başlıkta toplanabilir:

- i. Kendi parası cinsinden dış borçlanma yapanlar (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya gibi gelişmiş ülkeler)
- ii. Yabancı paralar cinsinden dış borçlanma yapan ülkeler (Türkiye, Arjantin, Brezilya, Macaristan, Rusya gibi ülkeler).

Türkiye'nin büyüme çabalarının bir doğal sonucu olarak dış borçları zaman sürecinde büyük artışlar göstermiştir. Elbette dış borç rakamları tek başına bir anlam ifade etmez.

Dış borçlarla ilgili sistematik verileri düzenleyen Dünya Bankası, ülkeleri, ekonomik yapıları ve borçluluklarına göre “aşırı borçlu ülkeler” ve “ılımlı borçlu ülkeler” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Aşırı borçlu ülkeler, toplam dış borç servis yükümlülüğünün bugünkü değerinin GSMH'ye oranının % 80'in, veya dış borç servis yükümlülüğünün bugünkü değerinin ihracat gelirlerine oranının % 220 üzerinde olan ülkeler olarak tanımlanmıştır. İlimli borçlu ülkeler, bu oranları sırasıyla % 48-80 ve % 132-220 arasında olan ülkelerdir. Türkiye bu ölçütlere göre “orta gelirli gelişmekte olan ülkeler” grubunda, “ılımlı borçlu ülkeler” arasında yer almaktadır (Aktan, 1998:360).

Çizelge 35: Türkiye'nin Dış Borç Stoğunun Profili (yeni seri)

TABLE 3. 6: DIŞ BORÇ STOKUNUN PROFİLİ (YENİ SERİ)
TABLE 3. 6: OUTSTANDING EXTERNAL DEBT PROFILE (NEW SERIES)

(Milyon ABD Doları)
(Million US \$)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	79.222	84.236	96.411	102.979	118.691	113.818	130.928	147.264	TOTAL OUTSTANDING EXTERNAL DEBT (DOD)
ORTA- UZUN VADE	62.150	66.545	75.637	80.058	90.390	97.415	114.504	124.342	MEDIUM - LONG TERM DOD
KAMU SEKTÖRÜ	51.417	49.733	51.957	52.691	61.237	69.927	84.268	91.824	PUBLIC SECTOR
ÖZEL SEKTÖR (*)	10.733	16.812	23.680	27.367	29.153	27.488	30.236	32.518	PRIVATE SECTOR (*)
KISA VADE	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403	16.424	22.922	SHORT TERM DOD
DIŞ BORÇ STOKUNUN YÜZDE DAĞILIMI	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	PERCENTAGE SHARE OF DOD
ORTA-UZUN VADE	78,45	79,00	78,45	77,74	76,16	85,59	87,46	84,43	MEDIUM - LONG TERM DOD
KISA VADE	21,55	21,00	21,55	22,26	23,84	14,41	12,54	15,57	SHORT TERM DOD
DIŞ BORÇ STOKUNDAKİ YILLIK YÜZDE DEĞİŞME		6,33	14,45	6,81	15,26	-4,11	15,03	12,48	ANNUAL PERCENTAGE CHANGE IN TOTAL DOD
ORTA-UZUN VADE		7,07	13,66	5,85	12,91	7,77	17,54	8,59	MEDIUM - LONG TERM
KISA VADE		3,63	17,43	10,34	23,47	-42,04	0,13	39,56	SHORT TERM
BORÇ STOKUNUN DÖVİZ KOMPOZİSYONU (%)									CURRENCY COMPOSITION OF TOTAL DOD (%)
AMERİKAN DOLARI	37,53	46,33	48,36	52,71	54,32	50,45	46,95	45,79	US DOLLAR
ALMAN MARKI	32,81	34,05	35,19	26,78	19,50	0,73	0,00	0,00	DEUTSCHE MARK
EURO	1,97	1,63	1,54	6,99	12,50	30,06	30,64	33,40	EURO
JAPON YENİ	14,17	10,66	8,31	7,78	6,27	4,55	4,05	3,06	JAPANESE YEN
SDR	0,85	0,72	0,41	0,87	3,53	12,39	16,82	16,31	SDR
DİĞER	12,66	6,62	6,19	4,88	3,88	1,82	1,55	1,45	OTHERS
MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER									MAJOR ECONOMIC AGGREGATES
İHRACAT (FOB)	23.225	26.261	26.973	26.587	27.775	31.334	36.059	46.878	EXPORTS (FOB)
İTHALAT (FOB)	43.627	48.559	45.922	40.671	54.503	41.399	51.554	68.734	IMPORTS (FOB)
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-2.437	-2.638	1.984	-1.344	-8.819	3.390	-1.522	-6.808	CURRENT ACCOUNT BALANCE
TCMB REZERVLER (BRÜT)	16.273	18.419	19.721	23.177	22.172	18.787	26.807	33.616	INTERNATIONAL RESERVES (GROSS)
TCMB REZERVLER (NET)	17.614	19.513	20.726	24.183	23.153	19.799	28.071	35.162	INTERNATIONAL RESERVES (NET)
DIŞ KREDİ KULLANIMLARI	6.048	9.905	11.505	11.842	20.898	23.931	27.636	16.011	CREDIT DISBURSEMENT
DIŞ BORÇ SERVİSİ	11.418	12.418	16.513	18.316	21.937	24.623	28.852	27.772	EXTERNAL DEBT SERVICE
ANAPARA	7.218	7.830	11.690	12.866	15.638	17.489	22.450	20.764	PRINCIPAL
FAİZ	4.200	4.588	4.823	5.450	6.299	7.134	6.402	6.988	INTEREST
GSMH									
GSMH (Milyon \$)	184.037	193.286	205.071	186.332	201.371	144.020	182.644	238.891	GNP (Milyon\$)
GSMH (Milyar TL)	14.978.067	29.393.262	53.518.332	78.282.967	125.596.129	176.483.953	275.032.366	356.680.888	GNP (Milyar TL)
ORTALAMA USD KURU (DÖVİZ ALIŞ)	81.386	152.071	260.974	420.126	623.704	1.225.412	1.505.840	1.493.068	AVERAGE USD EXCHANGE RATE (BUY RATE)
DIŞ BORÇ RASYOLARI (%)									EXTERNAL DEBT RATIOS (%)
TOPLAM DIŞ BORÇ / GSMH	43,05	43,58	47,01	55,27	58,94	79,03	71,68	61,64	T.EXTERNAL DEBT / GNP
KAMU SEKTÖRÜ BORCU / GSMH	27,94	25,73	25,34	28,28	30,41	48,55	46,14	38,44	PUBLIC SECTOR / GNP
ÖZEL SEKTÖR BORCU / GSMH	5,83	8,70	11,55	14,69	14,48	19,09	16,55	13,61	PRIVATE SECTOR / GNP
TOPLAM DIŞ BORÇ / İHRACAT (FOB)	341,11	320,76	357,43	387,33	427,33	363,24	363,09	314,14	T.EXTERNAL DEBT / EXPORTS (FOB)
DIŞ BORÇ SERVİSİ / GSMH	6,20	6,42	8,05	9,83	10,89	17,10	15,80	11,63	EXTERNAL DEBT SERVICE / GNP
DIŞ BORÇ SERVİSİ / İHRACAT (FOB)	49,16	47,29	61,22	68,89	78,98	78,56	80,01	59,24	EXTERNAL DEBT SERVICE / EXPORTS (FOB)
FAİZ / GSMH	2,28	2,37	2,35	2,92	3,13	4,95	3,51	2,93	INTEREST / GNP
FAİZ / İHRACAT (FOB)	18,08	17,47	17,88	20,50	22,68	22,77	17,75	14,91	INTEREST / EXPORTS (FOB)
TCMB REZERVLER (NET) / TOP DIŞ BORÇ	22,23	23,16	21,50	23,48	19,51	17,40	21,44	23,88	INTERNATIONAL RESERVES (NET) / T. EXTERNAL DEBT
TCMB REZERVLER (NET) / KISA VADELİ BORÇLAR	103,17	110,30	99,77	105,50	81,81	120,71	170,91	153,40	INTERNATIONAL RESERVES (NET) / SHORT TERM DEBT
TCMB REZERVLER (BRÜT) / TOP DIŞ BORÇ	20,54	21,87	20,46	22,51	18,68	16,51	20,47	22,83	INTERNATIONAL RESERVES (GROSS) / T. EXTERNAL DEBT
TCMB REZERVLER (BRÜT) / KISA VADELİ BORÇLAR	95,32	104,11	94,93	101,12	78,34	114,53	163,22	146,65	INTERNATIONAL RESERVES (GROSS) / SHORT TERM DEBT
TCMB REZERV (BRÜT) / İTHALAT (FOB)	37,30	37,93	42,94	56,99	40,68	45,38	52,00	48,91	TCMB RESERVES (GROSS) / IMPORT (FOB)
TCMB REZERV (NET) / İTHALAT (FOB)	40,37	40,18	45,13	59,46	42,48	47,83	54,45	51,16	TCMB RESERVES (NET) / IMPORT (FOB)
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / TCMB REZERV BRÜT	-14,98	-14,32	10,06	-5,80	-44,29	18,04	-20,25	-5,68	CURRENT ACCOUNT BALANCE / TCMB RESERVES (GROSS)
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / TCMB REZERV (NET)	-13,84	-13,52	9,57	-5,56	-42,41	17,12	-5,42	-19,36	CURRENT ACCOUNT BALANCE / TCMB RESERVES (NET)
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / GSMH	-1,32	-1,36	0,97	-0,72	-4,88	2,35	-0,83	-2,85	CURRENT ACCOUNT BALANCE / GNP

(*) 01.10.2001 tarihinden itibaren TCMB tarafından izlenmektedir.
(*) Since Oct 01,2001, CBRT is responsible for monitoring private sector debt.
Kaynak : HM, TCMB, DPT, DIE / UT, CBRT, SPO, SIS

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/3-6.xls>

Dış borç-GSMH oranı son üç yıl içinde Türkiye ekonomisinin dış borçluluğunun azaldığını göstermektedir. 1994 yılında % 50 olan bu oran, 1997'de % 43'e inmiştir. Bu rakamlar, sürdürülebilir bir dış borç durumunun olduğunu göstermektedir. Türkiye tüm dış yükümlülüklerini zamanında ödemeyi başarabilmiştir. Aynı zamanda dış borç yapımız da değişmektedir. Uluslararası pazarlardan borçlanma payı 1984'den bugüne % 28'den % 47'ye çıkmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evdskonusma/tur/1998/k6.html>). 1997 den 2003'e kadar olan dönemde dış borçların GSMH'ye oranının giderek yükseldiği görülmektedir. Özellikle 2001'deki % 79,9'lük oran aşırı borçlu ülkeler sınırında bir rakamdır ve 2001 yılında yaşanan krizin nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.3.2.11. Açık ve örtülü devalüasyonlar

Devalüasyon, bir ülkenin ulusal parasının değerinin yabancı paralar karşısında düşürülme işlemine verilen addır.

Bir ülkenin döviz giderleri ile döviz gelirleri arasındaki aleyhteki farka dış açık denilmektedir. Ülkenin sürekli olarak dış açık vermesi döviz rezervlerinde azalmalara ve dış ekonomik ilişkilerde tıkanıklığa yol açar. Sonuçta, ülke döviz krizi nedeniyle ithalat yapamaz. Bu ise üretimin ve ihracatın düşmesi sonucunu doğurur. Sağlıklı bir ekonomik yapı oluşturabilmek için, dış açıklara yol açan nedenler ortadan kaldırılmalıdır (<http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/1999-2/bilder9.doc>).

Her devalüasyon, uygulandığı ülkenin ekonomik yapısına göre özellikler taşımaktadır. Örneğin bazı ülkelerde devalüasyonlar sosyal reformlardan sonra yapılır. Bazılarında fiyatların yükselmeye başladığı ve yükselmenin devam ettiği veya enflasyon ağırlığının düşüş gösterdiği sıralarda, bazı ülkelerde ise uzun veya kısa dönemlerle devam eden bir deflasyondan sonra, devalüasyon operasyonlarının yapıldığı görülmüştür (http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf).

Devalüasyon operasyonları, hiçbir zaman ekonomisi istikrarlı, dış açığı olmayan bir ülke için uygulanmaz. Mutlaka ödemeler bilançosunda, ithalat-ihracatında, iç ve dış fiyatlar gibi ülke ekonomisinin çeşitli alanlarındaki krizler nedenleri ile devalüasyon operasyonlarına gidilir. Örneğin, devalüasyona giden ülkenin, devalüasyondan önce ihracatında azalma, ithalatında sürekli artma vardır. Bu da o ülke ekonomisinin, ödemeler dengesinin ülke aleyhine dönmesi nedenleri ile zor durumda kalmasına neden olabilecektir (http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf).

Devalüasyon yapmayı zorunlu kılan nedenlerin başında ülkede yaşanan enflasyon gelmektedir. Çünkü, enflasyon ihracatı azaltmakta, ithalatı artırmakta, bunun sonucunda dış denge iyice kötüleşmektedir. Bu nedenden dolayı, enflasyonu ortadan kaldıramayan ülkeler, sürekli olarak, paralarının değerini enflasyona paralel bir oranda düşürmek zorunda kalmaktadırlar. (<http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/1999-2/bilder9.doc>).

Devalüasyon operasyonu ile ulusal paranın dış değerinin düşürülmesi sonucunda, ithalatta azalma, ihracatta çoğalma olacaktır. Dış ülkelerde büyük ihaleler kazanmış müteahhitlerin, çeşitli yatırımlarda bulunan iş adamlarının, ellerindeki tasarruf meblağlarını yabancı bankalarda biriktirenlerin ve de çeşitli alanlarda ücret karşılığı çalışanların, varsa diğer kaynakların yabancı kurumlarda bulundurulmuş dövizler değer kazandığından, devalüasyon yapan ülkeye akacaktır. İşte devalüasyon yapmanın en önemli temel amaçlarından biri de budur (http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf).

Geri kalmış ülkeler, ithal mallarına daima bağımlıdırlar. Çeşitli endüstri ve diğer çeşitli alanlarda zorunlu ithal mallarını ithal etmek zorundadırlar. Devalüasyon operasyonu ile pahalıya ithal edilecek malların fiyatları, ne kadar önlemler alınıralsa alınsın, iç fiyatları etkileyecek ve yükseltecektir. Örneğin, Türkiye’de uygulanan 1946, 1958, özellikle 24 Ocak 1980 yılları devalüasyonlar ve 1980’lerden sonra günümüze kadar uygulanan devalüasyonlar fiyatları etkilemiş ve yükseltmiştir.

Türkiye’de resmi olarak yapılan devalüasyonlar aşağıda listelenmiştir. Devalüasyon öncesi tabloların birbirinden pek farklı olmadıkları gözlenmektedir. Resmi olarak yapıldığı açıklanan devalüasyonların dışında da onlarca kere örtülü devalüasyonlar yapılmıştır. Türkiye’de yapılan önemli devalüasyonlar (http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf):

- 1931 Yılı devalüasyonu,
Türkiye’de doların fiyatı 211 kuruş olarak ayarlanarak, ilk devalüasyon 1931 yılında yapılmıştır. Fakat, 1931 yılında yapılan devalüasyonun, devalüasyon mu yoksa o yılların ekonomik şartları gereği kısa vadeli TL değerinin düzenlenmesi mi olduğu uzun süre tartışılmıştır. Çünkü ekonomi literatürlerinde açıklanan devalüasyon teorilerine en uygun olanının, Türkiye’de 7 Eylül 1946 yılında yapılan ilk devalüasyon olduğu görüşleri ağırlık kazanmıştır.
- 7 Eylül 1946 devalüasyonu,
- 1958 yılı devalüasyonu,
- 10 Ağustos 1970 devalüasyonu,
- 1970-1980 kur ayarlamaları (devalüasyonları),

- 24 Ocak 1980 devalüasyonu,
- 1995 yılı devalüasyonudur.

3.3.2.12. 1980'den günümüze Türkiye'de kur rejimlerindeki önemli değişiklikler

1980'den günümüze kur rejimleri ve kur politikasıyla ilgili önemli değişiklikler aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Döviz kurları, ekonomik faaliyetleri etkileyen önemli göstergelerden biridir. Döviz kurları diğer fiyatlar gibi bir fiyattır ve mal piyasaları ile ilgilidir. Döviz kurlarındaki değişimler, ekonomik faaliyetlerin seyrini etkilediğinden, döviz kuru değişimlerinin istikrarlı bir çizgi izlemesi, ekonomik istikrarı olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle, döviz kurlarındaki değişim de, tıpkı diğer fiyatlarda olduğu gibi, ekonomik istikrar açısından incelenmeli ve önemli bir ekonomik gösterge olarak, ekonomik faaliyetleri etkileme ve ekonomik faaliyetlerden etkilenme gücü dikkate alınmalıdır (Yıldırım, 2003:2).

24 Ocak 1980 Kararları'na kadar, kontrollü ve katı kur politikası uygulayan Türkiye, bu tarihte aldığı kararlar çerçevesinde, esnek bir kur rejimine geçmeye karar vermiştir. Bu kapsamda, TL, yabancı paralar karşısında yaklaşık olarak % 50 civarında devalüe edilmiş ve kimyasal gübre ithalatı dışında katı kur uygulamaları kaldırılmıştır. Ayrıca, ihracatçılara tanınan döviz tahsisi uygulaması hammadde ve ara malı ithalatçılarına da tanınmıştır 1980'den günümüze Türkiye'de kur rejimlerindeki önemli değişiklikler aşağıda sıralanmıştır (İnan, 2002:3).

- 1989 Ağustos ayında kabul edilen 32 Sayılı Karar'la döviz ve efektif hareketleri üzerindeki kısıtlamaların hemen hepsi kaldırılmıştır. Yerleşik olmayanlara da döviz mevduat hesabı açma hakkı tanınmış ve TL için konvertibiliteye geçilmiştir.

- 1990-1992 yılları arasında uygulanabilen para programları hazırlanmış ve bu para programlarında döviz piyasası genellikle TCMB'nin açık pozisyonunu küçültme veya kontrol altında tutma çabalarının sonucu olan müdahalelere uğramıştır. Fakat bu müdahaleler kur rejimini etkileyecek ölçüde yoğun olmamıştır.
- 1999 yılı sonuna kadar etkileri itibarıyla esnek çıpa, uygulamada da kontrollü serbest bir kur rejimi uygulanmıştır. Kur, piyasada serbestçe belirleniyor, fakat Merkez Bankası yoğun bir şekilde müdahale ediyordu. Bu dönemde, kur artışları genelde enflasyon düzeyinde veya bu düzeyin biraz altında tutulmuştur.
- 2000 yılbaşından 2001 Şubat'ına kadar bir kur temelli stabilizasyon programı uygulanmıştır. Bu kapsamda kur rejimi de esnek bir çıpa olarak belirlenmiştir.
- 2001 Şubat'ından sonra, program başarısız olmuş ve Türkiye tamamen serbest bir kur rejimine geçmiştir. Halen de bu kur rejimi uygulanmaktadır.

Son yirmi yılda kur rejimlerindeki önemli değişiklikleri bir cümle ile ele aldığımız zaman iki özellik dikkat çekicidir. Birincisi, genel gelişim kontrollü bir çizgiden serbest bir çizgiye doğrudur. İkincisi, son yirmi yılda hemen hemen her tür kur rejimi uygulanmıştır.

3.3.2.13. Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve dış ticaret

20. yüzyılın ikinci yarısında serbest ticaret yönünde atılan küresel adımların yanında daha küçük ölçekli de olsalar aynı amaca yönelik bölgesel entegrasyon hareketleri de dikkati çeker hale gelmiştir. Daha çok serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri şeklinde karşımıza çıkan bu hareketler zamanla çok yaygınlaşmış ve tüm kıtaları ve ülkeleri kapsamıştır. Bu tür bölgesel girişimlerin en eski ve önemlisinin Avrupa Birliği olduğu kuşkusuzdur (Töre, 1998:371).

Türkiye-Topluluk ilişkilerine değinmeden önce kısaca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Büyük Önder Atatürk'ün Türkiye Batı ilişkileri konusunda ne düşündüğünü

açıklamakta yarar vardır. Türk toplumunda geçen yüzyılda tanzimatla başlayan Batı'ya açılma ve batılılaşma, Atatürk'ün çizdiği çerçeve içinde yeni Cumhuriyet'in de kabul ettiği ilkelere biri olmuştur. Cumhuriyet'i kuran Atatürk, Türk devletinin, bilimde ve devlet yönetiminde, güzel sanatlarda ve ekonomik hayatta, tarımda, ticaretle, kara deniz ve hava ulaştırmasında dünya üzerinde en ileri seviyede bulunan Avrupa Uygarlığına katılmamasının bu uygarlığın altında ezilmesine yol açacağına dikkat çekmiştir (Karluk,1995:258).

Büyük Önder, Türkiye'nin çağdaş bir toplum yapısına kavuşması ve ileri uygarlık seviyesine ulaşmasında, bütün askerlik hayatı boyunca savaştığı Batılı ülkelerin yaratmış olduğu uygarlığın dışında kalmasını hiçbir zaman arzu etmemiştir. .29 Ekim 1923 tarihli konuşması ile bu konuda kesin ve açık tercihinin yapılmıştır: "Memleketi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye'de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batıya yönelmemiş millet hangisidir" (Karluk,1995:258).

Günümüzde aşama aşama yürürlüğe konulmaya çalışılan "Avrupa Bütünleşmesi" hareketinin kökenleri ve bu yolda yapılan düşünsel plandaki çalışmalar 18. ve 19. yüzyıllara kadar inmektedir. Gerçekten bu yıllarda kimi düşünürler, yazarlar, bilim ve siyaset adamları, birbiriyle kıyasıya savaşan krallıklar, siyasi planda bir araya getirecek ve Avrupa kıtasında kalıcı ve barışı sağlayacak çabalar içine girmişler ve amatör planda bazı örgüt modelleri geliştirmişlerdir. Pierre Dubois, Dante, Emeric Cruce, Abee de Saint, Jean Jack Rousseau ve Immanuel Kant bu çerçeve içinde, tarih boyunca Avrupa Birliği amacına yönelik çalışmalar yürüten düşünür ve yazarların başında gelirler. Avrupa bütünleşmesine giden yolda ünlü yazar Victor Hugo'nun da rolü büyüktür. Gerçekten Hugo 1848 yılında yazdığı bir kitabında ilk kez "Avrupa Birleşik Devletleri" nden açıkça söz etmiştir (Günoğur, 1995:13). Avrupa'da bir "Avrupa Birliği"nin oluşturulması düşüncesi ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla eş zamanlı gelişmiştir (Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, 2002: 2).

AET, 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika Hollanda, Luxemburg) arasında imzalanan "Roma Anlaşması" ile kurulmuştur. AET'ne hukuken ve fiilen uluslar arası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran anlaşma 1 Ocak

1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Avrupa Birliği ve Türkiye, 1996:11) Avrupa Birliğini her Őeyden önce bir gümrük birliği olarak düşünmek gerekmektedir (Töre, 1988: 177).

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, Avrupa Topluluğu (AT) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara AnlaŐmasının temel oluşturduğu ortaklık rejimi çerçevesinde kurulmuştur (<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/tarihce/tabii.doc>) . İmzalandığı yer dolayısıyla kısaca Ankara Anlaşması olarak tanınan ortaklık anlaŐmasının amacı 2. maddesinde açıkça ortaya konulmuştur. Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmıŐ kalkınmasını ve Türkiye halkının istihdam seviyesinin ve yaŐama Şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir (Avrupa Birliği ve Türkiye, 1996: 212).

Türkiye'nin tam üye olmak için baŐvurduđu ve bunun için uzun sayılabilecek bir tarihsel süreç içinde mücadele ettiği Avrupa Birliği'nin temel amaç ve ilkelerine kısaca bakmakta yararlı olacaktır.

Avrupa Birliği'nin amaçları, birliği kuran antlaŐmaların önsözlerinde açıkça belirtilmiŐtir. Avrupa Kömür ve Çelik AntlaŐmasının önsözünde bir politik olgu yer almaktadır. Buna göre dünya barışı ancak onu tehdit eden tehlikelere karşı harcanacak yaratıcı çabalar sayesinde sağlanabilecektir (Günüğur, 1988:21).

Aynı önsözde yaşayan ve düzenli bir Avrupa'nın uluslararası medeniyet ve barışı ilişkilerin korunması bakımından kaçınılmaz bir unsur olduğu da öngörölmüŐtür. (Günüğur, 1988:21).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu ve Euratom'u kuran antlaŐmaların önsözlerinde aynı yoldaki amaçlara rastlanmaktadır. Avrupa Birliği fikri çerçevesinde ilk somut adımı oluşturan ve diğer iki topluluğun kurulmasına da ortam hazırlayan AKÇT, Kömür ve çelik gibi iki stratejik maddenin uluslarüstü bir kuruluşun denetimi altında ortak çıkarlar doğrultusunda düzenlenmesini amaç ediniyordu. Euratom'un amacı, atom enerjisinin barıŐçı amaçlarla kullanımını geliŐtirmektir. AET ise altılar arasında kömür

ve çelikte başlatılan bütünleşme hareketinin ekonominin bütün kesimlerine yayılmasını öngörüyordu. Bu üç topluluk içinde, hedef ve kapsamı diğerlerininkinden çok daha geniş olan AET anlaşması çerçevesindeki faaliyetleri ağırlıklı bir yere sahiptir (Gürkan ve Aktürk, 1995:245). AET’yi kuran antlaşmada da ayrıca şu konular da ifade edilmiştir.

- Avrupa halkları arasında giderek daha sıkı şekilde kurulacak bir birliğin temellerini atmak,
- Avrupa’yı bölen engelleri kaldırarak, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini ortak eylemlerle sağlamak,
- Halkların alışma ve yaşam koşullarını sürekli olarak iyileştirmek için çaba harcamak,
- Mal alışverişlerinde dengeyi, serbest rekabetteki dürüstlüğü sağlamak için var olan engelleri kaldırmak,
- Çeşitli bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkları en aza indirerek, bunların uyumlu kalkınmasını sağlamak ve ekonomik bütünlüklerini kuvvetlendirmek,
- Ortak bir ticaret politikası sayesinde uluslararası alış verişlerdeki kısıtlamaların giderek kaldırılmasına katkıda bulunmak,
- Avrupa ile deniz aşırı ülkeleri birbirine bağlayan dayanışmayı sağlamlaştırarak bu yörelerin Birleşmiş Milletler şartındaki ilkelere uygun biçimde yaşam düzeylerini geliştirme,
- Kaynak birliğinin oluşturulmasıyla, barış ve özgürlüğün korunmasını geliştirip, kendi ülkülerini paylaşan teki Avrupa halklarını çabalarına ortak olmaya çağırmak.

Avrupa Birliği’nin kuruluş amaçları ortaya bu şekilde konulduktan sonra sonra Türkiye’nin Avrupa Birliği ile birlikte geliştirmekte olduğu dış ticaret politikasına değinmekte fayda vardır.

3.3.2.13.1. Avrupa Birliği Türkiye ve ortak dış ticaret politikası

“Bu ilişkilerin çıkış noktası yıl itibarı ile 1959 yılına kadar gidiyor. Demokrat Parti Türkiye’de iktidardadır ve Yunanistan 1959 yılının Nisan ayında Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortak olmak için resmi başvurusunu yapıyor. Türk dış politikasında Yunan faktörünün çok önemli bir yeri vardır. Hatta o tarihteki dış işleri bakanımızın bir deyimi vardır “havuz boş dahi olsa eğer Yunanistan o havuza atlıyorsa mutlaka bizim de atlamamız lazımdır” O bakımdan Yunanistan 1959 yılının Nisan ayında havuz atlamıştır Türkiye olarak da bir buçuk ay sonra aynı havuza atlamak durumuyla karşı karşıya kaldık” (Gnuğur, 1995:177).

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir ortaklık yaratan Ankara Antlaşması, 12 Eylül 1963’te imzalanmış ve 1 Aralık 1964’te yürürlüğe girmiştir.

Ortaklık anlaşmasının amacı 2. Maddede *“Türkiye Ekonomisinin hızlandırılmış bir biçimde kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam Şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir”* Şeklinde ortaya konulmuştur (Ekonomik Rapor 2000). Ortaklığın temel hedefi taraflar arasında bir gümrük birliğinin kademeli olarak gerçekleştirilmesi ve buna paralel olarak ekonomi politikalarının giderek yaklaştırılmasıdır. Ankara anlaşmasında bu hedefe  dönemden geçilerek ulaşılması ngrlmştir (Balkır, 1988:123).

Hazırlık dönemi: Bu dönemin normal süresi beş yıldır. Bununla birlikte azami onbir yıl olmak üzere uzatılabilir. Bu dönemde Türkiye ileride kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilecek duruma gelmek için topluluğun da yardımıyla ekonomisini güçlendirmeye çalışacaktır.

Geçiş Dönemi: Bu dönemde Gümrük Birliği’nin giderek gerçekleştirilmesi ve tarafların ekonomi politikalarını yakınlaştırmaları ngrlmştir.

Son Dönem: Gümrük Birliği’ne dayanan bu dönemde taraflar ekonomi politikalarının koordinasyonunu sağlayacaklardır.

Türkiye'nin Avrupa birliği yolculuğu gerek süre olarak gerek se kapsam olarak oldukça uzun bir konudur ve ayrıntılarıyla değinmek bu tezin kapsamı dışındadır. O nedenle konu ana hatları ile ele alınmış ayrıntılar Ek 3'de verilmiştir.

3.3.2.13.2. Avrupa Birliği Türkiye dış ticareti

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret hem miktar olarak hem de kalem olarak giderek gelişen bir büyüme süreci izlemiştir. Çizelge 36'dan de anlaşılacağı gibi Türkiye dış ticaretinin çok büyük bir kısmını AB ile gerçekleştirmektedir.

Çizelge 36: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

Yıl	Genel							Avrupa Birliği							AB'nin Payı (%)		
	İhraca t	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	Hacim	Değ (%)	İhraca t	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	Hacim	Değ (%)	İhraca t	İthalat	Hacim
1993	15.348	---	29.429	---	52,2	44.777	---	7.599	---	13.875	---	54,8	21.474	---	49,5	47,1	48,0
1994	18.105	18,0	23.270	-20,9	77,8	41.375	-7,6	8.635	13,6	10.915	-21,3	79,1	19.550	-9,0	47,7	46,9	47,3
1995	21.636	19,5	35.707	53,4	60,6	57.343	38,6	11.078	28,3	16.861	54,5	65,7	27.939	42,9	51,2	47,2	48,7
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	53,2	66.851	16,6	11.549	4,3	23.138	37,2	49,9	34.687	24,2	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	54,1	74.820	11,9	12.248	6,1	24.870	7,5	49,2	37.118	7,0	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	58,7	72.895	-2,6	13.498	10,2	24.075	-3,2	56,1	37.573	1,2	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	65,4	67.258	-7,7	14.348	6,3	21.401	-11,1	67,0	35.749	-4,9	54,0	52,6	53,2
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	51,0	82.278	22,3	14.510	1,1	26.610	24,3	54,5	41.120	15,0	52,2	48,8	50,0
2001	31.342	12,8	41.399	-24,0	75,7	72.741	-11,6	16.118	11,1	18.280	-31,3	88,2	34.398	-16,3	51,4	44,2	47,3
2002	36.059	15,1	51.553	24,5	69,9	87.612	20,4	18.459	14,5	23.321	27,6	79,2	41.780	21,5	51,2	45,2	47,7
2003	47.252	31,0	69.339	34,5	68,1	116.591	33,1	24.484	32,6	31.695	35,9	77,2	56.179	34,5	51,8	45,7	48,2
2004*	63.074	33,5	97.361	40,4	64,8	160.435	37,6	34.417	40,6	45.434	43,3	75,8	79.851	42,1	54,6	46,7	49,8
2004**	18.571	-	28.853	-	64,4	47.424	-	10.275	-	13.879	-	74,0	24.154	-	55,3	48,1	50,9
2005**	23.054	24,1	35.169	21,9	65,6	58.223	22,8	12.572	22,4	14.718	6,0	85,4	27.290	13,0	54,5	41,8	46,9
*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB																	
**Ocak-Nisan																	

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Türkiye'nin Avrupa birliği'ne üye ülkelerin tek tek her biri ile yapmış olduğu dış ticaret rakamlarını da Çizelge 37'den görmek mümkündür. Buna göre Türkiye'nin AB içinde en büyük ticaret partnerinin Almanya olduğu görülmektedir.

Çizelge 37: Türkiye'nin Dış Ticaretinin AB Ülkelerine Dağılımı

Ülke	2003						2004						2004*						2005*						Değişim (%) 04/05*		
	İhr	İth	Hac	İhr (%)	İth (%)	Hac (%)	İhr	İth	Hac	İhr (%)	İth (%)	Hac (%)	İhr	İth	Hac	İhr (%)	İth (%)	Hac (%)	İhr	İth	Hac	İhr (%)	İth (%)	Hac (%)	İhr	İth	Hac
Almanya	7.484	9.452	16.936	28,9	28,2	28,5	8.745	12.515	21.260	25,4	27,5	26,6	2.742	3.755	6.497	26,7	27,1	26,9	3.115	4.092	7.207	24,8	27,8	26,4	14	9	11
İtalya	3.193	5.471	8.664	12,3	16,3	14,6	4.627	6.865	11.492	13,4	15,1	14,4	1.247	2.034	3.281	12,1	14,7	13,6	1.785	2.237	4.022	14,2	15,2	14,7	43	10	23
İngiltere	3.670	3.500	7.170	14,2	10,4	12,1	5.543	4.317	9.860	16,1	9,5	12,3	1.627	1.333	2.960	15,8	9,6	12,3	1.793	1.444	3.237	14,3	9,8	11,9	10	8	9
Fransa	2.826	4.164	6.990	10,9	12,4	11,8	3.668	6.201	9.869	10,7	13,6	12,4	1.172	2.052	3.224	11,4	14,8	13,3	1.280	1.750	3.030	10,2	11,9	11,1	9	-15	-6
Hollanda	1.525	1.656	3.181	5,9	4,9	5,4	2.137	1.908	4.045	6,2	4,2	5,1	626	610	1.236	6,1	4,4	5,1	921	672	1.593	7,3	4,6	5,8	47	10	29
Belçika/Luk	898	1.890	2.788	3,5	5,6	4,7	1.202	2.524	3.726	3,5	5,6	4,7	331	846	1.177	3,2	6,1	4,9	465	728	1.193	3,7	4,9	4,4	40	-14	1
İspanya	1.789	2.003	3.792	6,9	6,0	6,4	2.616	3.249	5.865	7,6	7,2	7,3	758	945	1.703	7,4	6,8	7,1	967	968	1.935	7,7	6,6	7,1	28	2	14
Avusturya	473	824	1.297	1,8	2,5	2,2	560	1.070	1.630	1,6	2,4	2,0	161	377	538	1,6	2,7	2,2	208	279	487	1,7	1,9	1,8	29	-26	-9
Yunanistan	920	427	1.347	3,6	1,3	2,3	1.170	594	1.764	3,4	1,3	2,2	378	168	546	3,7	1,2	2,3	396	209	605	3,1	1,4	2,2	5	24	11
Danimarka	454	345	799	1,8	1,0	1,3	637	342	979	1,9	0,8	1,2	209	110	319	2,0	0,8	1,3	238	114	352	1,9	0,8	1,3	14	4	10
İsveç	457	822	1.279	1,8	2,5	2,2	560	1.118	1.678	1,6	2,5	2,1	163	302	465	1,6	2,2	1,9	213	528	741	1,7	3,6	2,7	31	75	59
Portekiz	315	155	470	1,2	0,5	0,8	395	236	631	1,1	0,5	0,8	117	57	174	1,1	0,4	0,7	140	100	240	1,1	0,7	0,9	20	75	38
İrlanda	261	501	762	1,0	1,5	1,3	432	700	1.132	1,3	1,5	1,4	108	219	327	1,1	1,6	1,4	150	202	82	1,2	1,4	0,3	39	-8	-75
Finlandiya	214	479	693	0,8	1,4	1,2	256	708	964	0,7	1,6	1,2	73	200	273	0,7	1,4	1,1	119	282	120	0,9	1,9	0,4	63	41	-56
AB 15 Toplamı	24.484	31.695	56.179	94,5	94,6	94,6	32.555	42.353	74.908	94,6	93,2	93,8	9.712	13.008	22.720	94,5	93,7	94,1	11.790	13.605	25.395	93,8	92,4	93,1	21	5	12
Çek Cum.	188	443	631	0,7	1,3	1,1	222	654	876	0,6	1,4	1,1	66	202	268	0,6	1,5	1,1	91	224	315	0,7	1,5	1,2	37,9	10,9	17,5
Estonya	23	13	36	0,1	0,0	0,1	35	44	79	0,1	0,1	0,1	12	18	30	0,1	0,1	0,1	9	27	36	0,1	0,2	0,1	-25,0	50,0	20,0
Kıbrıs Rum Kes.	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Letonya	26	1	27	0,1	0,0	0,0	38	1	39	0,1	0,0	0,0	14	0	14	0,1	0,0	0,1	18	0	18	0,1	0,0	0,1	28,6	0,0	28,6
Litvanya	85	135	220	0,3	0,4	0,4	122	170	292	0,4	0,4	0,4	39	53	92	0,4	0,4	0,4	49	40	89	0,4	0,3	0,3	25,6	-24,5	-3,3
Macaristan	284	416	700	1,1	1,2	1,2	349	705	1.054	1,0	1,6	1,3	103	191	294	1,0	1,4	1,2	114	264	378	0,9	1,8	1,4	10,7	38,2	28,6
Malta	156	72	228	0,6	0,2	0,4	98	72	170	0,3	0,2	0,2	33	16	49	0,3	0,1	0,2	83	35	118	0,7	0,2	0,4	151,5	118,8	140,8
Polonya	486	415	901	1,9	1,2	1,5	697	996	1.693	2,0	2,2	2,1	221	264	485	2,2	1,9	2,0	275	343	618	2,2	2,3	2,3	24,4	29,9	27,4
Slovakya	59	205	264	0,2	0,6	0,4	108	232	340	0,3	0,5	0,4	21	60	81	0,2	0,4	0,3	33	117	150	0,3	0,8	0,5	57,1	95,0	85,2
Slovenya	102	93	195	0,4	0,3	0,3	188	203	391	0,5	0,4	0,5	43	57	100	0,4	0,4	0,4	98	52	150	0,8	0,4	0,5	127,9	-8,8	50,0
Yeni Üyeler Toplamı	1.409	1.793	3.202	5,4	5,4	5,4	1.857	3.077	4.934	5,4	6,8	6,2	552	861	1.413	5,4	6,2	5,8	770	1.102	1.872	6,1	7,5	6,9	39	28	32
AB 25 Toplamı	25.898	33.494	59.392	100,0	100,0	100,0	34.417	45.434	79.851	100,0	100,0	100,0	10.275	13.879	24.154	100,0	100,0	100,0	12.572	14.718	27.290	100,0	100,0	100,0	22,4	6,0	13,0

*Ocak Nisan

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticareti sektörel bazda ortaya konulmak istendiğinde elde edilebilecek tablo, çizelge 38 deki gibi olacaktır. Çizelge 37'de dikkatli bakıldığında 1990 yılların başından itibaren Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı içinde tüketim malları ihracatının payı toplam ihracat içinde oransal olarak pek fazla değişmezken yatırım malı ve ara mal ihracatımız sürekli bir artış göstermiştir. Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatın bileşiminin özellikle son on yıl önemli ölçüde değişmediğini söylemek mümkündür. Yine Çizelge 39'a bakıldığında Türkiye'nin dış ticaretinin genel yapısı Avrupa Birliği ile olan dış ticaretinden oldukça farklılık göstermektedir.

Türkiye ihracatının yarıya yakın bir kısmı AB'ne yapılmaktadır. Türkiye ithalatının yarıya yakın bir bölümü de AB'den yapılıyor. Sanayi bazında incelendiğinde bu oranlar daha da yükselmektedir. Türkiye'deki yabancı sermaye stokunun neredeyse 2/3'ünün kaynağı Avrupa Birliğidir (Tigrel, 1995: 9).

Çizelge 38'de Türkiye'nin AB ile ticaretinin mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında, Türkiye'nin 2004 yılında AB ülkelerinden ara malı ve yatırım malı ithalatının payı yaklaşık %84 ler dolayındadır. Bu durum ekonomik işleyişin dışa bağımlılığının boyutunu göstermesi bakımından yararlıdır.

Çizelge 38: Türkiye'nin AB İle Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon \$)

İHRACAT

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	252	2,9	-	2.805	32,5	-	5.577	64,6	-	8.635
1995	318	2,9	26,2	3.528	31,8	25,8	7.232	65,3	29,7	11.078
1996	396	3,4	24,5	3.727	32,3	5,6	7.425	64,3	2,7	11.549
1997	423	3,5	6,8	4.105	33,5	10,1	7.721	63,0	4,0	12.248
1998	489	3,6	15,6	4.612	34,2	12,4	8.397	62,2	8,8	13.498
1999	631	4,4	29,0	4.981	34,7	8,0	8.737	60,9	4,0	14.348
2000	666	4,6	5,5	5.203	35,9	4,5	8.631	59,5	-1,2	14.510
2001	960	6,0	44,1	5.751	35,7	10,5	9.359	58,1	8,4	16.118
2002	1.274	6,9	32,7	5.834	31,6	1,4	11.330	61,4	21,1	18.459
2003	2.077	8,5	63,0	7.431	30,4	27,4	14.929	61,0	31,8	24.484
2004*	3.776	11	81,8	10.772	31,3	45,0	19.759	57,4	32,4	34.417
2004**	1.068	10	-	3.180	30,9	-	5.996	58,4	-	10.275
2005**	1.644	13	53,9	3.993	31,8	25,6	6.911	55,0	15,3	12.572

İTHALAT

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	3.209	29,4	-	6.912	63,3	-	795	7,3	-	10.915
1995	4.831	28,7	50,5	10.539	62,5	52,5	1.491	8,8	87,5	16.861
1996	7.388	31,9	52,9	12.880	55,7	22,2	2.870	12,4	92,5	23.138
1997	7.327	29,5	-0,8	14.009	56,3	8,8	3.535	14,2	23,2	24.870
1998	7.182	29,8	-2,0	13.270	55,1	-5,3	3.622	15,0	2,5	24.075
1999	6.069	28,4	-15,5	11.823	55,2	-10,9	3.525	16,5	-2,7	21.401
2000	7.254	27,3	19,5	14.116	53,0	19,4	5.114	19,2	45,1	26.610
2001	4.317	23,6	-40,5	11.168	61,1	-20,9	2.595	14,2	-49,3	18.280
2002	5.361	23,0	24,2	14.417	61,8	29,1	3.196	13,7	23,2	23.321
2003	6.999	22,1	30,6	19.233	60,7	33,4	5.147	16,2	61,0	31.695
2004*	10.672	23,5	52,5	26.819	59,0	39,4	7.613	16,8	47,9	45.434
2004**	3.151	22,7	-	8.242	59,4	-	2.343	16,9	-	13.879
2005**	3.276	22,3	4,0	9.269	63,0	12,5	2.116	14,4	-9,7	14.718

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Nisan

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatın bileşiminin özellikle son on yıl inde pek de değişmediğini söylemek mümkündür. Yine Çizelge 39'a bakıldığında Türkiye'nin dış ticaretinin genel yapısı Avrupa Birliği ile olan dış ticaretinden oldukça farklılık göstermektedir

Çizelge 39: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

İHRACAT										
(Milyon \$)										
Yıl	Yatırım			Ara Mal			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	727	4,0	-	8.222	45,4	-	9.156	50,6	-	18.105
1995	837	3,9	15,1	8.946	41,3	8,8	11.854	54,8	29,5	21.636
1996	1.125	4,8	34,5	9.745	42,0	8,9	12.354	53,2	4,2	23.224
1997	1.339	5,1	19,0	11.032	42,0	13,2	13.890	52,9	12,4	26.261
1998	1.378	5,1	2,9	11.129	41,3	0,9	14.374	53,3	3,5	26.974
1999	1.796	6,8	30,3	10.840	40,8	-2,6	13.895	52,3	-3,3	26.587
2000	2.140	7,7	19,2	11.573	41,7	6,8	14.013	50,5	0,8	27.775
2001	2.618	8,4	22,3	13.299	42,4	14,9	15.221	48,6	8,6	31.342
2002	2.739	7,6	4,6	14.636	40,6	10,1	18.532	51,4	21,8	36.059
2003	4.217	8,9	54,0	18.398	38,9	25,7	24.344	51,5	31,4	47.252
2004	6.530	10,4	54,8	25.868	41,0	40,6	30.486	48,3	25,2	63.074
2004*	1.852	10,0	-	7.535	40,6	-	9.134	49,2	-	18.571
2005*	2.691	11,7	45,3	9.592	41,6	27,3	10.717	46,5	17,3	23.054

İTHALAT										
Yıl	Yatırım			Ara Mal			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	5.319	22,9	-	16.536	71,1	-	1.416	6,1	-	23.270
1995	8.215	23,0	54,4	25.037	70,1	51,4	2.456	6,9	73,4	35.707
1996	10.624	24,4	29,3	28.737	65,9	14,8	4.266	9,8	73,7	43.627
1997	11.352	23,4	6,9	31.871	65,6	10,9	5.335	11,0	25,0	48.559
1998	11.027	24,0	-2,9	29.560	64,4	-7,3	5.320	11,6	-0,3	45.921
1999	8.729	21,5	-20,8	26.553	65,3	-10,2	5.063	12,4	-4,8	40.671
2000	11.341	20,8	29,9	35.710	65,5	34,5	7.220	13,2	42,6	54.503
2001	6.964	16,8	-38,6	28.931	69,9	-19,0	4.083	9,9	-43,4	41.399
2002	8.492	16,5	21,9	37.442	72,6	29,4	5.007	9,7	22,6	51.553
2003	11.470	16,5	35,1	49.489	71,4	32,2	7.903	11,4	57,8	69.339
2004	17.382	17,9	51,5	67.387	69,2	36,2	12.098	12,4	53,1	97.361
2004*	4.987	17,3	-	20.078	69,6	-	3.604	12,5	-	28.853
2005*	5.664	16,1	13,6	25.691	73,1	28,0	3.740	10,6	3,8	35.169

*Ocak-Nisan

3.3.2.14. 1989-2004 döneminde Türkiye dış ticaretinin “yoksullaştıran büyüme” perspektifinde değerlendirilmesi ve analizi

Rodrik-Rodriguez ve Sachs-Wagner arasında başlatılan yoksullaşma hipotezi tartışmasının günümüzde anlamı aslında küreselleşmenin sorgulanmasıdır. Küreselleşen piyasaların ulusal refah üzerindeki dış ticaret etkileri, 1980’ler sonrasında yaşanan ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesi özelliği de taşımaktadır (Erk, Ateş ve Direkçi, 2000:7). Kurumsal döviz kurları ve piyasa işleyişine devlet müdahalesinin sınırlandırılmasına karşın, 1980 sonrası Türkiye’de ulusal refahın ölçütü olan GSYH’daki büyümenin uzun dönemde dış ticaret hadleri üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu bu tezin arştırmayı amaçladığı konudur.

Türkiye’nin dış ticaretinin yoksullaştıran büyüme perspektifinde analizi yapılmadan önce Türkiye’de sıkça kullanılan döviz kuru politikası ile dış ticaret hadleri arasında bir eş bütünleşme olup olmadığına bakmakta yarar vardır. Her yaklaşan krizden önce krizleri engelleyebilmek amacıyla ya da krizden sonra; krizin etkilerini tolere edebilmek amacıyla döviz kurları 1980 lerin başlarından 2001 yılına kadar ayarlanmıştır. Döviz kurunu ayarlamaktan beklenen ilk ve en önemli fayda, ulusal paranın değerini yabancı paralar karşısında düşürmek aracılığı ile Türkiye’nin ihracatını artırabilmek; böylelikle kriz tablolarında sıkça gördüğümüz aşırı dış ticaret açıklarını kontrol altına alabilmektir. Fakat bu politikanın yukarıdaki sonucu yaratabilmesi için döviz kuru politikası ile ticaret hadleri arasında bir ilişkinin var olması gerekir.

Döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasındaki nedenselliğin yönü literatürde hala tartışma konusudur. Bu konuyu açıklayan iki alternatif yaklaşım vardır. Birinci yaklaşım olan Standart teori, nedenselliğin ticaret hadlerindeki değişimlerden reel döviz kurlarına doğru olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre, ticaret hadlerindeki bir iyileşme dışarıdan içeriye doğru bir gelir transferine neden olacağından yurtdışı fiyat düzeyine nispeten yurtiçi fiyat düzeyinde bir yükselmeye yol açacaktır. Yansıma (pass through) olarak isimlendirilendiğer yaklaşım, döviz kurlarındaki değişimlerden ticaret hadlerine doğru ters yönlü nedensel bir ilişkinin varlığına işaret eder (Zengin, 2001:27).

Yansıma olarak adlandırılan yaklaşımın Türkiye’de gerçekleşip gerçekleşmediği analize tabi tutulmuştur. Yoksullaştıran büyüme analizinde kullandığımız serilerden birisi olan dış ticaret hadlerinin böylece reel döviz kuru politikalarından etkilenip etkilenmediği de anlaşılmış olacaktır.

Dış ticaret dengesini iyileştirmek amacıyla düşük değerlenmiş kur politikası izlenen dönemlerde yabancı para birimi ile ifade edilen ithalat fiyatlarının düşmesi bu politikanın ithalat üzerindeki olumsuz etkilerini ihracat fiyatlarının düşmesi de ihracat üzerindeki olumlu etkilerini azaltacaktır. Böylece, düşük değerlenme ile ihracat açısından sağlanan fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kaybedilirken, ithalat açısından ise dış piyasalar tarafından kaybedilen fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kazanılacaktır (Zengin, 2001:27).

Aşırı değerlenmiş kur politikası sonucunda ise yukarıdaki durumun tam tersi gerçekleşir. Reel döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasında ters yönlü nedensel bir ilişkinin olup olmaması dış ticaretin karlılığı üzerinde belirleyici olacaktır. Bu durumun varlığı ya da yokluğu dış ticaret hadleri ile gelir arasındaki ilişkiyi de etkileyecektir. Bu nedenle bu tezde inceleme konusuna dahil edilmiştir.

Yukarıda açıklandığı gibi yoksullaştıran büyümenin bir ülkede varlığının araştırılması koşullarından biri de ülkenin ihraç ettiği malların sofistike olmayan mallar olması, uluslararası fiyatları etkileyememe, ihracat için yüksek düzeyde ithal girdiye bağımlılık gibi ölçütler mevcuttur. Bu açılardan Türkiye ele alındığında modelin denenmesi açısından son derece elverişli durmaktadır. Dış borç ödemelerinde karşılaşılan güçlükleri döviz rezervlerini yükseltmekte bulan dönemin ekonomi yönetimi bunu sağlamak için ihracatı artırmaya karar verdi. Bunu sağlamak için kısa zamanda üretim arzını artırmak mümkün olmadığı için iç talep dış pazarlara kanalize edildi. Elbette belirli miktarlarda döviz kazançları sağlandı ama bu iç talebin kısılması pahasına oldu.

Başkonuş’un 1995 yılında yoksullaştıran büyüme açısından Türkiye ve Almanya arasındaki dış ticaret ilişkilerini incelediği çalışmasında bulduğu sonuçlar oldukça dikkat çekicidir. Başkonuş bu durumu şöyle ifade etmiştir.

“Fakirleştiren büyüme teorisini sınamak için kurulan modelde ülkelerden biri Türkiye diğeri ise Türkiye’nin dış ticaretinde önemli olan bir ülke olmalıdır. Türkiye’nin ticaret yaptığı ülkeler sıralamasında Almanya’nın ayrı bir yeri vardır. Anak yapılan istatistiksel testler Almanya ile Türkiye arasında yapılan mal bazındaki analizleri reddetmiştir. Ancak toplam olarak ihracat ve ithalat miktarları incelendiğine Almanya’nın Türkiye dış ticareti üzerinde yabana atılayacak kadar ağırlığı olduğunu gözlemek mümkündür. Bu karşılıklı ticaret ilişkisinin meydana getirdiği araştırma açıdan son derece önemlidir...”

Birim Kök Testleri:

Zaman serisi verileri kullanarak tahmin edilen regresyon denklemlerinde durağanlık şartının yerine getirilmiş olması önemlidir. Durağanlık genel bir tanımlama ile, sabit ortalama, sabit varyans ve seriye ait iki değer arasındaki farkın zaman değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde ifade edilmektedir. Zaman serileri, deterministik veya stokastik bir trendin varlığı nedeniyle durağanlık niteliğine sahip olmayabilirler. Durağan olmayan serilerin varyansı ve ortalaması zamana bağlı olarak değişmektedir. Zaman sonsuza ilerledikçe varyans da sonsuza gitmektedir (Berber ve Artan, 2004:9). Kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller testleri kullanılmıştır. Dickey-Fuller zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla alternatif regresyon modelleri kullanılmıştır. Bu tezde, hem sabitli ve trendli hem de sabitli trendsiz modeller esas alınmıştır.

Eş Bütünleşme (Cointegration) Analizi:

Granger 1981’de ortak bütünleşme teorisini (cointegration theory) geliştirmiş ve değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkilerinin araştırılmasında yeni bir yöntemi ortaya koymuştur. Engle-Granger 1987’deki çalışması ise ortak bütünleşme içerisinde olan ekonomik değişkenlerin hata düzeltme modeli (error correction model) ile tanımlanabileceğini göstermiş ve böylece uzun dönem denge ilişkisi ile kısa dönem dinamik ilişkileri bütünleştirmiştir. Bu tarihten sonra, eş bütünleşme analizi, daimi gelir, satın alma gücü paritesi, rasyonel beklentiler, farklı piyasalarda piyasa etkinliği gibi iktisadi hipotezlerin testinde kullanılan bir yöntem olmuştur (Aksoy, Köse ve Uçar, 2000:42-43).

Engle-Granger yöntemi, birden fazla eş bütünleşme olup olmadığını sınamamaktadır. Johansen, bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik 1988 ve 1991'deki çalışmalarında üzerinde çalışılan değişken kümesi için gerekli olan eş bütünleşme vektör sayısını belirleyen bir test geliştirmiştir. Johansen eş bütünleşme analizinin amacı katsayılar matrisinin değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri hakkında bilgiye sahip olup olmadığını araştırılmasıdır (Alper, 2005:50).

Model ve Veri Seti:

Dış ticaret hadleri ve reel döviz kuru serileri arasında etkileşimlerin ampirik olarak test edilmesinde Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır Dış ticaret hadleri ile reel döviz kuru arasında ilişkinin var olup olmadığı birinci eş bütünleşme testi ile (E1); reel kişi başına GSYH büyüme oranları ile ticaret hadleri arasındaki ilişkinin var olup olmadığını ise ikinci eş bütünleşme testi ile incelenildi (E2).

Çalışmada kullanılan veriler birim kök içeren zaman serileridir. Bu nedenle yoksullaştıran büyüme modelinin Türkiye üzerinde denenmesi ve reel döviz kuru (RDK) ve ticaret hadleri (TT) arasındaki ilişkinin sınanması Johansen (1988,1991) ve Johansen Juselius (1990, 1992) tarafından geliştirilen (Dülger ve Cin, 2002:48) eş bütünleşme yöntemi çerçevesinde olanaklıdır. Bu tezde test edilen eş bütünleşme ilişkilerinin her ikisinde de (E1 ve E2) önce seviye değerleri kullanılmış ancak durağanlığı sağlamak için birincil farkları alınmıştır.

Test edilen modellerinin ana kalıbı aşağıdaki biçimdedir.

$$g_t = a(L)g_{t-1} + b(L)(P_x/P_m) + \epsilon_t$$

Bu modelde;

g_t = Kişi başına reel GSYH büyüme oranı

P_x =İhracat fiyat

P_m =İthalat fiyatı

$a(L)$ ve $b(L)$ = Gecikme işlemcileridir.

Her iki Johansen eş bütünleşme testinde kullanılan değişkenler “1989:1 – 2004:3” dönemini kapsamaktadır. Gecikme uzunluğunda Akaike bilgi kriteri kullanılmıştır. Bu yüzden sistem için gecikme uzunluğu E1 ve E2 için iki olarak kullanılmıştır. Büyüme ve ticaret hadleri arasındaki ilişkinin test edilmesinde ise dört gecikme uzunluğu da denenmiştir.

Her iki durum için de sistemde yer alan serilerin hem ayrı ayrı hem de birlikte zaman serisi özellikleri Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ile incelenmiştir. Bu incelemelerin sonuçları Çizelge 40’da görülmektedir.

Çizelge 40: Dickey-Fuller Testleri (1989:1-2004:3)

	Sabit ve Trend yok	Sabit terimli	Sabit terim + Trend
TT	-0.187 (0.61)	-2.13 (0.23)	-3.55 (0.04)
RDK	0.28(076)	-2.62(0.09)	-3.30(0.07)
Buyme	-8.35(0.001)	-8.30(0.001)	-8.22(0.001)

Çizelge 40’dan elde edilen sonuçlara göre durağan olmayan değişkenlerden oluşan sistemin durağan hale getirilmesi için çizelge 41’de görülen genişletilmiş Dickey-Fuller testleri yapılarak durağanlık sağlanmıştır. Çizelge 41’de genişletilmiş Augmented Dickey-Fuller Testlerinin sonuçları görülmektedir.

Çizelge 41 : Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller Testleri (1989:1-2004:3)

	Sabit ve Trend yok	Sabit terimli	Sabit terim + Trend
TT	-0.21(0.60)	-1.65(0.44)	-2.79(0.20)
RDK	0.36(0.78)	-2.06(0.25)	-2.95(0.15)
Buyme	-4.75(0.001)	-4.72(0.001)	-4.67(0.002)
DFTT	-5.43(0.001)	-5.38(0.001)	-5.41(0.002)
DFRDK	-5.08(0.001)	5.08(0.001)	-5.06(0.001)
DFBuyme	-8.38(0.001)	-8.31(0.001)	-8.28(0.001)

Akaike Bilgi Kriterine göre gecikme uzunlukları iki olarak alınmıştır.

Mevsimsellik nedeniyle gecikme uzunluğu olarak dört denenmiştir.

Kritik değerler MacKinnon(1996)’dan alınmıştır.

Değişkenler arasında bir eş bütünleşme olup olmadığı Johansen – Juselius tekniği yardımıyla incelenmiştir. İncelemenin sonuçları aşağıdadır.

Analiz Sonuçları:

Bu çalışmada dış ticaret hadleri (TT) ile reel döviz kuru (RDK) arasında bir eş bütünleşmenin (co-integration) varlığı bulunamamıştır. Sonuç olarak bu durum, döviz kuru politikasının dış ticaret dengesizliklerini gidermekte etkisiz bir araç olduğunu göstermektedir. Çizelge 42’den görüleceği gibi reel döviz kuru ile dış ticaret hadleri

arasında bir eş bütünleşme tespit edilmemiştir. Bu nedenle yukarıda da açıklandığı gibi bu iki değişken arasında doğrusal bir ilişki yoktur

Çizelge 42: Johansen Eş Bütünleşme Testi (RDK, TT)

Test İstatistikleri	Vektor sayıları			
	r=0		r≤1	
	İstatistik değeri	Kritik değer	İstatistik değeri	Kritik değer
Maksimum özdeğer	9.85(0.22)	14.26	1.03(0.30)	3.84
İz	10.89(0.21)	15.49	1.03(0.30)	3.84

Reel döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı Çekerol ve Gürbüz Tarafından tespit edilmiştir (Çekerol ve Gürbüz,2003:1). Benzer bir sonuç Zengin (2001) tarafından da bulunmuştur. Literatürde, az sayıda varolan çalışmaların büyük oranda ulaştığı sonuç bir döviz kuru sisteminin seçimi veya döviz kurunun yeniden düzenlenmesinin dış ticaret hadleri üzerinde bir etkisinin olmadığı şeklindedir. Bu durum yıllardır çeşitli dönemlerde uygulanmış olan reel döviz kuru politikalarının etkin olmadığına bir göstergesidir.

Büyüme ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi incelediğimiz eş bütünleşme testinde iki dönem gecikmesinde iki dört dönem gecikmesinde ise en az 1 eş bütünleşme tespit edilmiştir. Sonuç olarak mevsimsellik nedeniyle gecikme uzunluğu olarak dört kullanılmıştır.

Çizelge 43: Johansen Eş Bütünleşme testi (BÜYÜME, TT)

Test İstatistikleri	Vektor sayıları			
	r=0		r≤1	
	İst değeri	k.d	İst değeri	k.d
Maksimum özdeğer	12,42(0.09)	14.26	3.66	3.84 (0.05)
İz	16,09(0.04)*	15.49	3.66	3.84 (0.05)

Çizelge 43’de ise eş bütünleşme tespit edilmiştir ve ilişki negatif yönlüdür. anlamlılık seviyesi yeterli olmasa da sistemin karakteristik kökleri sınırlar dahilinde olduğu için büyümenin ticaret hadlerini negatif etkilediği söylenebilir. Eş bütünleşme katsayıları normalleştirildiğinde aşağıdaki gibi bir denklemlle ifade edilebilir.

$$\mathbf{BÜYÜME = -0,009TT}$$

Eş bütünleşmenin anlamlılık seviyesinin yeterli olmayışı yoksullaştıran büyüme gerçekleşmiştir şeklinde bir kesin yargıya varmamızı zorlaştırsa da negatif ilişki Türkiye’de ilişkinin yönünü göstermesi bakımından yararlıdır. Bu durum yoksullaştıran büyümenin gerçekleştiğini işaret etmektedir. Sayfa 153’de Nicholson yöntemiyle hesapladığımız dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin bütün periyot için toplamda negatif oluşu Türkiye’de yoksullaştıran bir büyüme sürecinin yaşandığı hakkındaki kanımızı güçlendirmektedir. Her ne kadar ilişki negatif bir yön gösteriyorsa da yoksullaştıran büyümeye ilişkin analizlerin gelir dağılımı, dış borçlanma, optimal kaynak kullanımı, beşeri-fiziksel yatırımlardaki bileşenlerin doğru belirlenmesinde ortaya çıkacak olumlu ya da olumsuz gelişmeler modelimiz çerçevesinde ele alınmamıştır. Diğer taraftan yıllık olarak toplanan verilerin sektörel gruplar düzeyinde üçer aylık dönemler için elde edilememesi yoksullaştıran büyümenin alt sektörlerde gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmamıza olanak vermemiştir. Analizlerle ilgili çizelge ve istatistikleri çin Ek 8’e bakılabilir.

Türkiye’nin dış ticareti ile ilgili çeşitli rakamlar çizelge 44’de bir araya getirilmiştir. Bu veriler dış ticaret ile ilgili kalemlerin uzun yıllar bazında nasıl bir değişim geçirdiklerinin görülmesi bakımından aşağıdaki grafiklerde kullanılmıştır.

Çizelge 44: Grafiklerde Kullanılan Veri Seti

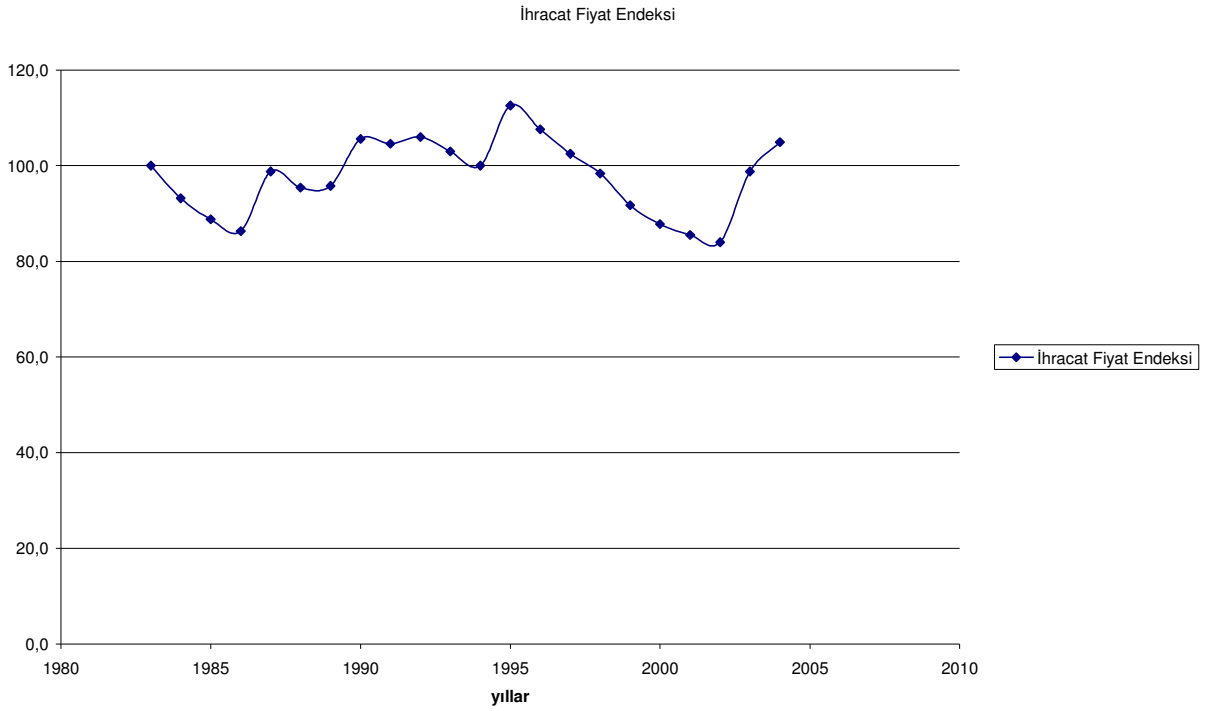
YILLAR	İhracat Fiyat Endeksi	İthalat Fiyat Endeksi	DIŞ TİCARET DENGESİ*	NET DEĞİŞİM TİCAF GSMH (milyon \$)	GSYH (milyon \$)	TARIM GSYH*	İNŞAAT GSYH*	ENERJİ GSYH*	
1983	100,0	113,6	-3507	88	57279	57333	12667	3365	920
1984	93,2	108,8	-3623	85,6	61350	61181	12727	3761	1154
1985	88,8	110,4	-3385	80,4	63989	63776	12669	4273	1232
1986	86,3	92,6	-3648	93,2	68315	68248	13255	4745	1401
1987	98,8	99,9	-3968	98,9	75019	74722	13314	5452	1482
1988	95,4	99,2	-2673	96,1	76108	76306	14356	5159	1636
1989	95,8	102,8	-4167	93,2	77347	76498	13272	5472	1863
1990	105,6	108,3	-9343	97,5	84592	83578	14177	5411	2023
1991	104,6	104,9	-7453	99,7	84887	84353	14049	5473	2114
1992	106,0	102,9	-8156	103	90323	89401	14651	5814	2363
1993	103,0	96,5	-14083	106,8	97647	96590	14463	6272	2573
1994	100,0	100	-5161	100,2	91733	91321	14358	6144	2660
1995	112,6	116,8	-14073	96,4	99028	97888	14640	5857	2916
1996	107,6	109,7	-20402	98,1	106080	104745	15284	6200	3199
1997	102,5	100,2	-22298	102,3	114874	112631	14927	6511	3358
1998	98,4	96,1	-18948	102,4	119303	116114	16176	6560	3536
1999	91,7	90,8	-14083	101	112044	110646	15369	5739	3583
2000	87,8	94,9	-26728	92,5	118916	118560	16005	6071	3817
2001	85,5	94,6	-10065	90,4	107783	109885	14923	5662	3735
2002	84,0	93,5	-15495	89,8	116165	118440	15987	5383	4033
2003	98,8	101,1	-22087	97,7	121975	100087	15549	4866	4264
2004	104,9	101,5	-34419	103,3	135308	136693	15863	5092	4522

YILLAR	TİCARET GSYH*	ABD doları	REEL (\$)1982=100	enflasyon38-19%	TR-DE_İHRC**	TR-DE_İTHL**	TR İHRCT (milyon\$)	TR İTHLT (milyon\$)	Kişi Başına GSMH(\$)
1983	10330	160,94	100,00	27	707	1009	5746,0000	8843	1264
1984	11278	224,03	106,10	31	837	1052	5728,0000	9235	1204
1985	11904	364,85	110,02	48	1279	1177	7134,0000	10757	1330
1986	12476	518,34	97,62	46	1391	1368	7959,0000	10935	1462
1987	14850	669,39	95,76	35	1444	1772	7457,0000	10475	1636
1988	15376	1420,76	153,25	39	2183	2163	10190,0000	13396	1684
1989	15017	2120,78	85,45	75	2149	2067	11662,0000	13475	1959
1990	16868	2607,62	72,51	70	2203	2226	11625,0000	15815	2682
1991	16748	4169,85	99,72	60	3077	3523	12959,0000	22407	2621
1992	17902	6868,69	99,43	66	3412	3230	13593,0000	20883	2708
1993	19975	10986,82	93,50	71	3660	3755	14715,0000	22791	3004
1994	18445	29704,33	163,23	66	3655	4533	15345,0000	29426	2184
1995	20587	45705,43	75,45	104	4856	3645	18106,0000	22273	2759
1996	22413	81184,26	90,01	97	5036	5547	21606,0000	34788	2928
1997	25024	151428,52	103,45	80	5186	7813	32067,0000	42331	3679
1998	25365	260039,56	93,06	85	5253	8021	32110,0000	47158	3255
1999	23756	417580,86	86,03	87	5448	7310	30662,0000	44714	2879
2000	26509	623749,34	107,46	39	5473	5880	27774,9060	54503	2965
2001	24096	1228921,35	104,47	89	6347	7893	31334,2164	41399	2113
2002	26679	1504597,53	94,40	30	53669	53354	36059,0890	51554	2598
2003	28902	1563521,21	90,84	14	58688	70415	47252,8360	69340	2598
2004	32613	1452547,00	84,98	9	74849	94529	63120,9490	97540	3383

*(1987 Üretici Fiyatlarıyla, Milyar TL,) **: MİLYON \$
Kaynak:TCMB elektronik veri dağıtım sistemi www.tcmb.gov.tr

İhracat fiyat endeksi 1982 = 100 kabul edilerek hesaplanması neticesinde elde edilen grafik Şekil 17’de görülmektedir. Grafikten de kolaylıkla görülebileceği gibi Türkiye’de ihracat fiyatları endeksinin baz yılına göre 22 yıllık sürede daha çok 100 rakamının altında olduğu görülmektedir. Bu tezin esas argümanlarından biri olan “yüksek değerlenmiş döviz kuru yüksek ihracat getirisi sağlamayabilir”e uygun olarak özellikle 2001 krizinden beri yüksek seviyede olduğu söylenemeyen döviz kurlarına paralel olarak ihracat fiyatları endeksinin de değerlendirildiği görülmektedir.

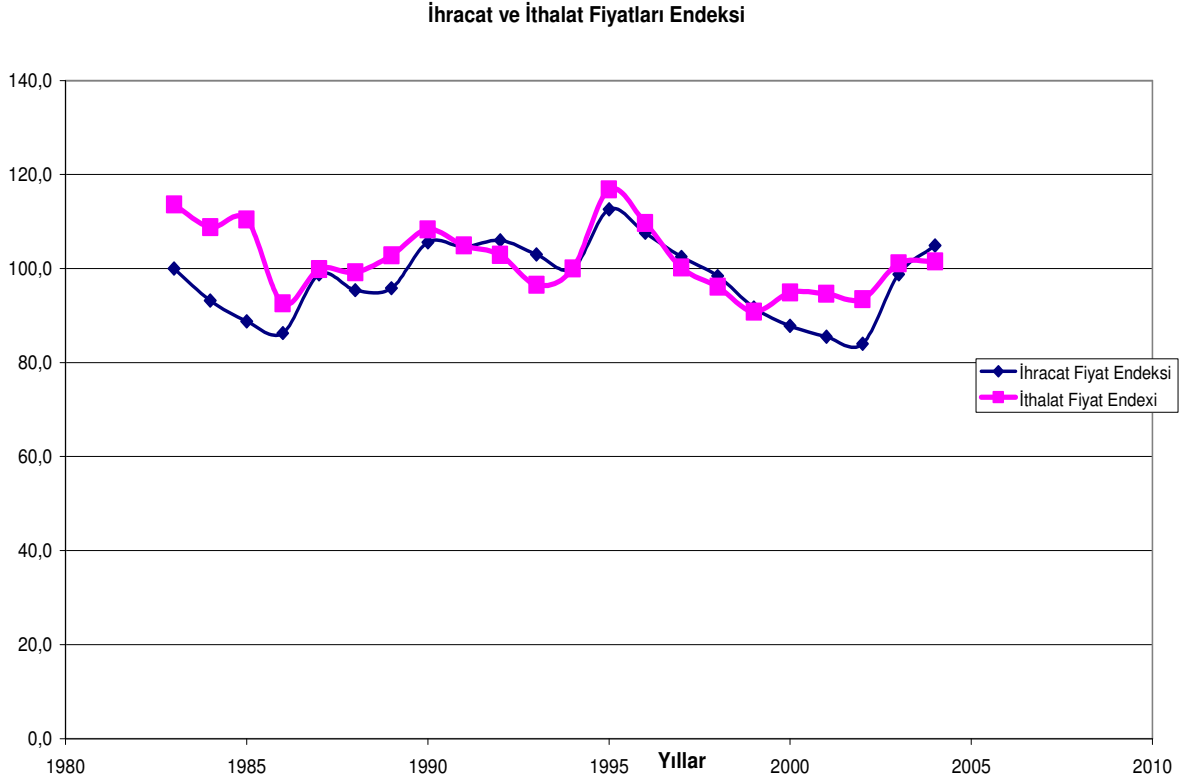
Şekil 17: Yıllara Göre İhracat Fiyat Endeksleri (1982=100)

Kaynak: Çizelge 44’deki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Şekil 18’den de görülebileceği gibi yıllar itibarı ile ithalat ve ihracat fiyatları endeksi birbirine paralel olarak seyretmektedir. Yalnız grafikte dikkat edilmesi gereken bir nokta uzun yıllar boyunca ithalat fiyatları endeksinin ihracat fiyatları endeksinin üzerinde seyretmesidir. Bu Türkiye’nin ihraç ettiği malların ve ithal ettiği malların bileşimi hakkında bir fikir vermektedir. Türkiye’nin ithal ettiği mallar için giderek daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kaldığı gibi bir sonuç yaratmaktadır.

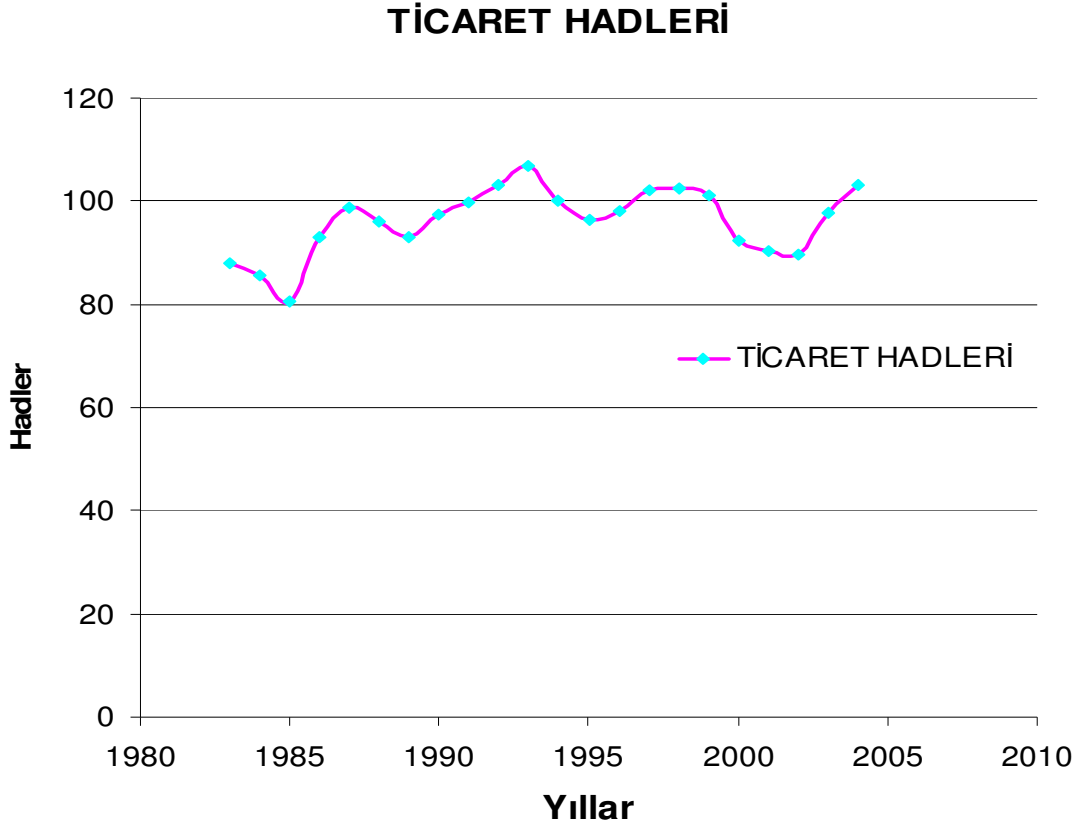
Şekil 18: Yıllar İtibarı İle İthalat ve İhracat Fiyatları Endeksi

Kaynak: Çizelge 44'deki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Şekil 19'den de görülebileceği gibi Türkiye'de ticaret hadleri 22 yıllık dönemde çok az denilebilecek zaman aralıklarında iyileşmiştir. Bunun dışında ki yıllarda durumun Türkiye aleyhine olduğu söylenebilir. 2001 krizinden sonra yakalanan güçlü çıkışın uzun dönemde sürüp sürmeyeceğini görmek için biraz daha beklemek gerekecektir. Ama ilk tahminler bakımından dövizin serbest dalgalanmasının dış ticaret hadlerini Türkiye'de iyileştirmeye başladığı söylenebilir.

Şekil 19: Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerinin Seyri

Kaynak: Çizelge 44'deki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Gelir Etkisi :

Dış ticaretin gelir etkisinin hesaplanması ile ilgili çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında, dış ticarete sürekli açık veren ve ihracat gelirlerini ithalatını finanse etmek için döviz kaynağı olarak kullanan ülkeler için en uygun yöntem olarak Nicholson Yöntemi kabul edilmektedir. Bu yöntemde dış ticaretten doğan kazanç şu şekilde verilmektedir (Gökalp, 2000:57):

$$g = X \left\{ \left(\frac{1}{P_m} \right) - \frac{1}{P_x} \right\} = \left(\frac{X}{P_m} \right) - X'$$

Bu denklemde;

g= Dış ticaret kazancı,

P_x= İhracat fiyat endeksi,

P_m= İthalat fiyat endeksi,

X= İhracat,

X' =Sabit fiyatlarla ihracattır.

Bu ifadede ticaret kazancı, ihracat geliri karşılığında yapılan ithalatın ihracat hacmini aşan bölümü olarak tanımlanmaktadır (Gökalp, 2000;57). Çizelge 45’de Türkiye dış ticaret hadlerinin gelir etkisi gösterilmiştir. 1983-2004 itibariyle dış ticaret hadlerinin gelir etkisini incelediğimizde, gelir etkisinin ihracat ve ithalat fiyat endeksleri ve dış ticaret hadlerinin gelişimiyle paralellik gösterdiğini görmekteyiz. 1992, 1993, 1997, 1998, 1999 ve 2004 yıllarında dış ticaretin gelir etkisi pozitif olarak gerçekleşirken onun dışında kalan yıkarda negatiftir. 1983-2004 dönemi toplam gelir etkisi ise -125 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu 22 yıllık dönemde artı bir değere ulaşamadığını göstermektedir. Bu rakamın düşüklüğünün 2001 krizinden kaynaklandığı söylenebilir. (Krizle yol açan nedenlerden birinin de artan dış açıklar olduğu gözden kaçırılmamalıdır) Sadece 2001 ve 2002 yıllarının gelir etkisi -78.8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar, dış ticaretten zenginleştiren bir büyüme sürecinin henüz yaratılmadığını göstermektedir.

1980 sonrası dönemde dışa açılma politikalarının beraberinde getirdiği uzmanlaşma etkisinin sonucu olarak Türkiye’nin katma değeri düşük üretim alanlarına yöneldiği, katma değeri yüksek ürünleri ithal ettiği ve dış ticaret hadlerinin aleyhine döndüğü ifade edilebilir. Öte yandan ithalat kısıtlamalarının büyük ölçüde azaltılması ticaret hadleri üzerinde negatif etki yapmış olabilir (Gökalp, 2000;63). Özellikle 2001 krizinden sonraki dönem dış ticaret hadlerinde ve dış ticaret hadlerinin gelir etkisinde belirgin bir iyileşmeye dikkat çekmektedir.

Çizelge 45: Türkiye Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

YILLAR	IHRACAT FIYATLARI ENDEKSİ* (PPx)	İTHALAT FIYATLARI ENDEKSİ* (PPm)	TR İHRC Milyon \$	1/PPx	1/PPm	(1/PPx)-(1/PPm)	Gelir Etkisi**
1983	100	113,6	5746	0,01	0,008803	-0,001197183	-6,879014085
1984	93,2	108,8	5728	0,01073	0,009191	-0,001538437	-8,812168644
1985	88,8	110,4	7134	0,011261	0,009058	-0,00220329	-15,71827262
1986	86,3	92,6	7959	0,011587	0,010799	-0,000788349	-6,274473245
1987	98,8	99,9	7457	0,010121	0,01001	-0,000111447	-0,831063857
1988	95,4	99,2	10190	0,010482	0,010081	-0,000401535	-4,091642997
1989	95,8	102,8	11662	0,010438	0,009728	-0,000710787	-8,289196851
1990	105,6	108,3	11625	0,00947	0,009234	-0,000236087	-2,744507051
1991	104,6	104,9	12959	0,00956	0,009533	-2,7341E-05	-0,354311764
1992	106	102,9	13593	0,009434	0,009718	0,000284211	3,863276308
1993	103	96,5	14715	0,009709	0,010363	0,000653956	9,622968962
1994	100	100	15345	0,01	0,01	0	0
1995	112,6	116,8	18106	0,008881	0,008562	-0,000319351	-5,782166233
1996	107,6	109,7	21606	0,009294	0,009116	-0,00017791	-3,84392378
1997	102,5	100,2	32067	0,009756	0,00998	0,000223942	7,181159632
1998	98,4	96,1	32110	0,010163	0,010406	0,000243226	7,809975212
1999	91,7	90,8	30662	0,010905	0,011013	0,00010809	3,314269381
2000	87,8	94,9	27775	0,011139	0,010537	-0,000852114	-23,66738187
2001	85,5	94,6	31334	0,011696	0,010571	-0,001125082	-35,25355994
2002	84	93,5	36059	0,011905	0,010695	-0,001209575	-43,61616317
2003	98,8	101,1	47253	0,010121	0,009891	-0,000230261	-10,88046897
2004	104,9	101,5	63121	0,009533	0,009852	0,000319328	20,1563043
Toplam:							-125,0903613

*1994=100

**:(1/Pm-1/Px)*İhracat değeri

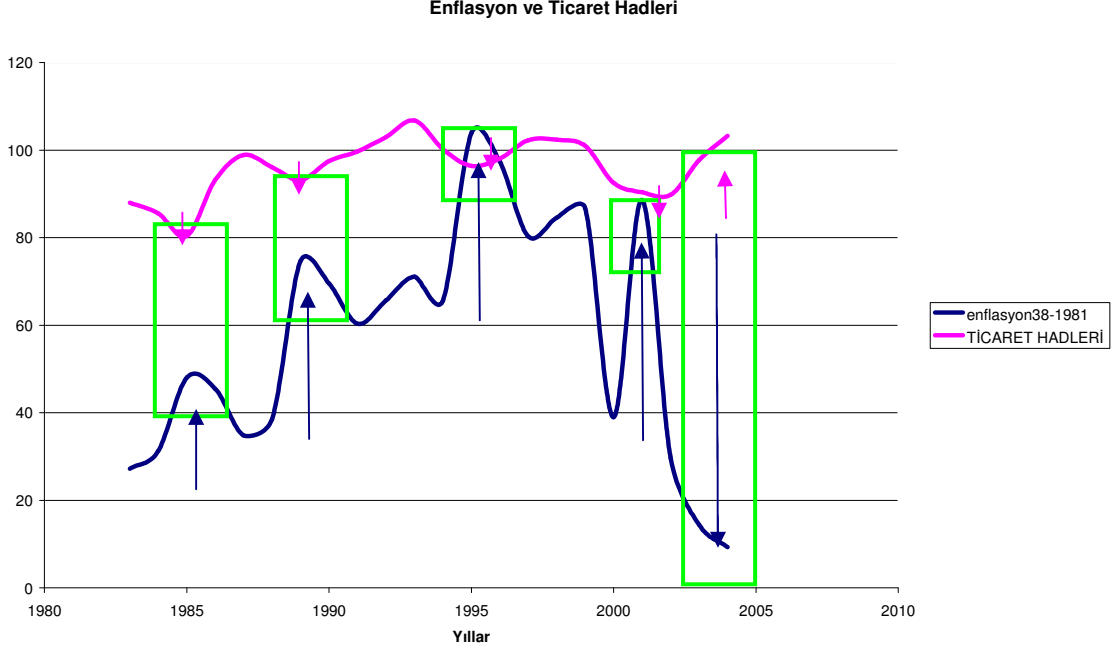
PPx: 1994 Cari Yıl Ağırlıklı İhracat Fiyat Endeksi

PPm: 1994 Cari Yıl Ağırlıklı İthalat Fiyat Endeksi

Kaynak: Çizelge 44'deki verilerden tarafımızdan hesaplanarak elde edilmiştir.

Şekil 20'ye bakarak enflasyonla dış ticaret hadleri arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Ama yıllar itibarı ile dış ticaret hadleri değişirken enflasyonun nasıl bir seyir izlediğinin birlikte görülmesi için bilimsel bir yöntem sunmasa da bu grafik kullanılmıştır. Grafik üzerindeki ilk dört dikdörtgen (sağdan itibaren) enflasyonun görece olarak çok arttığı dönemlerde dış ticaret hadlerindeki düşüşü göstermekte yardımcı olması amacıyla çizilmiştir. Buna tam zıt bir şekilde beşinci dikdörtgende enflasyonun görece olarak çok düştüğü zaman ticaret haddindeki yükselmeyi göstermesi bakımından yararlı olabilir. Elbette buradaki durum ayrı bir bilimsel çalışmanın konusunu oluşturduğu için ayrıntılarıyla incelenmemiştir.

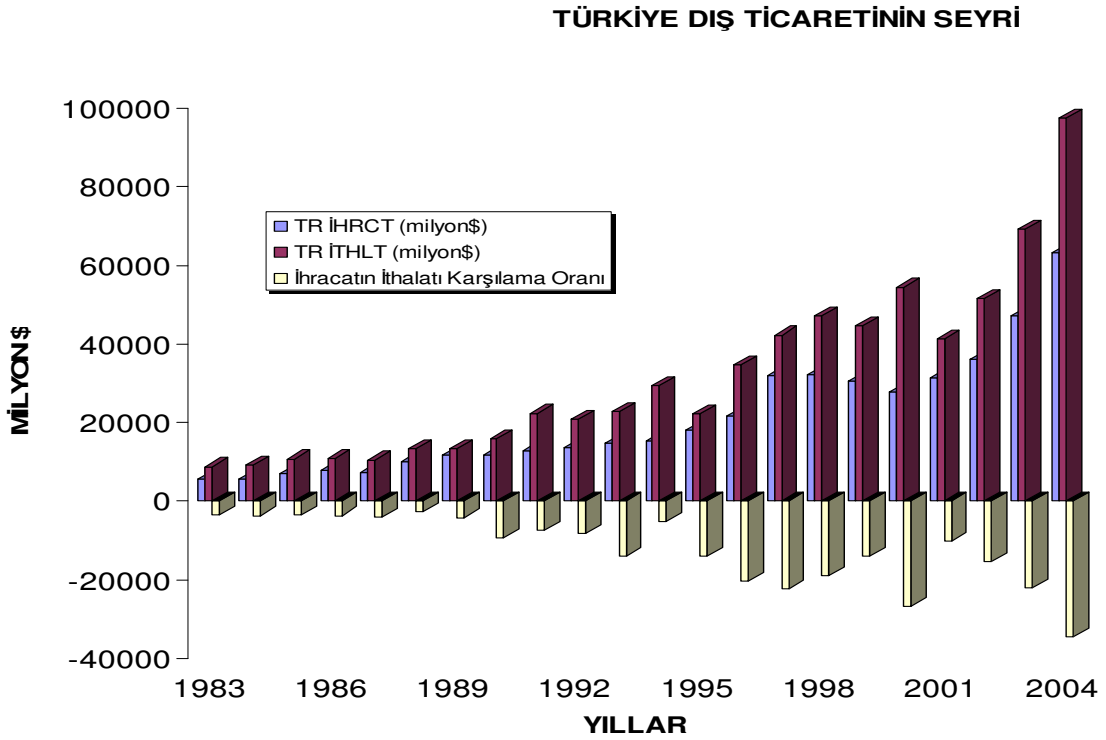
Şekil 20: Türkiye’de Enflasyon ve Ticaret Hadlerinin Birlikte Seyri.

Kaynak: Çizelge 44’deki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Şekil 21’de görüldüğü gibi 1983 den itibaren Türkiye’nin dış ticaret değerleri sürekli artış göstermiştir. Bu artışın hızı özellikle son yıllarda iyice artmıştır. 2004 yılı sonu itibarı ile Türkiye 160 milyar dolarlık dış ticaret hacmine ulaşmıştır. Yalnız endişe verici olan grafiğin y ekseninin negatif bölgesidir. Bu bölge Türkiye’nin dış ticaret açıklarını göstermektedir. Dış ticaret açıkları yıllar itibarı ile giderek artmış ve 2004 yılı sonu itibarı ile açık 34,4 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Grafik dikkatlice incelenirse açıkların istikrarlı bir şekilde arttığı gözlenmektedir. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin yarattığı dış ticaret açığı sıçramaları da dikkat çekicidir. Elbette zaman zaman dış borç ödemelerinde sıkıntılar yaşamış olan ve IMF ile “stand by” anlaşmaları imzalamak durumunda kalmış olan Türkiye’nin bu açıkları kapamak ya da en azından iyileştirmek için daha etkin politikalar üretme zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

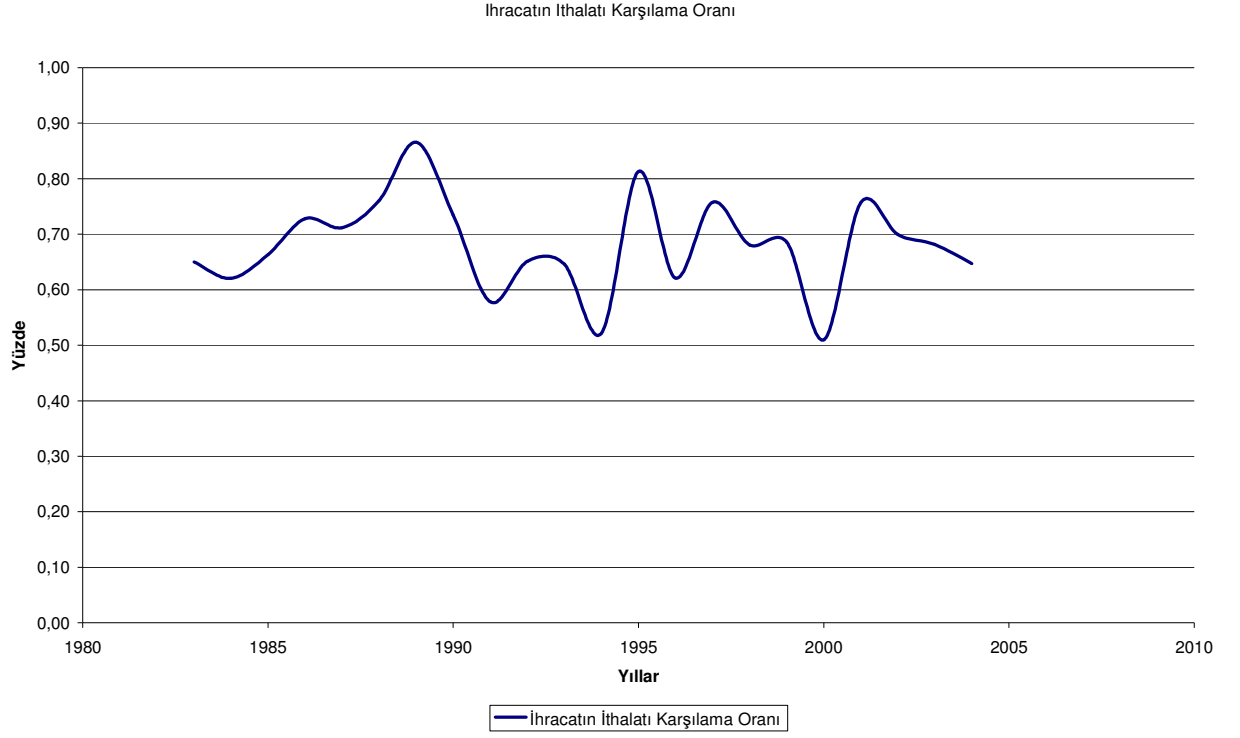
Şekil 21: Türkiye Dış Ticaretinin Yıllar İtibarı İle Seyri

Kaynak: Çizelge 44'deki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Yine benzer bir şekilde yıllar itibarı ile Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranlarına bakarsak yukarıda söylenenler daha net hale gelecektir. Şekil 22'de görüldüğü gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibarı ile ortalama % 68'ler civarındadır. Bu durumun bazı yıllar % 50'lere kadar gerilediği görülmektedir. Grafiğin genel gidişinin çok az negatif eğimli olması ileriki yıllarda endişe verici olabilir. Ayrıca karşılama oranının kronik bir şekilde % 60'lar düzeyinde sürmesi de ithalat finansmanını güçlendirmek için uygulanan ihracat artırıcı politikaların yeterli etkinliğe ulaşamadığını göstermektedir.

Şekil 22: Türkiye İhracatının İthalatını Karşılama Oranının Yıllar İtibarı İle Seyri

Kaynak: Çizelge 40'daki verilerde yararlanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

SONUÇ

Bilindiği gibi 24 Ocak karalarıyla Türkiye'nin ekonomik yapısı, önceki dönemlere göre, bir değişme ve serbestleşme trendine girmiştir. Bu değişim, beraberinde bir çok mal ve hizmetin ülkeye kolaylıkla ithal edilebilmesi serbestisini getirdi. İhracatı artıracak çeşitli önlemler alınmasına rağmen ihracattaki artış ithalattaki artışı karşılayacak düzeye erişemedi. Bu durum, mevcut dış ticaret açıklarının daha da büyümesine neden oldu. Dış ticaret açıklarını iyileştirmek için uygulanan politikalar istenen sonucu vermedi. Özellikle, son zamanlarda üzerinde çokça konuşulan konulardan biri haline gelen dış ticaret dengesinin sürekli açıklar vermesi durumu ekonomik hayatın işleyişini de çoğu zaman olumsuz etkilemiştir. Dış ticaret açıklarını finanse etmek için alınmak zorunda kalınan yüksek faizli borçlar, ekonominin etkin bir şekilde işlemlerini daha da zorlaştırmıştır.

Dış ticaret açıklarını iyileştirmekte kullanılan politikalardan birisi de, ulusal paranın değerini yabancı paralar karşısında düşürmek yani sürekli yüksek döviz kuru politikası uygulamaktı (buna "örtülü devalüasyon" da denilebilir). Yüksek döviz kuru politikası uygulanarak ulusal paranın değeri düşürülüyordu. Bu durum ihracatı çekici hale getirirken ithalatı pahalılaştırıyordu. "Örtülü devalüasyonlar" sonrasında oluşan bu yeni dinamik, ihracattan elde edilen döviz gelirlerini artırıp, ithalattan meydana gelen döviz kayıplarını azaltarak dış ticaret dengesini iyileştirilmesi sağlanmaya çalışılıyordu. Fakat durum aslında tam olarak bu şekilde sonuçlanmıyordu. Dış ticaret açıklarının aslında istenen düzeyde kapanmadığı bu tezde yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Ayrıca ticaret hadlerinin süreklilik arzeden bir düşüş trendi içinde oluşu dış ticaretten beklenen faydanın elde edilememesine yol açmıştır. Yapılan analizlerde kişi başına GSYH da meydana gelen büyümenin dış ticaret hadlerine bozduğu anlaşılmıştır.. Bu durum ticaret hadlerinin iyileştirilmesi için gerekli politikaların üretilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Özellikle son yıllarda otomotiv sektöründe meydana gelen büyük ihracat artışı Türkiye'ye ekonomik olarak büyük kazançlar sağlarken üzerinde yoğunlaşılması

gereken sektörlere de işaret etmektedir. Yalnız üzerinde dikkatle durulması gereken nokta; aynı miktar döviz ihracat kanalıyla elde etmek için “örtülü devalüasyon” öncesi döneme göre daha fazla miktarda mal satmak gerekir. Kısa dönemde üretim artışı bir yere kadar olanaklı olduğu için ihraç edilen mal miktarının artırılması ülke içi talebin kısılması pahasına gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, ihracattan elde edilen döviz gelirlerinde göreceli bir artışı sağlıyor gibi gözükse de Türkiye’de yaşayan insanların gelirlerinin azalması sonucunu doğurmaktadır. Gelir dağılımı ve ekonomik etkinliği bozan böyle bir politikanın beklenen faydaları sağlayıp sağlamadığı sorgulanması gereken bir konudur. Kaldı ki “örtülü devalüasyon” politikası beklenen döviz kazancını yaratmamıştır. Bir diğer önemli nokta ise, döviz cinsinden daha ucuz hale gelen ulusal mal ve hizmetlerle daha fazla miktarda ihracat yaparak döviz gelirlerinin artırılması ekonomik kaynakların bir çoğunun verimsiz bir şekilde kullanılmasına, deyim yerindeyse, israf edilmesine neden olmuştur. Türkiye, ulusal kaynaklarını sürekli aleyhine gelişen ticaret hadleri yüzünden gelişmiş ülkelere transfer etmek durumunda kalmıştır.

Bu tezde, 1983-2003 döneminde uygulanan sürekli yüksek döviz kuru politikalarının ülkenin dış ticaret dengesinde meydana getirdiği değişiklikler Bhagwati’nin (1958) “Yoksullaştırıcı Büyüme Teorisi” çerçevesinde incelenmiştir. Daha fazla döviz geliri elde etmek için kullanılan politikaların ekonomik büyüme ve refah artışının sağlanamadığı söylenebilir

Uygulanan sürekli yükselen döviz kuru politikalarının yarattığı kısa dönem ve uzun dönem etkileri genellikle Türkiye’nin daha fazla ihracat yapabilmesi için daha fazla ulusal kaynağını kullanması zorunluluğunu yaratmıştır.

Yapılan örtülü devalüasyonlar sonrası GSYH, ulusal istatistikler bazında yükseliyor gibi görünse de fakirden zengine olan kaynak transferini artırarak gelir dağılımını eskiden olduğundan daha kötü hale getirmiştir.

2001 krizinden sonra Türkiye ekonomisi ciddi anlamda iyileşmeye başlamıştır. Türkiye 2004 yılında, tarihinin en yüksek ihracat rakamlarına ulaşırken dış ticaret hadleri de 103,3 seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu elbette gidişat açısından önemli ve

olumlu bir göstergedir. Bu sürecin uzun soluklu olup olmayacağı uygulanacak politikalara bağı olarak zaman içinde ortaya çıkacaktır.

ÖNERİLER

Bu çalışma sonucunda tesbit edilen olumsuz durumların giderilebilmesi için alınabilecek önlemlerden bazıları aşağıda ifade edilmiştir.

- Ticaret hadlerinin iyileştirilmesi için gerekli politikaların üretilmesi ve bu politikaların ödünsüz olarak uygulanması,
- Türkiye'nin ihracat bileşiminde bulunan malların rekabet gücü yüksek mallar haline getirilebilmesi için gerekli önlem ve teşviklerin alınması,
- Türkiye'nin sadece montaj sanayi olarak kalmaması aynı zamanda ürün ve marka geliştirebilen bir konuma taşınması gerekir. Bunun için gerekli politika, önlem ve teşviklerin doğru belirlenmesi çok önemlidir,
- Katma değeri yüksek yeni iş sahalarının işverenlere tanıtımı ve teşvikinin yapılması,
- Dünya trendlerinde öncü teknolojilerin neler olduğunun iyi anlaşılması ve bu bilgilerin Türkiye'deki yatırımcılarla paylaşılması,
- Döviz kuru politikalarında müdahalecilikten mümkün olduğu kadar uzak durulması,
- Türkiye genellikle yoğun olarak ihracat yaptığı ülkelerden ithalat yapmaktadır. Bu ülkelerle Türkiye yaptığı dış ticarettten döviz kaybına uğruyorsa o ülkelerden olan ticaretle ilgili karşılıklı iyileştirilmelere gidilmelidir (eğer uluslararası anlaşmalar izin veriyorsa),
- Türkiye ihracatını artırmak için sıkça başvurulan fiyat rekabeti yerine dış pazarlarda kalite ve marka ve imaj rekabeti yaratmak.

ÖZET

Bilindiği gibi 24 Ocak Kararları'yla Türkiye'nin ekonomik yapısı, önceki dönemlere göre, bir değişme ve serbestleşme trendine girmiştir. Bu değişim, beraberinde bir çok mal ve hizmetin ülkeye kolaylıkla ithal edilebilmesi serbestisini getirdi. İhracatı artıracak çeşitli önlemler alınmasına rağmen ihracattaki artış ithalattaki artışı karşılayacak düzeye erişemedi. Bu durum, mevcut dış ticaret açıklarının daha da büyümesine neden oldu. Dış ticaret açıklarını iyileştirmek için uygulanan politikalar istenen sonucu vermedi.

Bu çalışmada, 1989-2004 yılları arasında Türkiye dış ticaretinin gelişimi ele alınmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin öncelikle dış ticaret açıklarını iyileştirmesi ve sonra dış ticaret fazlası vermesini sağlamak üzere belirlenen ve uygulanan ekonomi politikalarının beklenen sonuçları verip vermediği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, dövizin ulusal para cinsinden değerinin politika değişkeni olarak ayarlanmasının dış ticaret açıkları üzerinde beklenen iyileştirici etkiyi yapmadığı saptanmıştır.

Türkiye'nin ihracatını artırabilmek için uyguladığı politikaların dış ticaret hadleri üzerine etkileri bu çalışmada incelenmiştir. "Yoksullaştıran büyüme" (immiserizing growth) hipotezinin Türkiye'de gerçekleşip gerçekleşmediği eş bütünleşme testi ile sınanmıştır. Bu analiz sonucunda Türkiye'de yoksullaştıran bir büyüme süreci olduğu tespit edilirken bu yoksullaşmanın boyutlarının çok derin olmadığı da görülmüştür.

Dış ticaret hadlerinin hesaplanan gelir etkisinin ise çalışılan dönem için toplamda negatif bir değer olduğu anlaşılmıştır. Bu hesaplama Türkiye'nin dış ticaretten aslında karlı çıkmadığını ortaya koymaktadır.

2001 krizinden sonra Türkiye ekonomisi ciddi anlamda iyileşmeye başlamıştır. Türkiye 2004 yılında, tarihinin en yüksek ihracat rakamlarına ulaşırken dış ticaret hadleri de 103,3 seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu elbette gidişat açısından önemli ve olumlu bir göstergedir. Bu sürecin uzun soluklu olup olmayacağı uygulanacak politikalara bağlı olarak zaman içinde ortaya çıkacaktır

SUMMARY

As known, the Turkish economy has entered a liberalization trend with the “Decision of 24th January” in 1980. This trend created a freedom to ease import many kinds of goods and services into the country. Although it is taken some measures to increase export of Turkey, the rise of the export did not meet its import. This situation increased the current foreign trade deficit. The policies that applied to make well the foreign deficit did not give the desired results. This situation mostly affected the regularity of economic life in a negative way. The high rate interest foreign debt that have to be taken to finance the foreign trade deficit made worse of functioning of economic life properly in Turkey.

One of the policies reducing foreign debt is the keeping the value of national currency at the low level against the foreign currencies (it is usually called concealed devaluation). The value of the national currency was kept to at low level by applying these policies. So, this policy encourages the export and discourages the import. As a result of the policy, it was expected that the revenue of the export increases and the loss of foreign currencies decreases. But, in reality the situation does not always approve the theory. This situation is explained in the thesis. The applied policy in Turkey did not improve the foreign trade deficit as much as it is desired. The gains of foreign trade could not get at the expected level, because of the continuous diminishing terms of trade.

The study show that the growth of GNP (Gross National Product) per capita is effected by the terms of trade. While the terms of trade increasing the GNP per capita increases and while the terms of trade decreasing the GNP per capita decreases. This situation shows us how much important the proper policy determination.

In addition, there are some measures have to taken to increase the competitiveness of Turkish commercial goods.

In recent years, because of the high capacity and potential in Turkish economy, it must be focused on the automotive industry not only manufacturing but also research and development.

Turkey must regulate its imbalanced foreign trade with its trade partners.

In this thesis, the effects of continuously applied high value foreign currency policies on the country’s foreign trade balance in the term of 1989-2004 are examined

the frame of Bhagwati's "immiserizing growth" theory. How much the sources used productive to get more foreign currency. The result is that desired economic growth and development could not be obtained.

After the some concealed devaluations, although the gross national product increased; the reality is that it was a kind of a source transferring process from poor to rich peoples/ countries. A total gain for years is negative.

After the 2001 crises in Turkey, the economy and terms of trade has been getting well because of appropriate policies. Especially in the year 2004 the terms of trade was 103.3.

TEŞEKKÜR

Bilimsel formasyonu kazanmamda büyük katkısı olan ve bütün çalışmalarım da desteğini gördüğüm Sayın Prof. Dr. Halil Çivi'ye; bu tezin ayakları yere basan ve iyi sınırlandırılmış bir çalışma olmasında değerli yardımlarını aldığım Sayın Prof. Dr. Ali İhsan Karaalp'e; bir ağabey gibi yardım ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim sevgili danışmanım Yrd. Doç. Dr. Aziz Bostan'a; Sayın Yrd. Doç. Dr. Mesut Çakır'a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Funda Çondur'a teşekkürlerimi sunarım. Analizlerde bana yardımcı olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Bülent Güloğlu'na ve bölüm başkanım Sayın Doç. Dr. Fuat Erdal'a teşekkür ederim. Ayrıca desteğini ve yardımını gördüğüm çalışma arkadaşlarıma özellikle dostlarım Dr. Hüseyin Şenkayas'a ve Ahmet Küüksayan'a teşekkürü de bir borç bilirim.

Bu tezin yazılmasında beni her zaman destekleyen ve motive eden sevgili eşim Sevgi'ye; yardımlarından dolayı biricik kızım Ekin Yağmur'a; varlığımı ve eğitimimi borçlu olduğum anneme ve babama teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- ACAR. S.. 2000, Uluslararası Reel Ticaret: Teori Politika. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları. İzmir. 315s.
- AKSOY. S.. N. KÖSE.. ve N. UÇAR.. 200/3 Alternatif Modellerin Enflasyon Öngörü Performansı: Türkiye Örneği. **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**. s.37-52.
- AKTAN. C.C.. 1999. Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye. **Dış Ticaret Dergisi**. Ocak Sayısı. Ankara. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm 12.10.2003
- AKTAN. O.. 1998 . Türkiye'nin Dış Borçları (in Türkiye Ekonomisi. Sektörel Analiz).Turhan Kitabevi. Ankara 494 s.
- ALDEMİR. Ş.. 2003. Küreselleşme Aşamasında Yoksulluk ve Refah Politikaları. TC. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. İstanbul. 277s.
- ALKİN. E.. 1990. Uluslararası Ekonomik İlişkiler. Filiz Kitabevi. İstanbul. 415s.
- ALPER. A.M.. 2005. İşçi Dövizlerini Belirleyen Makro Ekonomik Etkenler: Türkiye Örneği: TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi
- ARISOY. E.. 1997. Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi. **Dış Ticaret Dergisi**.Temmuz Sayısı www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem97/3.htm - 116k. 11.9.2004
- Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye. 2002. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 170. İstanbul. 27s.
- Avrupa Birliği Ve Türkiye. 1996 T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları. Gümrük Birliği Özel Baskısı. Ankara. 177s.
- BALKIR. C.. 1988 . “AT”nin Ticaret Politikası Ve Türkiye'nin Tam Üyeliğinde Karşılaşılan Sorunlar” Sözlü Sunu.AT ve Türkiye- AT İlişkileri Semineri. Anakara
- BALKIR. C.. ve M. Demirci. 1989. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu. Filiz Kitabevi. İstanbul. 179s.
- BAŞKONUŞ. T.. 1995. Türkiye-Almanya Dış Ticaret İlişkilerinin Fakirleştiren

- Büyüme açısından Ekonometrik Analizi. TC. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 73s.
- BERBER. M.. ve S. ARTAN. 2004. Enflasyon Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. **Turkish Economic Association-Discussion Papers 2004/21.** s.15.
- BERBER. M.. U. Sivri. S. Artan.. .2003. Türkiye'de Yatırım Harcamaları – Ekonomik Büyüme İlişkisi Ak Modeli Testi: 1968-1998. <http://www.iibf.ktu.edu.tr/metinberber/AKModel.zip>. 17.02.2004
- BHAGWATI. J.N.. A. PANAGARİYA.. T.N. SRİNİVASAN. 1998. Lectures on International Trade. The MIT Press. Massachusetts. 592s.
- BHAGWATI. J.N.. 1988 Writings on International Economics. edt:V.N.Balasubramanyam. Oxford University Press. Oxford. 628s.
- BHAGWATİ. J.N. 1958 Immiserizing Growth: A Geometric Note. **Review of Economic Studies.** 25. 201-205 s.
- Borç Tuzaklarına Karşı Yeni Açılımlar Gerekliyor http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BoratavMart2003.doc
- BRENTON. P. H. Ve S. P. SINCLAIR 1997. International Trade. A European Text.. <http://www.econ.ucl.ac.uk/downloads/vaughan/c4out04.pdf>
- Büyüme Modelleri Çerçevesinde Yeni Ekonominin Makro Ekonomi Üzerindeki Muhtemel Etkiler. <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/Buyumod.htm>.
- Büyüme Var Ama İş. Gelir Yok <http://www.evrensel.net/03/04/17/ekonomi.html>
- Büyümenin Temel-Detay Önceliği <http://www.activefinans.com/activeline/sayi16/buyume.html>
- CAVES. R. F.. ve J. A. RONALD v.d. 1990 World Trade and Payments. An Introduction. Harper Collins Publishers. Newyork. 247 s.
- CHACHOLIADES. M.. 1990. International Economics. McGraw-Hill International Editions. New York. www.dundee.ac.uk/econman/resources/MSc%20IB/Intrade.pdf
- CHOI. E.K.. 2000. Neighbour-Immiserizing growth: The Asian Crisis <http://cidei.eco.uniroma1.it/~degit5/papers/kwan.pdf>
- CİVCİR. İ.. 2003. Before the fall was the Turkish Lira overvalued?. Eastern

- European Economics. March-April 2003. [www.econturk.org/TurkishEconomy/ Before%20the%20fall.pdf](http://www.econturk.org/TurkishEconomy/Before%20the%20fall.pdf)
- CORDEN. W.M.. 1998. Trade Policy and Economic Welfare. Second Edition. Clarendon Press. Oxford . 320s.
- ÇEKEROL. K.. ve H. GÜRBÜZ, 2003. Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişki, ODTÜ Ekonomi Kongresi, 6-9 Eylül 2003, Ankara
- DEMİR. O. Ve Y. TEMUR.. 1998. Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi. **Dış Ticaret Dergisi**. Ekim Sayısı. Ankara. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm - 125k. 23 7.2003
- DİULİO. E.A.. 1985. Makro Ekonomi Teori ve Problemler. Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları. Ankara. 298 s.
- Dolara Rağmen İhracat Artıyor <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/11/yazar/uras.html>
- Döviz Çıpası Sisteminden Vazgeçmek <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/kasim-aralik/haberler.htm>
- Döviz Kuru Politikaları <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi8/doviz.htm>
- Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/erol.doc>
- DÜLGER. F.. Ve M.F.CİN.. 2002. Türkiye’de Döviz Kuru Dinamiklerinin Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım ve Eş Bütünleşme Yöntemiyle Sınama. **ODTU Gelişme Dergisi 29** s:47-68
- Dünya Ekonomisi www.foreigntrade.gov.tr/dunya/dunya.htm
- Ekonomik Durgunluktan Büyümeye Zor Olanı Başarmak http://www.tusiad.org/yayin/ngorus51b_tuncer.pdf
- Ekonomik Rapor 2000. 2001 Türmob Yayınları.160 Ankara 5s.
- ELLSWORTH P.T.. J. C.. LEİTH 1975. The International Economy. MacMillan. New York. 413s.
- ELLSWORTH. P.T. ve J. C. LEİTH.. 1996 The International Economy. Macmillan Publishing Co.Inc.New York. 476s.
- ENDERS. W. Ve LAPAN. H. E.. International Economics Theory and

Policy.Prentice-Hall.1987374s.

- ERK. N. ATEŞ.S. Ve T. DİREKÇİ. 1999. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Dış Ticaretine Yoksullaştıran Büyüme Hipotezi Çerçevesinde Bakış: Zaman Serisi Analizi. Uluslararası ODTÜ Ekonomi Kongresi III. Ankara
- ERTEKİN. M.. 2004. Döviz Kuru Rejimleri Ve Türkiye'nin Dış Ticareti, **Dış Ticaret Dergisi**. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1.htm
- ESCOBAR. A..1995. Encountering Development The Making and Unmaking of the Third World. Princeton University Pres. New Jersey.290 s..
- GÖKALP. M.F.. 2000: Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi. **DEÜ. İİBF. Dergisi 15/1 S:49-65**
- GÜBE. Y. 1997. İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı. **Hazine Dergisi** Sayı 6. 17-28s.
- GÜNUĞUR. H.. 1988. Avrupa Bütünleşmesine Genel Bakış. AT ve Türkiye- AT İlişkileri Semineri. Ankara. 197s.
- GÜNUĞUR. H.. 1995. Türkiye AB İlişkileri Tarihçesi. Avrupa Birliği El Kitabı. Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Semineri.Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları. Ankara. 122 s.
- GÜNUĞUR. H.. 1995 Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi Dünü. Bugünü. Yarın. Avrupa Birliği El Kitabı. Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Semineri.Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları. Ankara 12 s.
- GÜRAN N.. 1994 Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı. Ders Notları. Dış Ticaret Eğitim Programı. DEÜ ATMER.
- GÜRAN. N. Ve İ. AKTÜRK.. 1995. Uluslararası İktisadi Kuruluşlar.Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları. İzmir.341 s.
- HABERLER. G.V.. 1953 Theory of International Trade. William Hodge and Company Ltd. London.413s.
- HALAÇ. V.. ve Y. KUŞTEPELİ.. 2003/1 Türkiye'de Para Dolaşım Hızının İstikrarı: 1987-2001 **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**. s.85-102

- <http://gias.snu.ac.kr/wthong/course/relation/re15.pdf> Immeserizing Growth
- <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>. çeşitli istatistikler
- http://www.ceterisparibus.net/arsiv/g_acar3.pdf
- http://www.ceterisparibus.net/uluslararasi/dis_ticaret.htm 20 04 2005
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethead.htm>
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/gelisme.htm>
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/gelismekte1.htm>
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/d%20kuru.htm>
- <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/1999-2/bilder9.doc>
- <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/04/yazar/uras.html>
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/210166.asp?cp1=1>
- <http://www.wto.org>
- http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/its04_general_overview_e.pdf
- http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf
- İhracata Yönelik Devlet Yardımlarının Analizi Ve Değerlendirilmesi <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/devletyard.htm>
- İNAN. E. A.. 2002. Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları. Ankara. 16 s.
- İYİBOZKURT. E.. 1977. Dış Ticaret Teori ve Politika. Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 21. Bursa 657s.
- JONES. R. W ve NEARY. J.P.. 1996 . “The Positive Theory of International Trade”. Handbook of International Economics Volume 1 International Trade Elsevier.
- KARLUK. R.. 1998. Uluslararası Ekonomi. 5. Baskı. Beta Yay.. İstanbul. 190 s.
- KARLUK. R.S.. 1995. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar. Anadolu Üniversitesi Basımevi. Eskişehir.
- KARLUK. S.R.. 1995. Avrupa Birliği ve Türkiye. Anadolu Üniversitesi Basımevi. Eskişehir.
- KAYALAR. T.. 2003. “Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler” **Dış Ticaret Dergisi (Özel Sayı)** Ekim, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm>
- KENEN. P.B.. 1996. “Macroeconomic Theory and Policy: How The Closed

Economy was Opened". Handbook of International Economics
Volume 2 International Monetary Economics and Finance
Elsevier.xxx s.

- KINDLEBERGER. C. P.. 1968 International Economics. Richard D. Irwin. Inc.
- KİBRİTÇİOĞLU. A.. 1998. İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yer. AÜ. **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Ocak Aralık- 207-230 s.
- KİP. E.. 2004. "Türkiye Dış Ticaret Hadleri". **Dış Ticaret Dergisi**. Sayı 30
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/ticarethad.htm>
- KRUGMAN. P. R.. O. MAURİCE.. 1991. International Economics. Theory and Policy. Second Edition. Harper Collins Publishers.
- KRUGMAN. P.R. ve M. OBSTFELD.. 1991. International Economics. Theory and Policy Harper Collins Publishers.Berkeley.
- Kur Rejimiyle Dış Borçlanma İlişkisi http://www.mahfiogilmez.nom.tr/kose_6.htm
- Kurlar-Döviz Kurları Günlük <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>.
- KUYUCUKLU. N.. 1990. İktisadi Olaylar Tarihi. İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 356s
- Küreselleşme Büyüme ve Gelir Dağılımı <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/kuresel.htm>
- On the Link between Dollarization and Inflation: Evidence from Turkey
www.hnb.hr/dub-konf/8-konferencija-radovi/oskooee-domac.pdf
- ÖZDEMİR.. K.A.. G. ŞAHİNBEYOĞLU. 2000. Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Eylül 2000 Tebliği
- ÖZTÜRK. A.. Uygulamalı İstatistik. Ege Üniversitesi Matbaası.İzmir. 1978 258s.
- PARASIZ. İ.. 2003. Büyüme Teorileri. Ezgi Kitabevi.Bursa. 250 s.
- PAZARCI. H.. Uluslararası Hukuk Dersleri. Turhan Kitabevi. Ankara. 1990 474s.
- PEKİN. T.. Makro Ekonomi. Bilgehan Basımevi. İzmir. 1996 256 s
- RAGAN. J.F.. Ve THOMAS.. L.B..1993. Principles of Economics. The Dryden Press. Fort Worth. 1147s.
- ROSTOW. W.W.. 1984. "The Five Stages –of- Growth- A Summary" Paradigms. in Economic Development. M.E.Sharpe. New York. 299 s.

- SAATÇIOĞLU. C.. 2001. Dış Ticaretin Önündeki Engeller Ve Çevresel Kriterler İle Dış Ticaret İlişkisi, **Dış Ticaret Dergisi**. Ekim. Ankara. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2001/engeller.htm - 64k
- SANDER. O.. 1989 Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara. 311s
- SAVAŞ. F. S.. 1997. İktisatın Tarihi. Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları. İstanbul. 1027s.
- SERİN. N.. 1998. Dış Ticaret ve Dış ticaret Politikaları. (in Türkiye Ekonomisi. Sektörel Analiz. Ed. Şahinöz . A.). A. Turhan Kitabevi. Ankara. 494 s..
- SEYİDOĞLU H.. 1999. Uluslararası İktisat. 13. Baskı. Güzem Yay.. İstanbul 692 s.
- SEYİDOĞLU. H.. 1991 Uluslararası İktisat. Güzem Yayınları. İstanbul 677s.
- SEYİDOĞLU. H.. 1994. Uluslararası Finans. Güzem Yayınları. İstanbul.368 s.
- SEYİDOĞLU. H.. 2003 Uluslararası İktisat. Güzem Yayınları. İstanbul.701 s.
- SEYMEN D.. 2003. Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık İlişkileri ve Gümrük Birliği Süreci. DEÜ-ATMER. e-ATMER Eğitim Programı Ders Notları. İzmir. Eylül
- SEYMEN. D.. 2003. Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası. DEÜ-ATMER. e-ATMER Eğitim Programı Ders Notları. İzmir. Eylül
- SÖDERSTEN. B. Ve G. REED.. 1994. International Economics. Third Edition. Macmillan.
- SÖNMEZ. M.. 2001 Dağılmayan Gelir. **Görüş Dergisi** Kasım 2001. 60-69 s.
- TANRIKULU. K.. 1983 Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Uzmanlık Tezi 170s.
- TEKEOĞLU. M.. 1993. İktisadi Düşünceler Tarihi. Çukurova Üniversitesi Basımevi. Adana. 621 s.
- The Quest for Growth November . 1998 <http://www.worldbank.org/research/growth/notes1.html>.
- TİGREL. A.. 1995. Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Geleceği” Avrupa Birliği El Kitabı. Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Semineri. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları. Ankara

- TOKGÖZ. E.. 1998 . Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri. (in Türkiye Ekonomisi. Sektörel Analiz Ed. Şahinöz . A.).Turhan Kitabevi. Ankara 494 s.
- TÖRE. N.. 1988. Avrupa Para Birliği AT ve Türkiye- AT İlişkileri Semineri. Ankara Sözlü Sunu
- TÖRE. N.. 1996. Uluslararası Ekonomik İlişkiler. (in İktisadın İlkeleri Ed. By Çolak. Ö.F.). Ankara. Alkım Kitabevi. 774 s.
- TÖRE.N.. 1998Türkiye –Avrupa Birliği İlişkileri (in Türkiye Ekonomisi. Sektörel Analiz).Turhan Kitabevi.Ankara 494 s.
- TUNCER. N.. 2003. Uluslararası Entegrasyon Teorileri. İktisadın Dama Taşları Ekoller.Kavramlar. İz bırakanlar III. **İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi**. İstanbul. 280 s.
- TUNÇ. H.. 2004 Uluslararası Ticaret Para ve Finans. Alfa Kitabevi. İstanbul 388s.
- Türkiye Dış Ticaret Stratejisi 2005-2010-2015-2023.<http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/indxstr.htm>
- Türkiye Ekonomisi **Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Sayı 13. 97-113s.
- Türkiye'de Sanayileşme. İktisadi Büyüme ve Piyasa Toplumu http://www.geocities.com/ystezel/articles/san_ikt_buy_piy.html
- ÜNALMIŞ. D.. 2002 The Causality Between Financial Development and Economic Growth:The Case of Turkey. TCMB **Research Department Working Paper** No: 3
- VAROL. G.M.. 2003 . “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi” **Dış Ticaret Dergisi (Özel Sayı)** Ekim, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/muge.htm>
- YILDIRIM. O.. 2003 Döviz Kurları Çerçevesinde Satınalma Gücü Paritesinin Zaman Serisi Analizi ve Türkiye Ekonomisi Uygulaması. **Bankacılar Dergisi**. Sayı 44. 3-15 s.
- ZENGİN. A.. 2001.Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 2s:27-41.

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Avrupa Birliği'nin En Çok Dış Ticaret Açığı Ve Fazlası Verdiği Ülkeler

2002					
DIŞ TİCARET AÇIĞI			DIŞ TİCARET FAZLASI		
Ülke	(Milyon €)	Sıra	Ülke	(Milyon €)	Sıra
Çin	47.531	1	ABD	65.004	1
Japonya	26.127	2	İsviçre	11.902	2
Norveç	18.286	3	B.A.E	11.327	3
Rusya	17.200	4	Hong Kong	10.177	4
Tayvan	9.486	5	Polonya	9.190	5
Cezayir	6.285	6	Meksika	8.750	6
Libya	6.243	7	Avustralya	7.705	7
Malezya	6.159	8	Kanada	6.317	8
Endonezya	5.785	9	İsrail	4.891	9
G.Kore	4.913	10	Hırvatistan	4.019	10
Tayland	4.410	11	Mısır	3.092	11
Filipinler	4.118	12	Lübnan	2.781	12
Arjantin	3.901	13	İran	2.451	13
G.Afrika	3168	14	Suudi Arabistan	2335	14
Vietnam	2.594	15	Türkiye	2.241	15

2003					
DIŞ TİCARET AÇIĞI			DIŞ TİCARET FAZLASI		
Ülke	(Milyon €)	Sıra	Ülke	(Milyon €)	Sıra
Çin	55.358	1	ABD	69.501	1
Japonya	20.385	2	İsviçre	12.404	2
Norveç	22.946	3	B.A.E	11.895	3
Rusya	18.752	4	Hong Kong	8.618	4
Tayvan	9.481	5	Avustralya	8.538	5
Libya	7.814	6	Meksika	7.929	6
G.Kore	7.048	7	Polonya	7.011	7
Cezayir	6.883	8	Kanada	5.726	8
Brezilya	5.758	9	Hırvatistan	4.310	9
Malezya	5.754	10	Türkiye	4.203	10
Endonezya	5.618	11	İsrail	3.921	11
Tayland	4.620	12	Lübnan	3.121	12
Arjantin	3.292	13	İran	2.930	13
Filipinler	3140	14	Ukrayna	2765	14
Bangladeş	2.901	15	Mısır	2.597	15

2004*					
DIŞ TİCARET AÇIĞI			DIŞ TİCARET FAZLASI		
Ülke	(Milyon €)	Sıra	Ülke	(Milyon €)	Sıra
Çin	78.741	1	ABD	76.471	1
Rusya	34.833	2	İsviçre	13.555	2
Japonya	30.581	3	B.A.E	13.327	3
Norveç	25.320	4	Avustralya	11.157	4
G.Kore	12.432	5	Hong Kong	9.242	5
Tayvan	10.798	6	Meksika	7.836	6
Libya	10.047	7	Türkiye	7.058	7
Malezya	7.039	8	Hırvatistan	5.849	8
Brezilya	6.988	9	Kanada	5.680	9
Tayland	5.859	10	İsrail	4.162	10
Cezayir	5.754	11	Romanya	3.942	11
Endonezya	5.502	12	İran	3.664	12
Şili	4.050	13	Mısır	3.206	13
Suudi Arabistan	3538	14	Sırbistan-Karadağ	3188	14
Bangladeş	3.365	15	Ukrayna	3.159	15

*25 Üyeli AB

Kaynak: EUROSTAT - MİLYON ECU

Kaynak: EUROSTAT'dan nakleden [http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcaret. ve htmhttp://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcaret.htm](http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcaret.vehtmhttp://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcaret.htm)

Ek: 2 Türkiye'nin Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı

Yıl	İTHALAT									TARIM						Tekstil ve Konfeksiyon					
	Temel Tarım			İşlenmiş Tarım Ürünleri			Su Ürünleri			Tekstil			Konfeksiyon								
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)						
1996	2.172	5,0	-	62	0,1	-	61	0,1	-	2.639	6,0	-	140	0,3	-						
1997	2.022	4,2	-6,9	84	0,2	35,5	84	0,2	37,7	3.208	6,6	21,6	198	0,4	41,4						
1998	1.715	3,7	-15,2	107	0,2	27,4	75	0,2	-10,7	3.142	6,8	-2,1	199	0,4	0,5						
1999	1.504	3,7	-12,3	122	0,3	14,0	58	0,1	-22,7	2.429	6,0	-22,7	166	0,4	-16,6						
2000	1.570	2,9	4,4	126	0,2	3,3	51	0,1	-12,1	3.046	5,6	25,4	217	0,4	30,7						
2001	1.105	2,7	-29,6	117	0,3	-7,1	29	0,1	-43,1	2.581	6,2	-15,3	188	0,5	-13,4						
2002	1.412	2,7	27,8	151	0,3	29,1	29	0,1	0,0	3.605	7,0	39,7	226	0,4	20,2						
2003	1.905	2,7	34,9	176	0,3	16,6	47	0,1	62,1	4.373	6,3	21,3	351	0,5	55,3						
2004	2.053	2,1	7,8	253	0,3	43,8	92	0,1	95,7	5.315	5,5	21,5	548	0,6	56,1						
2004*	691	2,4	-	72	0,2	-	24	0,1	-	1.597	5,5	-	154	0,5	-						
2005*	734	2,1	6,2	91	0,3	26,4	26	0,1	8,3	1.854	5,3	16,1	208	0,6	35,1						

Yıl	Demir-Çelik (72-73)						84, 85 ve 87. Fasıllar											
	Demir ve Çelik(72)			Demir veya Çelikten Eşya(73)			Makinelere (84)			Elektrikli ve elektronik ürünleri(85)			Motorlu taşıtlar ve parçaları (87)			Sanayi Ürünleri (8)		
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	
1996	2.776	6,4	-	629	1,4	-	8.496	19,5	-	2.932	6,7	-	2.692	6,2	-	21.028	48,2	
1997	2.961	6,1	-6,7	761	1,6	21,0	9.201	18,9	8,3	3.805	7,8	29,8	4.105	8,5	52,5	22.130	45,6	
1998	2.769	6,0	-6,5	649	1,4	-14,7	8.971	19,5	-2,5	4.359	9,5	14,6	3.727	8,1	-9,2	20.208	44,0	
1999	2.055	5,1	-25,8	486	1,2	-25,1	6.426	13,8	-28,4	5.061	12,4	16,1	3.094	7,6	-17,0	19.270	47,4	
2000	2.778	5,1	35,2	705	1,3	45,1	7.863	14,4	22,4	6.066	11,1	19,9	5.466	10,0	76,7	26.615	48,8	
2001	1.797	4,3	-35,3	844	2,0	19,7	6.325	15,3	-19,6	3.614	8,7	-40,4	1.827	4,4	-66,6	22.972	55,5	
2002	2.904	5,6	61,6	709	1,4	-16,0	8.173	15,9	29,2	4.356	8,4	20,5	2.332	4,5	27,6	27.656	53,6	
2003	4.747	6,8	63,5	827	1,2	16,6	10.293	14,8	25,9	5.519	8,0	26,7	5.383	7,8	130,8	35.718	51,5	
2004	7.989	8,2	68,3	928	1,0	12,2	13.452	13,8	30,7	8.361	8,6	51,5	10.237	10,5	90,2	48.133	49,4	
2004*	2.317	8,0	-	247	0,9	-	3.886	13,5	-	2.514	8,7	-	2.968	10,3	-	14.383	49,8	
2005*	3.245	9,2	40,1	366	1,0	48,2	4.747	13,5	22,2	2.980	8,5	18,5	2.663	7,6	-10,3	18.255	51,9	

*Ocak-Nisan

Kaynak: DTM istatistikleri

Ek 3: Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi

1959

- **31 Temmuz:** Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurdu.
- **11 Eylül:** AET Bakanlar Konseyi, Ankara ve Atina'nın Ortaklık başvurularını kabul etti.
- **28-30 Eylül:** Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk hazırlık görüşmesi yapıldı.

1963

- **12 Eylül:** Türkiye ile AET'yi Gümrük Birliğine götürecektir ve tam üyeliği sağlayacak olan Ortaklık Anlaşması Ankara Anlaşması) imzalandı.
- **12 Eylül:** I. Mali Protokol imzalandı.

1964

- **1 Aralık:** Türkiye-AET Ankara Anlaşması yürürlüğe girdi. Birinci Ortaklık Konseyi toplantısı yapıldı.

1966

- **16-17 Mayıs:** Birinci Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Brüksel'de toplandı.

1968

- **9 Aralık:** Katma Protokol görüşmeleri başladı.

1970

- **26 Ekim:** İlk Gümrük İşbirliği Komitesi toplantısı yapıldı.
- **19 Kasım:** Ortaklık Konseyi'nde Katma Protokol metni kabul edildi.
- **23 Kasım:** Katma Protokol Brüksel'de imzalandı.
- **23 Kasım:** II. Mali Protokol imzalandı.

1971

- **5 Temmuz:** Katma Protokol, TBMM'de 69'a karşı 149 oyla kabul edildi.
- **22 Temmuz:** Senato, Katma Protokolü kabul etti.
- **1 Eylül:** Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konuldu.

1972

- **13 Ocak:** Ortaklık Anlaşması'nın Topluluğa katılacak yeni ülkelerce de kabulünü sağlayacak Türkiye - AET müzakereleri başladı.
- **20 Temmuz:** Ortaklık Konseyi, 1.9.1972 tarihinde sona erecek olan "Geçici Anlaşma" süresini yıl sonuna kadar uzattı.

1973

- **1 Ocak:** Katma Protokol yürürlüğe girdi. Birinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı.
- **21 Mayıs:** Türkiye - AET genişleme görüşmeleri mutabakat ile sonuçlandı.
- **30 Haziran:** I. Genişleme Anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalandı.

1974

- **1 Ocak:** Tamamlayıcı Protokol ile ilgili geçici anlaşma yürürlüğe kondu.

1976

- **1 Ocak:** Türkiye, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek ikinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumunu gerçekleştirdi.

1977

- **12 Mayıs:** III. Mali Protokol Brüksel'de imzalandı.
- **1 Temmuz:** Topluluk tarafından Türkiye'ye tanınan yeni tarım tavizleri yürürlüğe kondu.

1978

- **4-11 Ekim:** Türkiye, Dördüncü Beş Yıllık Plan süresince yükümlülüklerinin dondurulması ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu.
- **30 Ekim:** III. Mali Protokol'ün onay işlemleri tamamlandı.

1980

- **30 Haziran:** Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı. (1/80 sayılı Karar)

1982

- **22 Ocak:** Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır.

1986

- **16 Eylül:** Türkiye - AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması süreci başladı.

1987

- **14 Nisan:** Türkiye, AT'ye, Roma Antlaşması'nın 237 nci, AKÇT Antlaşması'nın 98 nci ve EURATOM Antlaşması'nın 205 nci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere müracaat etti.
- **27 Nisan:** Türkiye'nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından incelenmek üzere Komisyon'a havale edildi.

1988

- **7 Kasım:** Türkiye -AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad- Hoc Komite, birinci toplantısını gerçekleştirdi.
- **20-21 Aralık:** Ad-Hoc Komite ikinci kez toplandı ve Türkiye, 1978 yılında askıya aldığı yükümlülüklerini yerine getirmek üzere, hızlandırmış bir takvimi Topluluğa verdi ve bu takvime işlerlik kazandırdı.

1989

- **18 Aralık:** AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş" ünde (Avis), Topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992) yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin katılmadan önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.

1990

- **6 Haziran:** Topluluklar Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi"ni hazırlayarak Konsey'in olurlarına sundu.

1991

- **30 Eylül:** Ortaklık Konseyi 1986 yılından sonra ilk kez toplandı.

1992

- **21 Ocak:** Türkiye - AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalandı.
- **9 Kasım:** Türkiye - AT Ortaklık Konseyi'nin 33 ncü dönem toplantısı yapıldı.
- **3 Aralık:** Türkiye - AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10 ncü dönem toplantısını gerçekleştirdi.

1993

- **24-25 Şubat:** 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi'nde, Ortaklık Komitesi gözetimi altında çalışması kararlaştırılan teknik komitelerden Gümrük Birliği Alt Komitesi toplantısı Brüksel'de yapıldı.
- **8 Kasım:** Ortaklık Konseyi'nin 34 ncü dönem toplantısı yapıldı.

1994

- **19 Aralık:** Ortaklık Konseyi'nin 35 nci dönem toplantısı yapıldı.

1995

- **6 Mart:** Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ile ilgili ve Gümrük Birliği döneminde uygulanacak usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 ve 2/95 sayılı kararlar Ortaklık Konseyi'nin 36 nci dönem toplantısında kabul edildi.
- **30 Ekim:** Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli teknik koşulları yerine getirdiğini tespit eden 37 nci toplantısını gerçekleştirdi.
- **13 Aralık:** 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı (343 Kabul, 149 Ret, 36 Çekimser).
- **21 Aralık:** AB ile Türkiye arasında, AKÇT ürünlerini kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması parafe edildi.

1996

- **1 Ocak:** Türkiye, AB ile entegrasyonunda 22 yıl süren "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 1.1.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "Son Dönem"e, sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan Gümrük Birliği ile girmiştir.
- **19 Şubat:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi 1 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **25 Temmuz:** Türkiye-AB AKÇT Anlaşması Brüksel'de imzalandı.
- **1 Ağustos:** Türkiye-AB AKÇT Anlaşması TCRG'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

1997

- **20 Mart:** Ortaklık Komitesi 106 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **14-16 Nisan:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 40 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **24 Nisan:** Ortaklık Komitesi 107 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **29 Nisan:** Ortaklık Konseyi'nin 38 uncu dönem toplantısı yapıldı.
- **30 Mayıs:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 19 uncu dönem toplantısı yapıldı.
- **23 Temmuz:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi 6 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **12-13 Aralık:** Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'ta gerçekleştirdiği devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonucunda Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum Yönetimi tam üyelik için aday ülkeler olarak belirlenmiştir. Türkiye ise aday ülkeler arasında zikredilmemiş, tam üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir.

1998

- **1 Ocak :**Türkiye ile AB arasında karşılıklı tarım tavizlerine ilişkin 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı yürürlüğe girdi.
- **9-10 Şubat:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 41 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **16 Şubat:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi 7 nci dönem toplantısı yapıldı.
- **3 Mart:** Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak AB Komisyonu tarafından hazırlanan "European Strategy for Turkey" başlıklı belge açıklandı.
- **20-22 Nisan:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 42 nci dönem toplantısı yapıldı.
- **28 Mayıs:** Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 21 inci dönem toplantısı yapıldı.

- **30 Haziran:** Ortaklık Komitesi 108 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **4 Kasım:** AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ne üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag ölçütleri ışığında kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren "İlerleme Raporu" yayımlandı.
- **9-10 Kasım:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 43 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **15 Aralık:** Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 22 nci dönem toplantısı yapıldı.

1999

- **1 Ocak:** Avrupa Birliği'nde Tek Para (Euro) uygulamasına geçildi.
- **18-19 Şubat:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 44 üncü dönem toplantısı yapıldı
- **23 Şubat:** Türkiye-AKÇT Ortak Komitesi'nin Çalışma Usullerinin kabul edildiği ilk toplantısı yapıldı.
- **26 Şubat:** Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 8 inci toplantısı yapıldı.
- **30 Mart:** Türkiye-AB Ortaklık Komitesi 109 uncu dönem toplantısı yapıldı.
- **28 Mayıs:** Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 23 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **8 Temmuz:** Türkiye-AKÇT Ortak Komitesi'nin ikinci toplantısında Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması'nın Menşe Protokolü'nde Türkiye'nin 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi'ne dahil olması çerçevesinde gerekli değişiklikler yapıldı.
- **13 Ekim:** AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ne üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag ölçütleri ışığında kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren ikinci "İlerleme Raporu" yayımlandı.
- **11-12 Aralık:** Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.
- **13 Aralık:** Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 24 üncü dönem toplantısı yapıldı.

2000

- **25 Şubat:** Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortak Komitesi 8 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **11 Nisan:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 39 uncu dönem toplantısı yapıldı
- **5-6 Haziran:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 45. Dönem Toplantısı yapıldı.
- **13 Haziran:** Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 25 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **13 Ekim:** Avrupa Komisyonu Türkiye için 3. İlerleme Raporu'nu açıkladı.
- **17-18 Ekim:** Türkiye ile AB arasında Hizmetler ve Kamu Alımları alanlarında müzakerelere başlandı
- **21-22 Kasım:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 46 ncı toplantısı yapıldı.
- **4 Aralık:** Genel İşler Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı taslağını kabul etti.
- **7-9 Aralık:** Nice'de toplanan Avrupa Konseyi, Nice Antlaşması'nı kabul ederek, üye ülkelerin genişleme sürecinde AB kurumlarındaki temsil güçlerinde değişikliğe gitti.
- **8 Aralık:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 10 uncu toplantısı yapıldı.
- **19 Aralık:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 26 ncı dönem toplantısı yapıldı.

2001

- **18-19 Ocak:** Hizmetler ve Kamu Alımları müzakerelerinin ikinci turu gerçekleştirildi.
- **26 Şubat:** Katılım Ortaklığına ilişkin usuller ile Katılım Ortaklığı çerçevesinde Türkiye'nin alacağı yardımların temelini oluşturacak Çerçeve Yönetmelik Genel İşler Konseyi'nin toplantısında kabul edildi.
- **8 Mart:** AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etti.
- **19 Mart:** TBMM "Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"nı kabul etti.
- **1 Haziran:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 11 inci toplantısı yapıldı.
- **12 Haziran:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 27 nci dönem toplantısı yapıldı.
- **26 Haziran:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 40 ıncı dönem toplantısı yapıldı.
- **26-27 Haziran:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 47 nci toplantısı yapıldı.
- **13 Kasım:** IV. İlerleme Raporu yayınlandı.
- **26-27 Kasım:** Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 48 nci toplantısı yapıldı.
- **29 Kasım:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 12 inci toplantısı yapıldı.
- **5 Aralık:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 28 nci dönem toplantısı yapıldı.

2002

- **1 Ocak:** Avrupa Birliği'nde Euro fiili olarak dolaşıma girdi.
- **24 Ocak:** Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 110 uncu dönem toplantısı yapıldı.
- **16 Nisan:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 41 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **17-18 Haziran :** Karma Parlamento Komisyonu'nun 49 uncu dönem toplantısı yapıldı.
- **4 Ekim:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 29 uncu dönem toplantısı yapıldı .
- **9 Ekim:** Avrupa Komisyonu Türkiye için 5. İlerleme Raporu'nu açıkladı.
- **10 Aralık:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 13 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **12-13 Aralık:** Kopenhag'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında "AB Komisyonu'nun raporu ve önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık ayında toplanacak olan Avrupa Konseyi'nin, Türkiye ile AB arasındaki müzakereleri gecikme olmaksızın başlatacağı" ifadesine yer verilmiştir.

2003

- **30 Ocak:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 30 uncu dönem toplantısı yapıldı
- **13 Mart:** Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 111 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **20-21 Mart:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.
- **15 Nisan:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 42 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **19 Mayıs:** AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etti.
- **27 Mayıs:** Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 31 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **17-18 Haziran :** Karma Parlamento Komisyonu'nun 50 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **20-21 Haziran:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

- **24 Temmuz:** AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı Resmi Gazete’de yayımlandı.
- **8 Ekim:** Türkiye’nin AB tarafından sağlanan mali kaynakları kendi ihtiyaçları doğrultusunda, kendi inisiyatifi ile kullanması için oluşturulan Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemi AB Komisyonu tarafından akredite edildi.
- **28 Ekim:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi’nin 14 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **5 Kasım :** Avrupa Komisyonu Türkiye için 6. İlerleme Raporu’nu açıkladı.
- **2-3 Aralık:** Karma Parlamento Komisyonu’nun 51 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **12-13 Aralık:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

2004

- **16 Mart:** Türkiye-AB Ortaklık Komitesi’nin 112 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **25-26 Mart:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.
- **31 Mart:** Brüksel’de Ortak Ticaret Politikası alanındaki gelişmelerin ele alındığı “Bilgilendirme Toplantısı” yapıldı.
- **6-7 Nisan:** Karma Parlamento Komisyonu’nun 52 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **6 Mayıs:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi’nin 15 inci dönem toplantısı yapıldı.
- **18 Mayıs:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi’nin 43 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **9 Haziran:** Gümrük İşbirliği Komitesi’nin 31 inci dönem toplantısı yapıldı
- **17-18 Haziran:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.
- **4-5 Kasım:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.
- **16-17 Aralık:** Brüksel’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye ile üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırıldı.

2005

- **28 Şubat:** Gümrük Birliği Ortak Komitesi’nin 16 ncı dönem toplantısı yapıldı.
- **17 Mart:** Türkiye-AB Ortaklık Komitesi’nin 113 üncü dönem toplantısı yapıldı.
- **22-23 Mart:** Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.
- **26 Nisan:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi’nin 44 üncü dönem toplantısı yapıldı.

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/Krono.htm>

İHRACAT - İlk 40 Ülke (1)

MİLYON DOLAR

ÜLKELER	NİSAN					OCAK - NİSAN				
	2004	DAĞILIM %	2005	DAĞILIM %	DEĞİŞİM %	2004	DAĞILIM %	2005	DAĞILIM %	DEĞİŞİM %
1- Almanya	698	13,8	776	13,1	11,2	2.743	14,8	3.116	13,5	13,6
2- İngiltere	418	8,2	461	7,8	10,3	1.627	8,8	1.794	7,8	10,2
3- İtalya	355	7,0	417	7,1	17,7	1.248	6,7	1.785	7,7	43,1
4- A.B.D.	376	7,4	368	6,2	-2,0	1.342	7,2	1.482	6,4	10,4
5- Fransa	291	5,7	321	5,4	10,3	1.172	6,3	1.280	5,6	9,2
6- İspanya	224	4,4	222	3,8	-0,6	759	4,1	967	4,2	27,5
7- Hollanda	175	3,5	208	3,5	19,0	626	3,4	921	4,0	47,0
8- Irak	130	2,6	240	4,1	83,9	487	2,6	798	3,5	63,8
9- Rusya Federasyonu	152	3,0	172	2,9	12,9	552	3,0	675	2,9	22,2
10- Romanya	94	1,8	161	2,7	72,5	355	1,9	530	2,3	49,2
11- B.A.E.	107	2,1	126	2,1	17,9	349	1,9	511	2,2	46,4
12- Belçika	86	1,7	100	1,7	16,2	326	1,8	458	2,0	40,3
13- İsrail	111	2,2	110	1,9	-1,0	391	2,1	425	1,8	8,7
14- Yunanistan	86	1,7	90	1,5	4,6	379	2,0	397	1,7	4,7
15- Bulgaristan	71	1,4	93	1,6	31,1	263	1,4	320	1,4	21,8
16- Suudi Arabistan	75	1,5	83	1,4	10,0	238	1,3	292	1,3	22,6
17- İran	64	1,3	60	1,0	-5,6	223	1,2	291	1,3	30,4
18- Polonya	58	1,1	65	1,1	13,0	221	1,2	276	1,2	24,6
19- Cezayir	63	1,2	85	1,4	34,8	220	1,2	272	1,2	23,6
20- Danimarka	54	1,1	53	0,9	-2,2	209	1,1	239	1,0	14,2
21- Ukrayna	41	0,8	60	1,0	48,9	152	0,8	228	1,0	50,4
22- İsveç	42	0,8	55	0,9	30,9	164	0,9	213	0,9	30,3
23- Mısır	40	0,8	59	1,0	47,0	137	0,7	209	0,9	52,6
24- Avusturya	58	1,1	50	0,8	-13,7	162	0,9	209	0,9	29,1
25- K.K.T.C.	32	0,6	46	0,8	43,5	126	0,7	192	0,8	52,2
26- Suriye	24	0,5	49	0,8	104,8	134	0,7	188	0,8	40,0
27- İsviçre	41	0,8	38	0,6	-6,4	127	0,7	160	0,7	25,9
28- Azerbaycan-Nahçıvan	33	0,7	42	0,7	26,0	112	0,6	157	0,7	40,0
29- İrlanda	37	0,7	33	0,6	-11,2	109	0,6	151	0,7	38,7
30- Fas	37	0,7	38	0,6	3,5	104	0,6	150	0,7	45,1
31- Çin Halk Cumhuriyeti	23	0,4	43	0,7	89,1	182	1,0	141	0,6	-22,5
32- Portekiz	37	0,7	33	0,6	-11,8	117	0,6	140	0,6	19,9
33- Libya	34	0,7	42	0,7	26,0	87	0,5	138	0,6	59,2
34- Kanada	17	0,3	42	0,7	140,1	91	0,5	132	0,6	44,3
35- Finlandiya	17	0,3	25	0,4	48,6	74	0,4	120	0,5	62,5
36- Kazakistan	27	0,5	40	0,7	46,9	88	0,5	118	0,5	34,0
37- Macaristan	23	0,5	25	0,4	7,8	103	0,6	114	0,5	10,6
38- Slovenya	12	0,2	24	0,4	102,3	44	0,2	98	0,4	124,1
39- Tunus	21	0,4	27	0,5	33,6	72	0,4	95	0,4	33,0
40- Çek Cumhuriyeti	23	0,4	23	0,4	2,1	66	0,4	92	0,4	37,9
LİSTE TOPLAMI	4.304	84,9	5.006	84,8	16,3	15.983	86,1	19.874	86,2	24,3
GENEL TOPLAM	5.071	100,0	5.903	100,0	16,4	18.571	100,0	23.055	100,0	24,1

(1) Sıralama 2005 yılı OCAK-NİSAN dönemi verileri esas alınarak yapılmıştır.

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>

Ek4: Türkiye'nin İthalat Yaptığı İlk 40 Ülke

İTHALAT - İlk 40 Ülke (1)

MİLYON DOLAR

ÜLKELER	NİSAN					OCAK - NİSAN				
	2004	DAĞILIM %	2005	DAĞILIM %	DEĞİŞİM %	2004	DAĞILIM %	2005	DAĞILIM %	DEĞİŞİM %
1- Almanya	1.047	13,2	1.081	11,4	3,2	3.755	13,0	4.093	11,6	9,0
2- Rusya Federasyonu	587	7,4	1.061	11,2	80,8	2.455	8,5	3.716	10,6	51,4
3- İtalya	590	7,4	626	6,6	6,0	2.034	7,1	2.238	6,4	10,0
4- Çin Halk Cumhuriyeti	301	3,8	513	5,4	70,5	1.159	4,0	1.790	5,1	54,5
5- Fransa	590	7,4	484	5,1	-18,0	2.053	7,1	1.750	5,0	-14,7
6- A.B.D.	404	5,1	447	4,7	10,9	1.421	4,9	1.704	4,8	19,9
7- İsviçre	291	3,7	351	3,7	20,9	1.058	3,7	1.586	4,5	49,9
8- İngiltere	381	4,8	384	4,1	0,5	1.334	4,6	1.444	4,1	8,3
9- Güney Kore Cumhuriyeti	197	2,5	349	3,7	76,9	722	2,5	1.109	3,2	53,7
10- Ukrayna	222	2,8	261	2,8	17,8	785	2,7	1.059	3,0	34,8
11- İspanya	313	3,9	292	3,1	-6,9	946	3,3	968	2,8	2,4
12- Japonya	196	2,5	289	3,1	47,7	734	2,5	923	2,6	25,8
13- İran	148	1,9	226	2,4	52,2	513	1,8	828	2,4	61,4
14- Romanya	150	1,9	203	2,1	34,7	466	1,6	704	2,0	51,0
15- Suudi Arabistan	85	1,1	210	2,2	145,8	343	1,2	692	2,0	101,8
16- Belçika	195	2,5	190	2,0	-2,3	602	2,1	686	2,0	13,9
17- Hollanda	169	2,1	195	2,1	15,6	611	2,1	672	1,9	10,1
18- Libya	112	1,4	116	1,2	3,8	514	1,8	613	1,7	19,3
19- Cezayir	58	0,7	126	1,3	115,3	432	1,5	548	1,6	26,9
20- İsveç	89	1,1	133	1,4	50,1	302	1,0	528	1,5	74,7
21- Tayvan	86	1,1	117	1,2	35,5	330	1,1	437	1,2	32,2
22- Hindistan	82	1,0	108	1,1	31,4	315	1,1	410	1,2	30,2
23- Bulgaristan	71	0,9	118	1,2	64,8	265	0,9	391	1,1	47,4
24- Güney Afrika Cumhuriyeti	88	1,1	86	0,9	-2,2	241	0,8	356	1,0	47,3
25- Polonya	76	1,0	88	0,9	15,4	264	0,9	344	1,0	30,1
26- Finlandiya	43	0,5	68	0,7	56,5	200	0,7	283	0,8	41,3
27- Avusturya	111	1,4	70	0,7	-37,0	378	1,3	279	0,8	-26,1
28- Macaristan	56	0,7	69	0,7	22,6	191	0,7	265	0,8	38,5
29- Malezya	47	0,6	59	0,6	25,9	184	0,6	247	0,7	34,3
30- Endonezya	49	0,6	60	0,6	22,6	177	0,6	237	0,7	33,8
31- İsrail	50	0,6	54	0,6	8,3	201	0,7	237	0,7	17,9
32- Çek Cumhuriyeti	60	0,8	60	0,6	-0,1	202	0,7	225	0,6	11,2
33- Yunanistan	43	0,5	54	0,6	25,3	169	0,6	210	0,6	24,5
34- İrlanda	56	0,7	60	0,6	7,1	219	0,8	202	0,6	-7,5
35- Brezilya	38	0,5	58	0,6	54,3	153	0,5	194	0,6	26,9
36- Tayland	39	0,5	47	0,5	21,7	147	0,5	189	0,5	28,6
37- Kazakistan	26	0,3	28	0,3	9,5	90	0,3	147	0,4	63,9
38- Norveç	29	0,4	34	0,4	18,3	182	0,6	131	0,4	-27,7
39- Slovak Cumhuriyeti	17	0,2	30	0,3	78,2	61	0,2	117	0,3	93,4
40- Kanada	30	0,4	27	0,3	-9,0	129	0,4	115	0,3	-10,7
LİSTE TOPLAMI	7.223	91,1	8.831	93,3	22,3	26.336	91,3	32.668	92,9	24,0
GENEL TOPLAM	7.932	100,0	9.461	100,0	19,3	28.853	100,0	35.169	100,0	21,9

(1) Sıralama 2005 yılı OCAK-NİSAN dönemi verileri esas alınarak yapılmıştır.

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>

Ek5: Türkiye'nin İhracatında İlk Yirmi Fasıll

İHRACATIMIZDAKİ İLK 20 FASIL - 2004 Yılı değer sıralamasına göre

BİN \$

FASILLAR	YILLIK					OCAK - NISAN			% Değ.
	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2005		
87 MOTORLU KARA TAŞITLARI,TRAKTÖR,BİSİKLET,MOTOSİKLET VE DİĞER	1.592.782	2.335.385	3.304.143	5.272.026	8.288.799	2.291.353	3.287.508	43,5	
61 ÖRME GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	3.728.650	3.641.200	4.443.027	5.732.569	6.259.222	2.056.599	2.192.182	6,6	
72 DEMİR VE ÇELİK	1.624.131	2.069.932	2.269.813	2.969.012	5.313.308	1.351.636	1.747.889	29,3	
85 ELEKTRİK MAKİNA VE CİHAZLAR,AKSAM VE PARÇALARI	1.974.092	2.256.528	2.867.411	3.474.510	4.790.306	1.396.956	1.622.487	16,1	
62 ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	2.506.402	2.639.429	3.254.091	3.813.876	4.536.829	1.454.717	1.665.028	14,5	
84 NÜKLEER REAKTÖRLER,KAZAN,MAKİNA VE CİHAZLAR,ALETLER,PARÇALARI	1.422.029	1.748.373	2.142.291	2.992.983	4.125.934	1.231.135	1.538.874	25,0	
73 DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	697.292	975.727	1.243.852	1.391.047	2.226.923	569.823	902.405	58,4	
08 YENİLEN MEYVALAR,KABUKLU YEMİŞLER,TURUNÇGİL VE KAVUN KABUĞU	1.029.915	1.201.056	1.192.852	1.391.984	1.902.515	415.623	557.461	34,1	
63 MENSUCATTAN MAMUL DİĞER EŞYA,KULLANILMIŞ EŞYA,PAÇAVRALAR	1.021.265	1.055.227	1.254.684	1.631.925	1.856.536	604.008	649.253	7,5	
27 MİNERAL YAKITLAR,MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLAR,UMUMLAR	329.313	444.700	691.543	980.133	1.429.186	371.679	732.465	97,1	
39 PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	498.782	610.143	679.863	926.036	1.323.732	381.839	483.136	26,5	
52 PAMUK	712.532	842.540	811.264	997.278	1.219.991	408.382	410.557	0,5	
71 İNCİLER,KIYMETLİ TAŞ VE METAL MAMULLERİ,MADENİ PARALAR	400.035	473.051	641.209	810.364	1.063.946	304.331	371.581	22,1	
20 SEBZE,MEYVA,BİTKİ PARÇALARI,SERT KABUKLU YEMİŞ KONSERVELEİ	485.790	528.010	516.492	671.357	980.423	262.868	370.670	41,0	
55 SENTETİK VE SUNİ DEVAMSIZ LİFLER	607.776	640.085	654.362	767.028	925.406	284.072	303.679	6,9	
25 TUZ,KÜKÜRT,TOPRAK VE TAŞLAR,ALÇILAR VE ÇİMENTO	484.912	536.920	614.532	732.669	917.980	256.780	313.056	21,9	
94 MOBİLYALAR,AYDINLATMA,REKLAM LAMBALARI,PREFABRİK YAPILAR	232.468	245.707	360.416	634.417	855.707	275.544	296.865	7,7	
40 KAUÇUK VE KAUCUKTAN EŞYA	383.346	458.890	514.133	684.092	841.431	262.664	326.873	24,4	
54 DOKUMAYA ELVERİŞLİ SUNİ VE SENTETİK LİFLER	490.065	470.301	501.539	638.824	796.562	265.365	296.027	11,6	
89 GEMİLER,SUDA YÜZEN TAŞIT VE ARAÇLAR	121.048	308.644	290.214	440.502	686.334	167.748	361.719	115,6	
TOPLAM	20.342.623	23.481.849	28.247.732	36.952.631	50.341.071	14.613.121	18.429.714	26,1	
GENEL İHRACAT	27.774.906	31.334.216	36.059.089	47.252.836	63.120.949	18.571.137	23.054.739	24,1	
GENEL İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI	73,2	74,9	78,3	78,2	79,8	78,7	79,9	1,6	

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>

Ek6: Türkiye'nin İthalatında İlk 20 Fasıll

İTHALATIMIZDAKİ İLK 20 FASIL - 2004 Yılı değer sıralamasına göre

BİN \$

FASILLAR	YILLIK					OCAK - NISAN			% Değ.
	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2005		
27 MİNERAL YAKITLAR,MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLAR,UMUMLAR	9.540.584	8.339.366	9.203.888	11.575.069	14.407.288	4.056.419	5.773.183	42,3	
84 NÜKLEER REAKTÖRLER,KAZAN,MAKİNA VE CİHAZLAR,ALETLER,PARÇALARI	7.863.837	6.325.558	8.173.598	10.293.923	13.456.962	3.886.261	4.747.659	22,2	
87 MOTORLU KARA TAŞITLARI,TRAKTÖR,BİSİKLET,MOTOSİKLET VE DİĞER	5.466.930	1.827.172	2.332.971	5.383.660	10.237.024	2.968.333	2.663.907	-10,3	
85 ELEKTRİK MAKİNA VE CİHAZLAR,AKSAM VE PARÇALARI	6.066.102	3.614.634	4.356.298	5.519.864	8.371.766	2.514.100	2.980.132	18,5	
72 DEMİR VE ÇELİK	2.778.433	1.797.367	2.904.980	4.747.844	8.031.522	2.317.453	3.245.655	40,1	
39 PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	2.179.477	1.733.426	2.382.134	3.235.625	4.763.094	1.348.672	1.859.401	37,9	
71 İNCİLER,KIYMETLİ TAŞ VE METAL MAMULLERİ,MADENİ PARALAR	107.899	1.074.469	1.533.352	2.767.087	3.763.424	1.241.713	1.615.958	30,1	
29 ORGANİK KİMYASAL MÜSTAHSALLAR	2.036.943	1.625.025	1.887.545	2.332.491	3.016.973	963.132	1.192.567	23,8	
30 ECZACILIK ÜRÜNLERİ	1.034.769	1.087.813	1.439.451	2.019.397	2.710.136	824.989	940.221	14,0	
52 PAMUK	1.079.791	950.070	1.293.241	1.641.454	1.982.197	639.242	734.130	14,8	
90 OPTİK,FOTOĞRAF,SİNEMA,ÖLÇÜ,KONTROL,AYAR CİHAZLARI,TIBBİ ALET.	1.242.464	953.084	1.088.698	1.361.455	1.927.983	542.151	718.795	32,6	
48 KAĞIT VE KARTON,KAĞIT HAMURUNDAN KAĞIT VE KARTONDAN EŞYA	939.027	652.354	854.794	1.163.890	1.527.642	441.857	575.715	30,3	
88 HAVA TAŞITLARI,UZAY ARAÇLARI,AKSAM VE PARÇALARI	937.433	250.036	295.918	153.310	1.211.254	461.946	78.621	-83,0	
55 SENTETİK VE SUNİ DEVAMSIZ LİFLER	665.157	549.676	857.668	951.502	1.173.892	333.329	353.689	6,1	
74 BAKIR VE BAKIRDAN EŞYA	473.791	320.232	437.834	571.385	1.079.856	345.548	433.594	25,5	
40 KAUCUK VE KAUCUKTAN EŞYA	537.654	365.087	523.480	764.268	1.063.718	315.196	364.398	15,6	
32 DEBAGAT VE BOYACILIKTA KULLANILAN HÜLASA,BOYA,MACUN,SAKIZLAR	613.745	491.945	680.556	849.679	1.030.059	309.725	348.713	12,6	
54 DOKUMAYA ELVERİŞLİ SUNİ VE SENTETİK LİFLER	694.774	566.607	751.066	860.895	1.008.240	297.461	344.833	15,9	
38 MUHTELİF KİMYASAL MADDELER	548.245	417.912	525.880	715.174	960.582	292.901	365.991	25,0	
76 ALUMİNYUM VE ALUMİNYUM EŞYA	512.449	484.489	579.860	743.088	960.110	300.629	368.488	22,6	
TOPLAM	45.319.504	33.426.324	42.103.212	57.651.062	82.683.721	24.401.057	29.705.650	21,7	
GENEL İTHALAT	54.502.821	41.399.083	51.553.797	69.339.692	97.539.766	28.853.321	35.169.053	21,9	
GENEL İTHALAT İÇİNDEKİ PAYI	83,2	80,7	81,7	83,1	84,8	84,6	84,5	-0,1	

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>

Ek 7: Nüfus, Kur, TEFE, Deflatör, İhracat, İthalat, GSMH (Kişi Başına TL), GSMH (Kişi Başına \$), Dış Borç, Cari İşlem Açığı Değişimleri

Yıllar	Nüfus (1000) Yıl Ort.	TL/\$ Yıl Ort.	TEFE Endeks Yıl Ort.	TEFE Zincirleme artış	Deflatör Endeks	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	GSMH/Kişi TL (1968) Üretici fiyat	GSMH/Kişi Cari % Değeri ile	GSMH Büyümesi % 1968 Fiyat	Cari İşlem (Milyon \$)	Dış Borç (Milyon \$) Yıl Sonu)	İç Borç (Milyar TL) Yıl Sonu
1923	12 475	1.68	7.9	-	8.33	51	87	916.3	45	-	-	-	-
1924	12 735	1.88	8.7	10.1	9.17	82	100	1031.4	50	14.9	-	-	-
1925	13 007	1.83	9.7	11.5	10.30	103	129	1138.8	64	12.8	-	-	-
1926	13 337	1.91	8.9	-8.2	9.42	96	121	1312.8	65	18.2	+ 23	-	-
1927	13 562	1.94	9.1	2.2	9.63	81	108	1132.6	56	-12.8	+ 19	-	-
1928	13 851	1.95	9.3	2.2	9.62	88	114	1223.6	60	11.0	+ 8	-	-
1929	14 146	2.07	9.5	2.2	10.06	75	124	1456.6	71	21.6	+ 44	-	-
1930	14 448	2.12	7.2	-24.2	7.50	71	70	1457.5	52	2.2	-6	-	-
1931	14 756	2.12	6.2	-13.9	6.07	60	60	1553.8	45	8.9	-1	-	-
1932	15 071	2.12	5.3	-14.5	5.73	48	41	1354.7	37	-10.7	-3	46,5	-
1933	15 392	1.71	4.7	-11.3	4.82	58	45	1538.2	44	16.0	-	89,3	0,2
1934	15 721	1.33	4.8	2.1	4.84	73	69	1596.7	58	6.0	-	182	0,22
1935	16 046	1.26	5.3	10.4	5.38	76	71	1528.7	64	-3.0	-	189	0,24
1936	16 350	1.26	5.9	11.3	5.65	94	74	1834.9	82	23.2	-	197	0,25
1937	16 631	1.26	6.1	3.4	5.93	109	91	1831.0	86	1.5	-	163	0,3
1938	16 961	1.28	5.8	-4.9	5.69	115	119	1977.5	88	95	-	146,4	0,35
1939	17 369	1.38	5.9	1.7	5.79	100	93	2053.5	86	6.9	-	162	0,4
1940	17 723	1.32	7.4	254	7.09	81	50	1923.0	102	-4.9	-	252,8	0,5
1941	17 953	1.31	10.2	37.8	9.85	91	55	1690.4	127	-10.3	-	264,2	0,72
1942	18 144	1.31	19.8	94,1	19.31	126	113	1768.5	261	5.6	-	273,2	0,96
1943	18 337	1.31	34.4	73.7	31.89	197	155	1577.2	384	-9.8	-	276,9	1,03

Yıllar	Nüfus (1000) Yıl Ort.	TL/\$ Yıl Ort.	TEFE Endeks Yıl Ort.	TEFE Zincirleme artış	Deflatör Endeks	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	GSMH/Kişi TL (1968) Üretici fiyat	GSMH/Kişi Cari % Değeri ile	GSMH Büyümesi % 1968 Fiyat	Cari İşlem (Milyon \$)	Dış Borç (Milyon \$) Yıl Sonu)	İç Borç (Milyar TL) Yıl Sonu
1944	18 533	1.31	26.8	-22.1	24.32	179	127	1483.5	275	-5.1	-	302,1	1,08
1945	18 644	1.31	25.9	-3.4	23.50	168	97	1255.1	222	-15.3	-	277	1.1
1946	19 074	1.81	24.9	-3.9	22.33	216	120	1608.5	198	31.9	+ 7	268	1.1
1947	19 493	2.82	25.2	15	23.58	223	245	1639.7	138	4.2	-14	257	1.0
1948	19 921	2.81	27,2	7.9	25.61	197	275	1861	170	16.4	-149	303	1.6
1949	20 359	2.82	29.3	7.7	25.71	248	290	1730	159	-5.0	-93	249	1.4
1950	20 809	2.80	26.4	-9.9	25.17	263	286	1846	166	9.4	-50	277	1.8
1951	21 352	2.80	28.1	6.4	26.80	314	402	2035	195	12.8	-94	268	2.0
1952	21 953	2.80	28.3	0.7	27.53	363	556	2215	218	11.9	-198	294	2.1
1953	22 571	2.80	29.0	2.5	28.90	396	533	2396	247	11,2	-164	269	2.3
1954	23 206	2.80	32.0	10.3	32.31	335	478	2262	245	-3.0	-177	304	2,4
1955	23 859	2.80	34.5	7.8	33.75	313	498	2370	286	7.9	-177	346	2.6
1956	24 442	2.80	40.3	16.8	37.73	305	407	2390	322	3,2	-75	420	2.7
1957	25 252	2.80	47.7	18,4	46.52	345	397	2495	415	7.8	-64	430	3,2
1958	25 983	2.80	54.9	15.1	53.15	247	315	2534	481	4,5	-64	426	3.6
1959	26 735	2.80	65,9	20.0	63.73	354	470	2563	583	4.1	-145	489	3,6
1960	27 509	5.06	69,2	5,0	65,84	321	468	2570	336	3.4	-139	558	4,3
1961	28 233	9.00	71.3	3,0	68,52	347	507	2560	195	2.0	-170	611	8,9
1962	28 933	9.00	75.4	5,8	75.03	381	619	2653	221	6.2	-242	732	10.1
1963	29 655	9.00	78,5	4.1	79.34	568	688	2839	250	9.7	-300	659	11,3
1964	30 394	9.00	79.5	1.3	81.38	411	537	2883	261	4.1	-109	856	11.8
1965	31 151	9.00	85.9	8.1	84.90	464	572	2901	274	3.1	-78	1434	12.5
1966	31 934	9.00	90.1	4.9	90.33	491	718	3169	318	12.0	-164	1597	15.9
1967	32 750	9.00	96.9	7.5	96.22	522	685	3220	344	4,2	-115	1710	18,2
1968	33 585	9.00	100	3.2	100.00	496	764	3350	372	6.7	-224	1883	20.5
1969	34 442	9.00	107	7.0	105.31	537	801	3443	403	5.4	-220	2052	22.6

Yıllar	Nüfus (1000) Yıl Ort.	TL/\$ Yıl Ort.	TEFE Endeks Yıl Ort.	TEFE Zincirleme artış	Deflatör Endeks	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	GSMH/Kişi TL (1968) Üretici fiyat	GSMH/Kişi Cari % Değeri ile	GSMH Büyümesi % 1968 Fiyat	Cari İşlem (Milyon \$)	Dış Borç (Milyon \$) Yıl Sonu)	İç Borç (Milyar TL) Yıl Sonu
1970	35 321	11.34	114	6.5	117.82	588	948	3551	369	5.8	-171	2297	24.9
1971	36 215	14.98	132	15.8	139.37	677	1170	3816	355	10.2	-109	2467	29.5
1972	37 132	14.00	156	18.0	162.18	885	1563	3937	463	7.4	-8	2567	33.0
1973	38 072	14.00	188	20.5	198.02	1317	2086	4110	581	5.4	484	2914	38.5
1974	39 036	13.74	244	29.8	254.20	1532	3778	4304	796	7.4	-718	3150	43.0
1975	40 078	14.31	269	10.2	295.40	1401	4739	4526	934	8	-1648	3250	66.0
1976	40 915	15.86	311	15.6	344.80	1960	5129	4784	1040	7.9	-2029	4037	97.0
1977	41 768	17.83	386	24.1	429.20	1753	5796	4869	1172	3.9	-3140	4609	134
1978	42 640	24.07	589	52.6	617.00	2288	4599	4906	1258	2.9	-1265	6291	179
1979	43 530	37.55	966	64.0	1055.70	2261	5069	4786	1345	-0.4	-1413	14 234	415
1980	44 438	76.03	2003	107.3	2151.70	2910	7909	4638	1312	-1.1	-3408	16 227	529
1981	45 540	110.20	2740	36.8	3052.80	4703	8933	4714	1306	4.1	-1919	16 841	850
1982	46 688	160.94	3480	27.0	3892.10	5746	8843	4807	1162	4.5	-935	17 619	1434
1983	47 864	224.03	4540	30.5	4982.20	5728	9235	4844	1077	3.3	-1828	18 385	3201
1984	49 070	364.85	6826	50.4	7480.20	7134	10 757	5006	1026	5.9	-1407	20 659	4223
1985	50 306	518.35	9777	43.2	10 764.00	7958	11 343	5132	1066	5.1	-1013	25 476	6971
1986	51 546	669.40	12 668	29.6	14 089.00	7457	11 105	5415	1136	8.1	-1528	32 101	10 519
1987	52 845	855.70	16 726	32.0	19 480.00	10 190	14 158	5677	1291	7.4	-982	40 228	17 223
1988	54 176	1416.50	28 151	68.3	32 251.00	11 664	14 340	5729	1310	3.4	1503	40 722	28 463
1989	55 541	2240.55	47 744	69.6	53 859.00	11 627	15 763	5677	1371	1.7	966	41 021	42 016
1990	56 941	2750.00	73 096	53.1	82 942.00	12 960	22 302	6036	1865	9.0	-1400	44 000	55 300

Kaynak: http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/giris.htm

Ek 8: Analizle İlişkin Çizelgeler

Date: 07/25/05 Time: 15:27

Sample (adjusted): 1990Q2 2004Q3

Included observations: 58 after adjustments

Trend assumption: Linear deterministic trend

Series: BUYUME TT

Lags interval (in first differences): 1 to 2, 3 to 4

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.192884	16.09052	15.49471	0.0406
At most 1	0.061183	3.661791	3.841466	0.0557

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.192884	12.42873	14.26460	0.0956
At most 1	0.061183	3.661791	3.841466	0.0557

Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by $b'S_{11}b=I$):

BUYUME	TT
-0.936569	0.008432
-0.115721	-0.172390

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(BUYUME)	1.182918	0.312235
D(TT)	-0.886615	0.655380

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -290.0749

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

BUYUME	TT
1.000000	-0.009003

(0.05426)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(BUYUME)	-1.107884
	(0.36894)
D(TT)	0.830375
	(0.43405)

Date: 07/25/05 Time: 15:36

Sample (adjusted): 1990Q2 2004Q3

Included observations: 58 after adjustments

Trend assumption: Linear deterministic trend

Series: REELDK TT

Lags interval (in first differences): 1 to 2, 3 to 4

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.126493	8.079958	15.49471	0.4569
At most 1	0.004062	0.236065	3.841466	0.6271

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.126493	7.843894	14.26460	0.3948
At most 1	0.004062	0.236065	3.841466	0.6271

Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by $b^*S_{11}^{-1}b=I$):

REELDK	TT
0.072283	0.180439
0.069687	-0.066171

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(REELDK)	-2.310419	-0.384339
D(TT)	-0.868426	0.140021

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -355.9723

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

REELDK	TT
1.000000	2.496296 (0.90714)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(REELDK)	-0.167003 (0.08928)
D(TT)	-0.062772 (0.03305)

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.303900	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.540198	
5% level	-2.909206	
10% level	-2.592215	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(BUYUME)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:06

Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3

Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.037101	0.124893	-8.303900	0.0000
C	0.146236	0.369685	0.395570	0.6938
R-squared	0.534721	Mean dependent var		0.111829
Adjusted R-squared	0.526966	S.D. dependent var		4.232082

S.E. of regression	2.910719	Akaike info criterion	5.006404
Sum squared resid	508.3373	Schwarz criterion	5.075021
Log likelihood	-153.1985	F-statistic	68.95475
Durbin-Watson stat	1.987623	Prob(F-statistic)	0.000000

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.227896	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.113017	
5% level	-3.483970	
10% level	-3.170071	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(BUYUME)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:05
 Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3
 Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.036655	0.125993	-8.227896	0.0000
C	0.221717	0.754759	0.293759	0.7700
@TREND(1989Q1)	-0.002397	0.020839	-0.115012	0.9088
R-squared	0.534825	Mean dependent var		0.111829
Adjusted R-squared	0.519056	S.D. dependent var		4.232082
S.E. of regression	2.934954	Akaike info criterion		5.038438
Sum squared resid	508.2233	Schwarz criterion		5.141364
Log likelihood	-153.1916	F-statistic		33.91697
Durbin-Watson stat	1.988857	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.227896	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.113017	
5% level	-3.483970	
10% level	-3.170071	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(BUYUME)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:09

Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3

Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.036655	0.125993	-8.227896	0.0000
C	0.221717	0.754759	0.293759	0.7700
@TREND(1989Q1)	-0.002397	0.020839	-0.115012	0.9088
R-squared	0.534825	Mean dependent var		0.111829
Adjusted R-squared	0.519056	S.D. dependent var		4.232082
S.E. of regression	2.934954	Akaike info criterion		5.038438
Sum squared resid	508.2233	Schwarz criterion		5.141364
Log likelihood	-153.1916	F-statistic		33.91697
Durbin-Watson stat	1.988857	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.751580	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.604073	
5% level	-1.946348	
10% level	-1.613293	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(BUYUME)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:20
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.149778	0.241978	-4.751580	0.0000
D(BUYUME(-1))	0.116195	0.189327	0.613727	0.5418
D(BUYUME(-2))	0.019900	0.130567	0.152410	0.8794
R-squared	0.518996	Mean dependent var		-6.00E-11
Adjusted R-squared	0.502118	S.D. dependent var		4.208698
S.E. of regression	2.969688	Akaike info criterion		5.063498
Sum squared resid	502.6858	Schwarz criterion		5.168215
Log likelihood	-148.9049	Durbin-Watson stat		1.992848

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.724415	0.0003
Test critical values:		
1% level	-3.544063	
5% level	-2.910860	
10% level	-2.593090	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(BUYUME)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:21
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.153297	0.244114	-4.724415	0.0000
D(BUYUME(-1))	0.117967	0.190894	0.617971	0.5391
D(BUYUME(-2))	0.019634	0.131599	0.149193	0.8819
C	0.129212	0.387121	0.333778	0.7398
R-squared	0.519951	Mean dependent var		-6.00E-11
Adjusted R-squared	0.494234	S.D. dependent var		4.208698
S.E. of regression	2.993110	Akaike info criterion		5.094844

Sum squared resid	501.6877	Schwarz criterion	5.234467
Log likelihood	-148.8453	F-statistic	20.21822
Durbin-Watson stat	1.993307	Prob(F-statistic)	0.000000

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.679917	0.0019
Test critical values:		
1% level	-4.118444	
5% level	-3.486509	
10% level	-3.171541	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(BUYUME)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:21
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.153328	0.246442	-4.679917	0.0000
D(BUYUME(-1))	0.117988	0.192689	0.612322	0.5428
D(BUYUME(-2))	0.019640	0.132799	0.147892	0.8830
C	0.132198	0.830423	0.159194	0.8741
@TREND(1989Q1)	-9.18E-05	0.022527	-0.004074	0.9968
R-squared	0.519951	Mean dependent var	-6.00E-11	
Adjusted R-squared	0.485038	S.D. dependent var	4.208698	
S.E. of regression	3.020197	Akaike info criterion	5.128177	
Sum squared resid	501.6876	Schwarz criterion	5.302705	
Log likelihood	-148.8453	F-statistic	14.89289	
Durbin-Watson stat	1.993286	Prob(F-statistic)	0.000000	

Date: 07/23/05 Time: 15:32
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments
 Trend assumption: Linear deterministic trend
 Series: REELDK TT
 Lags interval (in first differences): 1 to 2

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.151527	10.89468	15.49471	0.2180
At most 1	0.017113	1.035694	3.841466	0.3088

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.151527	9.858990	14.26460	0.2213
At most 1	0.017113	1.035694	3.841466	0.3088

Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b*S11*b=I):

REELDK	TT
0.071947	0.134802
0.041219	-0.112025

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(REELDK)	-3.395150	-0.478789
D(TT)	-0.544284	0.408138

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -373.9010

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

REELDK	TT
1.000000	1.873625
	(0.73498)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(REELDK)	-0.244271
	(0.08644)
D(TT)	-0.039160
	(0.03305)

Date: 07/23/05 Time: 15:49
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments
 Trend assumption: Linear deterministic trend
 Series: BUYUME TT
 Lags interval (in first differences): 1 to 2

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.368646	31.54717	15.49471	0.0001
At most 1 *	0.063774	3.953894	3.841466	0.0468

Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.368646	27.59328	14.26460	0.0002
At most 1 *	0.063774	3.953894	3.841466	0.0468

Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by $b^*S_{11}^{-1}b=I$):

BUYUME	TT
-0.644770	-0.016154
0.012648	-0.162375

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(BUYUME)	1.983416	0.199730
D(TT)	-1.001400	0.792716

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -303.3225

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

BUYUME	TT
1.000000	0.025055 (0.04493)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(BUYUME)	-1.278847 (0.23809)
D(TT)	0.645672 (0.29846)

Null Hypothesis: D(BUYUME) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.382817	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.604746	
5% level	-1.946447	
10% level	-1.613238	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(BUYUME,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:28

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BUYUME(-1))	-2.681502	0.319881	-8.382817	0.0000
D(BUYUME(-1),2)	0.913629	0.233733	3.908849	0.0003
D(BUYUME(-2),2)	0.326232	0.123674	2.637836	0.0108
R-squared	0.796858	Mean dependent var		0.037251
Adjusted R-squared	0.789603	S.D. dependent var		7.267216
S.E. of regression	3.333400	Akaike info criterion		5.295372
Sum squared resid	622.2472	Schwarz criterion		5.401009
Log likelihood	-153.2135	Durbin-Watson stat		2.121442

Null Hypothesis: D(BUYUME) has a unit root

Exogenous: Constant
Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.310051	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.546099	
5% level	-2.911730	
10% level	-2.593551	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(BUYUME,2)
Method: Least Squares
Date: 07/23/05 Time: 15:29
Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3
Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BUYUME(-1))	-2.683151	0.322880	-8.310051	0.0000
D(BUYUME(-1),2)	0.914983	0.235959	3.877725	0.0003
D(BUYUME(-2),2)	0.326924	0.124846	2.618625	0.0114
C	0.067963	0.438120	0.155124	0.8773
R-squared	0.796947	Mean dependent var		0.037251
Adjusted R-squared	0.785872	S.D. dependent var		7.267216
S.E. of regression	3.362832	Akaike info criterion		5.328833
Sum squared resid	621.9751	Schwarz criterion		5.469683
Log likelihood	-153.2006	F-statistic		71.95519
Durbin-Watson stat	2.122009	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: D(BUYUME) has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.238146	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.121303	
5% level	-3.487845	
10% level	-3.172314	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(BUYUME,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:30

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BUYUME(-1))	-2.683820	0.325780	-8.238146	0.0000
D(BUYUME(-1),2)	0.915251	0.238067	3.844517	0.0003
D(BUYUME(-2),2)	0.326499	0.125981	2.591660	0.0123
C	-0.086305	0.964314	-0.089499	0.9290
@TREND(1989Q1)	0.004674	0.025969	0.180001	0.8578
R-squared	0.797069	Mean dependent var		0.037251
Adjusted R-squared	0.782037	S.D. dependent var		7.267216
S.E. of regression	3.392809	Akaike info criterion		5.362131
Sum squared resid	621.6021	Schwarz criterion		5.538194
Log likelihood	-153.1829	F-statistic		53.02508
Durbin-Watson stat	2.122485	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: D(REELDK) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.086069	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.604746	
5% level	-1.946447	
10% level	-1.613238	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:25

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(REELDK(-1))	-1.292495	0.254125	-5.086069	0.0000
D(REELDK(-1),2)	0.187135	0.197971	0.945264	0.3486

D(REELDK(-2),2)	0.059102	0.137666	0.429315	0.6693
R-squared	0.552485	Mean dependent var		-0.023729
Adjusted R-squared	0.536502	S.D. dependent var		14.41348
S.E. of regression	9.812797	Akaike info criterion		7.454761
Sum squared resid	5392.295	Schwarz criterion		7.560398
Log likelihood	-216.9154	Durbin-Watson stat		2.037128

Null Hypothesis: D(REELDK) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 2 (Fixed)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.089210	0.0001
Test critical values:	1% level	-3.546099	
	5% level	-2.911730	
	10% level	-2.593551	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:26

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(REELDK(-1))	-1.316270	0.258639	-5.089210	0.0000
D(REELDK(-1),2)	0.204571	0.201219	1.016659	0.3138
D(REELDK(-2),2)	0.067584	0.139178	0.485596	0.6292
C	0.780740	1.300673	0.600259	0.5508
R-squared	0.555397	Mean dependent var		-0.023729
Adjusted R-squared	0.531146	S.D. dependent var		14.41348
S.E. of regression	9.869328	Akaike info criterion		7.482129
Sum squared resid	5357.199	Schwarz criterion		7.622979
Log likelihood	-216.7228	F-statistic		22.90198
Durbin-Watson stat	2.042962	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: D(REELDK) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.061375	0.0006
Test critical values:		
1% level	-4.121303	
5% level	-3.487845	
10% level	-3.172314	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:27

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(REELDK(-1))	-1.322861	0.261364	-5.061375	0.0000
D(REELDK(-1),2)	0.209289	0.203261	1.029656	0.3078
D(REELDK(-2),2)	0.068533	0.140320	0.488403	0.6272
C	-0.115192	2.826132	-0.040760	0.9676
@TREND(1989Q1)	0.027311	0.076317	0.357857	0.7218
R-squared	0.556449	Mean dependent var		-0.023729
Adjusted R-squared	0.523594	S.D. dependent var		14.41348
S.E. of regression	9.948501	Akaike info criterion		7.513659
Sum squared resid	5344.525	Schwarz criterion		7.689722
Log likelihood	-216.6529	F-statistic		16.93619
Durbin-Watson stat	2.044776	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: D(TT) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.435740	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.604746	
5% level	-1.946447	
10% level	-1.613238	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:23

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TT(-1))	-1.409621	0.259325	-5.435740	0.0000
D(TT(-1),2)	0.261740	0.200597	1.304805	0.1973
D(TT(-2),2)	0.113530	0.133863	0.848111	0.4000
R-squared	0.570895	Mean dependent var		-0.033958
Adjusted R-squared	0.555570	S.D. dependent var		5.471541
S.E. of regression	3.647634	Akaike info criterion		5.475544
Sum squared resid	745.0932	Schwarz criterion		5.581181
Log likelihood	-158.5285	Durbin-Watson stat		1.922496

Null Hypothesis: D(TT) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.387849	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.546099	
5% level	-2.911730	
10% level	-2.593551	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT,2)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:23

Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3

Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TT(-1))	-1.409622	0.261630	-5.387849	0.0000
D(TT(-1),2)	0.261613	0.202382	1.292665	0.2015
D(TT(-2),2)	0.113595	0.135053	0.841114	0.4039
C	-0.063423	0.479153	-0.132364	0.8952
R-squared	0.571032	Mean dependent var		-0.033958
Adjusted R-squared	0.547634	S.D. dependent var		5.471541

S.E. of regression	3.680059	Akaike info criterion	5.509124
Sum squared resid	744.8559	Schwarz criterion	5.649974
Log likelihood	-158.5191	F-statistic	24.40490
Durbin-Watson stat	1.922825	Prob(F-statistic)	0.000000

Null Hypothesis: D(TT) has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.415204	0.0002
Test critical values:		
1% level	-4.121303	
5% level	-3.487845	
10% level	-3.172314	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(TT,2)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:24
 Sample (adjusted): 1990Q1 2004Q3
 Included observations: 59 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TT(-1))	-1.434880	0.264972	-5.415204	0.0000
D(TT(-1),2)	0.279248	0.204648	1.364529	0.1781
D(TT(-2),2)	0.123563	0.136299	0.906553	0.3687
C	0.627366	1.056370	0.593888	0.5551
@TREND(1989Q1)	-0.020934	0.028499	-0.734553	0.4658
R-squared	0.575276	Mean dependent var		-0.033958
Adjusted R-squared	0.543815	S.D. dependent var		5.471541
S.E. of regression	3.695560	Akaike info criterion		5.533080
Sum squared resid	737.4870	Schwarz criterion		5.709142
Log likelihood	-158.2258	F-statistic		18.28534
Durbin-Watson stat	1.921777	Prob(F-statistic)		0.000000

Null Hypothesis: REELDK has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	0.285133	0.7654
Test critical values:		
1% level	-2.602794	
5% level	-1.946161	
10% level	-1.613398	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:10

Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3

Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELDK(-1)	0.002982	0.010459	0.285133	0.7765
R-squared	-0.004847	Mean dependent var		0.746774
Adjusted R-squared	-0.004847	S.D. dependent var		9.572360
S.E. of regression	9.595529	Akaike info criterion		7.376469
Sum squared resid	5616.524	Schwarz criterion		7.410778
Log likelihood	-227.6705	Durbin-Watson stat		2.154798

Null Hypothesis: REELDK has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	0.367345	0.7875
Test critical values:		
1% level	-2.604073	
5% level	-1.946348	
10% level	-1.613293	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:18

Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3

Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELDK(-1)	0.004018	0.010938	0.367345	0.7147
D(REELDK(-1))	-0.101041	0.131987	-0.765540	0.4471
D(REELDK(-2))	-0.127771	0.135394	-0.943703	0.3493
R-squared	0.020169	Mean dependent var		0.560000
Adjusted R-squared	-0.014211	S.D. dependent var		9.672908
S.E. of regression	9.741396	Akaike info criterion		7.439353
Sum squared resid	5409.004	Schwarz criterion		7.544070
Log likelihood	-220.1806	Durbin-Watson stat		2.019953

Null Hypothesis: REELDK has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.069834	0.2573
Test critical values:		
1% level	-3.544063	
5% level	-2.910860	
10% level	-2.593090	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(REELDK)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:19

Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3

Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELDK(-1)	-0.194975	0.094198	-2.069834	0.0431
D(REELDK(-1))	0.009147	0.138179	0.066195	0.9475
D(REELDK(-2))	-0.020901	0.140684	-0.148570	0.8824
C	23.23297	10.92787	2.126030	0.0379
R-squared	0.093349	Mean dependent var		0.560000
Adjusted R-squared	0.044778	S.D. dependent var		9.672908
S.E. of regression	9.453860	Akaike info criterion		7.395064
Sum squared resid	5005.027	Schwarz criterion		7.534687
Log likelihood	-217.8519	F-statistic		1.921920
Durbin-Watson stat	1.994477	Prob(F-statistic)		0.136496

Null Hypothesis: REELDK has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.951602	0.1544
Test critical values:		
1% level	-4.118444	
5% level	-3.486509	
10% level	-3.171541	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(REELDK)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:19
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELDK(-1)	-0.344704	0.116785	-2.951602	0.0046
D(REELDK(-1))	0.087138	0.139523	0.624540	0.5349
D(REELDK(-2))	0.045331	0.140461	0.322727	0.7481
C	34.64042	11.97232	2.893375	0.0055
@TREND(1989Q1)	0.180729	0.087496	2.065560	0.0436
R-squared	0.158618	Mean dependent var		0.560000
Adjusted R-squared	0.097426	S.D. dependent var		9.672908
S.E. of regression	9.189638	Akaike info criterion		7.353685
Sum squared resid	4644.720	Schwarz criterion		7.528214
Log likelihood	-215.6106	F-statistic		2.592155
Durbin-Watson stat	2.008357	Prob(F-statistic)		0.046413

Null Hypothesis: TT has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.131408	0.2334

Test critical values:	1% level	-3.540198
	5% level	-2.909206
	10% level	-2.592215

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:07

Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3

Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TT(-1)	-0.143848	0.067490	-2.131408	0.0372
C	14.80991	6.974542	2.123425	0.0379
R-squared	0.070386	Mean dependent var		-0.025717
Adjusted R-squared	0.054892	S.D. dependent var		3.584774
S.E. of regression	3.484997	Akaike info criterion		5.366538
Sum squared resid	728.7123	Schwarz criterion		5.435155
Log likelihood	-164.3627	F-statistic		4.542900
Durbin-Watson stat	2.074760	Prob(F-statistic)		0.037161

Null Hypothesis: TT has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.212910	0.6054
Test critical values:	1% level	-2.604073
	5% level	-1.946348
	10% level	-1.613293

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:15

Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3

Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
----------	-------------	------------	-------------	-------

TT(-1)	-0.000967	0.004540	-0.212910	0.8322
D(TT(-1))	-0.131936	0.131235	-1.005341	0.3190
D(TT(-2))	-0.132806	0.131650	-1.008778	0.3173
R-squared	0.031531	Mean dependent var		-0.060789
Adjusted R-squared	-0.002451	S.D. dependent var		3.633125
S.E. of regression	3.637574	Akaike info criterion		5.469218
Sum squared resid	754.2208	Schwarz criterion		5.573935
Log likelihood	-161.0765	Durbin-Watson stat		2.028712

Null Hypothesis: TT has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.657843	0.4472
Test critical values:		
1% level	-3.544063	
5% level	-2.910860	
10% level	-2.593090	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:16

Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3

Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TT(-1)	-0.124258	0.074952	-1.657843	0.1029
D(TT(-1))	-0.064127	0.135693	-0.472585	0.6383
D(TT(-2))	-0.079438	0.133694	-0.594176	0.5548
C	12.77704	7.753604	1.647884	0.1050
R-squared	0.076321	Mean dependent var		-0.060789
Adjusted R-squared	0.026839	S.D. dependent var		3.633125
S.E. of regression	3.584039	Akaike info criterion		5.455198
Sum squared resid	719.3389	Schwarz criterion		5.594821
Log likelihood	-159.6560	F-statistic		1.542381
Durbin-Watson stat	2.003399	Prob(F-statistic)		0.213629

Null Hypothesis: TT has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.796597	0.2043
Test critical values:		
1% level	-4.118444	
5% level	-3.486509	
10% level	-3.171541	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(TT)
 Method: Least Squares
 Date: 07/23/05 Time: 15:17
 Sample (adjusted): 1989Q4 2004Q3
 Included observations: 60 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TT(-1)	-0.260576	0.093176	-2.796597	0.0071
D(TT(-1))	-0.019073	0.132147	-0.144330	0.8858
D(TT(-2))	-0.044026	0.129685	-0.339483	0.7355
C	29.36490	10.35148	2.836784	0.0064
@TREND(1989Q1)	-0.077229	0.033370	-2.314305	0.0244
R-squared	0.158289	Mean dependent var		-0.060789
Adjusted R-squared	0.097073	S.D. dependent var		3.633125
S.E. of regression	3.452284	Akaike info criterion		5.395605
Sum squared resid	655.5046	Schwarz criterion		5.570133
Log likelihood	-156.8681	F-statistic		2.585770
Durbin-Watson stat	2.003832	Prob(F-statistic)		0.046836

Null Hypothesis: TT has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.187916	0.6145
Test critical values:		
1% level	-2.602794	
5% level	-1.946161	
10% level	-1.613398	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:07

Sample (adjusted): 1989Q2 2004Q3

Included observations: 62 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TT(-1)	-0.000828	0.004404	-0.187916	0.8516
R-squared	0.000526	Mean dependent var		-0.025717
Adjusted R-squared	0.000526	S.D. dependent var		3.584774
S.E. of regression	3.583830	Akaike info criterion		5.406739
Sum squared resid	783.4742	Schwarz criterion		5.441047
Log likelihood	-166.6089	Durbin-Watson stat		2.227305

Null Hypothesis: TT has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 8 (Automatic based on AIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.555850	0.0435
Test critical values:		
1% level	-4.137279	
5% level	-3.495295	
10% level	-3.176618	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TT)

Method: Least Squares

Date: 07/23/05 Time: 15:08

Sample (adjusted): 1991Q2 2004Q3

Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TT(-1)	-0.418054	0.117568	-3.555850	0.0009
D(TT(-1))	0.196420	0.132020	1.487802	0.1441
D(TT(-2))	0.217831	0.129956	1.676189	0.1010
D(TT(-3))	0.180384	0.131777	1.368864	0.1782
D(TT(-4))	0.298848	0.119604	2.498640	0.0164
D(TT(-5))	0.005101	0.125850	0.040529	0.9679

D(TT(-6))	0.085656	0.119289	0.718058	0.4766
D(TT(-7))	0.063950	0.115428	0.554028	0.5824
D(TT(-8))	0.342051	0.113875	3.003750	0.0044
C	47.35426	13.37771	3.539787	0.0010
@TREND(1989Q1)	-0.117938	0.041513	-2.840993	0.0068
<hr/>				
R-squared	0.411017	Mean dependent var	-0.171413	
Adjusted R-squared	0.274045	S.D. dependent var	3.243635	
S.E. of regression	2.763674	Akaike info criterion	5.050623	
Sum squared resid	328.4295	Schwarz criterion	5.455786	
Log likelihood	-125.3668	F-statistic	3.000725	
Durbin-Watson stat	1.925803	Prob(F-statistic)	0.005857	
<hr/>				

ÖZGEÇMİŞ

İsmet Ateş, 1969 yılında Aydın'ın Karacasu ilçesinin Karacaören köyünde doğdu. İlk, orta, lise öğrenimini Aydın'ın Karacasu ilçesinde tamamladı. 1990 yılında kazandığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1994'te mezun oldu. 1995 yılında Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin açmış olduğu sınavı kazanarak araştırma görevlisi oldu. Aynı üniversitede yüksek lisansını 1998 yılında tamamladı. Halen Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmakta olan ATEŞ, iyi derecede İngilizce bilmektedir, evli ve bir çocuk babasıdır.